

Working Paper från HELA-projektet 2005:6

Deltidsarbetslöshet och deltidsarbete i Europa

Förklaringsmodeller och statistik

Johanna Forssell och Inger Jonsson

ARBETSLIVSRAPPORT NR 2005:30

ISSN 1401-2928

Tema: Rörlighet på arbetsmarknaden

Temaledare: Jan Ottosson

Förord

Författarna vill varmt tacka deltagarna i HELA-projektets forskarseminarier som bidragit med värdefulla synpunkter. Ett särskilt tack riktas till doc. Jan Ottosson prof. Anita Nyberg och Ann-Britt Hellmark, som läst och kommenterat rapporten i slutskedet. Vidare vill vi tacka Marie-Louise Chardet, Eures Adviser vid AMS internationella enhet för hjälp med förfrågan angående europeiska a-kasseregler.

Denna rapport har tillkommit inom ramen för Arbetslivsinstitutets forskningsinsatsning i HELA-projektet. Deltidsarbetslösheten är ett komplext samhällsproblem. Undersysselsättningen på den svenska arbetsmarknaden är ett område som innefattar ett flertal problemkomplex samtidigt som orsaksförklaringarna till denna utveckling behöver beforskas. Bakgrundsfaktorerna bakom deltidarbetslösheten speglar förhållanden på flera olika nivåer i samhällslivet – både individer, organisationer och på ett övergripande samhällsplan. Syftet med de forskningsrapporter som publiceras är att utifrån regeringsuppdraget rörande HELA-projektets forskningsinsatser bidra med forskning kring olika aspekter rörande deltidarbetslöshetens bakomliggande orsaker och effekter utifrån ett mångvetenskapligt perspektiv.

Vetenskapliga redaktörer: professor Lars Magnusson och docent Jan Ottosson

HELA-projektet är ett samarbete mellan Arbetslivsinstitutet, Arbetsmarknadsstyrelsen, Arbetsmiljöverket, JämO och Svenska ESF-Rådet. Se projektets hemsida för mer information: www.helaprojektet.com

Arbetslivsinstitutet är ett nationellt kunskapscentrum för arbetslivsfrågor. På uppdrag av Näringsdepartementet bedriver institutet forskning, utveckling och utbildning. Institutet har ca 450 anställda och finns på sju orter i landet. Forskningen är mångvetenskaplig och utgår från problem och utvecklingstendenser i arbetslivet. En viktig uppgift är kommunikation och kunskaps-spridning. För mer information, besök vår webbplats: www.arbetslivsinstitutet.se

Innehållsförteckning

BAKGRUND OCH SYFTE	1
DEL 1: DELTIDSARBETE OCH DELTIDSARBETSLÖSHET	3
DELTIDSARBETE	5
Vad förklarar deltidsarbete?	9
Efterfrågan på deltidsarbetskraft och institutionella förhållanden som påverkar detta.	9
Vilka vill arbeta deltid och varför?	12
Avslutande kommentar om deltidsarbete	17
DELTIDSARBETSLÖSHET	18
Hur definieras deltidsarbetslöshet?	19
Deltidsarbetslöshet och regler för arbetslöshetsersättning	23
Rätt till fyllnadsersättning för deltidsarbetslösa i några europeiska länder	26
Är de deltidsarbetslösa verkligen arbetslösa?	32
Deltidsarbetslöshet och konjunkturer	33
Deltidsarbetslöshet och strukturella faktorer	35
Flöden på arbetsmarknaden	40
Avslutande kommentarer om deltidsarbetslöshet	42
DEL 2: STATISTIK OM DELTIDSARBETE, OFRIVILLIGT DELTIDSARBETE OCH UNDERSYSSELSÄTTNING I EUROPA	44
UNDERSYSSELSÄTTNING OCH OFRIVILLIGT DELTIDSARBETE I SVERIGE	50
UNDERSYSSELSÄTTNING OCH OFRIVILLIGT DELTIDSARBETE I EUROPA ENLIGT EUROPEAN FOUNDATION	52
Employment options survey	53
European working conditions survey	55
Working-time preferences and work-life balance in the EU	56
UNDERSYSSELSÄTTNING OCH OFRIVILLIGT DELTIDSARBETE I EUROPA ENLIGT EUROSTAT OCH OECD-STATISTIKEN	57
AVSLUTANDE KOMMENTAR OM STATISTIKEN	61
Deltidsarbetslöshet, en svårhanterad arbetsmarknadssituation – även i statistiken	61
Ofrivilligt deltidsarbete en del av något annat	64
DISKUSSION OCH SLUTSATSER	66
BILAGA 1	71
REFERENSER	73

Bakgrund och syfte

Frågor om arbetstid, arbetade timmar och deltidslöshet utgör en viktig del av de fenomen som kartläggs och analyseras inom ramen för HELA-projektet. Många av de frågor som har belysts inom detta projekt pekar på vikten av komparativa ansatser för att bättre förstå de olika villkor som skapar respektive motverkar en önskad utveckling mot deltidslöshet. I föreliggande text riktas uppmärksamheten mot skillnader och likheter när det gäller deltidslöshet i vissa europeiska länder, med några utblickar även mot USA och Australien. Begreppet deltidslöshet är långt ifrån entydigt och ibland används även uttryck som ofrivilligt deltidarbete och undersysselsättning när man diskuterar problemet att det finns individer som arbetar färre timmar än vad de egentligen önskar. Frågan om hur dessa begrepp definieras och används i olika sammanhang tas upp mer i detalj senare i rapporten, dels i avsnittet ”Hur kan man definiera deltidslöshet?”, dels i diskussionen om hur deltidslöshet avspeglas i statistik i Del 2. Inledningsvis använder vi begreppet deltidslöshet för att allmänt benämna ett tillstånd av önskad arbetstid där individen dels arbetar (är anställd för att arbeta) färre timmar än vad som utgör normal heltid i den aktuella branschen dels vill öka sin arbetstid.

Den idag omfattande forskningen om deltidarbete visar att deltidarbete generellt är en vanligare anställningsform för kvinnor än för män. Det finns också ett samband mellan högt kvinnligt förvärvsdeltagande och en stor andel kvinnor i deltidarbete. Kvinnors och mäns skilda villkor på arbetsmarknaden avspeglas även i det faktum att deltidslöshet är vanligare bland kvinnor än bland män i många länder. Detta kan vidare tolkas som att det finns en koppling mellan deltidarbete och deltidslöshet, vilket även koncentrationen av deltidslöshet till de branscher där andelen deltidanställningar är stor pekar på. Därmed inte sagt att förekomsten av deltidarbete och deltidslöshet kan förklaras av samma modeller.

Kvinnors deltidarbete och deltidslöshet har visat sig vara svårare att förklara än mäns och detta återkommer vi till på flera ställen i vår rapport. Vi redovisar några olika förklaringsansatser som använts i tidigare forskning för att analysera och förklara deltidarbete och deltidslöshet. Mycket talar för att den generella bild vi har av arbetsmarknaden stämmer bäst när det gäller dem som är heltidsanställda eller heltidsarbetslösa. Kvinnor befinner sig dock ofta i situationer, som den offentliga statistiken är sämre på att beskriva. Till de situationer som tycks svårare att fånga med hjälp av statistik hör definitivt kvinnors deltidslöshet. I föreliggande text kommer vi att kritiskt diskutera i vilken utsträckning arbetsmarknadsstatistiken avspeglar verkliga förhållanden och om den tillåter jämförelser mellan länder. Redan här vill vi emellertid peka på att det traditionella sättet innebär att de deltidslösa exkluderas från den

officiella statistiken för arbetslöshet – istället inkluderas de bland de sysselsatta. Det traditionella sättet att redovisa arbetslöshet medför, som Anita Nyberg (2003) har påpekat, att åtminstone vad gäller Sverige, så döljs det förhållandet att fler kvinnor än män är drabbade av arbetslöshet. Under hösten 2005 kommer det i Sveriges officiella statistik, i samband med de nya reviderade arbetskraftsundersökningarna, att även redovisas samlade uppgifter om outnyttjat arbetskraftsutbud, det handlar då om arbetslösa, undersysselsatta och latent arbetssökande. Till detta återkommer vi senare i rapporten när vi diskuterar de svenska arbetskraftsundersökningarna.

Att deltidsarbetslösa intar en problematisk särställning framgår också tydligt av hur de har betraktats ur ett arbetslöshetsförsäkringsperspektiv. I de flesta länder omfattas deltidsarbetande som förlorar sin deltidsanställning och blir arbetslösa av någon form av försäkring. När det däremot gäller möjligheten för deltidsarbetslösa att få fyllnadsersättning som kompenserar för reduceringar i arbetstiden är variationerna mycket stora. Som vi ska se avspeglar detta skillnader i synen på om de deltidsarbetslösa i första hand ska betraktas som arbetslösa eller som sysselsatta.

Syftet med föreliggande rapport är flerfaldigt.

1. Vi avser att presentera tidigare forskning inom området och diskutera några olika modeller som används för att förstå och förklara förekomsten av deltidsarbete och problemet med deltidsarbetslöshet. Huvuddelen av dessa resonemang återfinns i Del 1.
2. Vi avser också att, med utgångspunkt i de olika regler för arbetslöshetsersättning som finns i europeiska länder, något diskutera betydelsen av institutionella ramverk för förekomsten av deltidsarbetslöshet. Även dessa resonemang återfinns i Del 1.
3. Vi avser vidare att, med utgångspunkt i officiell statistik och vissa undersökningar gjorda i EU-regi, säga något om ofrivilligt deltidsarbete och undersysselsättning i Europa. I fokus står en jämförelse mellan situationen i Sverige och i övriga nordiska länder och i Europa. Vi diskuterar också, med utgångspunkt i vad vi vet om situation för de deltidsarbetslösa i Sverige och den svenska statistiken om dem, vad vi ser för problem när det gäller jämförelser mellan länder. Detta gör vi i anslutning till en presentation av deltidsarbetslöshetens utveckling och utbredning i Europa i Del 2.
4. I en avslutande diskussion relateras den statistiska länderkomparationen till de förklaringsmodeller vi refererat och vi för ett resonemang om vilka slutsatser man kan dra av detta.

Del 1: Deltidsarbete och deltidsarbetslöshet

The positive relationship /./ between part-time employment and time-related underemployment /./ both expressed as proportions of total employment, confirms that part-time employment is not always a choice and that a substantial number of part-time workers would prefer to be working full time. (International Labour Organisation, ILO, 2005)¹

I stort sett alla diskussioner som rör hur man kan förklara såväl deltidsarbete som deltidsarbetslöshet utgår ifrån samspelet mellan utbud och efterfrågan på arbetskraft. Hur man förstår samspelet varierar dock, som vi ska se, och det finns skillnader när det gäller vilken vikt som ska tillmätas olika institutionella förutsättningar liksom genus och makt. Den starka koppling som finns mellan deltidsarbete och deltidsarbetslöshet gör det motiverat att till att börja med titta närmare på hur deltidsarbetets förekomst och utveckling förklaras utifrån olika utgångspunkter. Vår avsikt är inte att ge en heltäckande bild av teorier om deltidsarbete som sådant, utan att lyfta fram sådana aspekter som kan ha relevans för hur man sedan förklarar och förstår deltidsarbetslöshet.

Deltidsarbetslöshet, liksom arbetslöshet generellt, kan förenklat ses som ett uttryck för en arbetsmarknad som inte fungerar perfekt – där utbud och efterfrågan inte matchar varandra. Sådana problem kan bero på en lång rad institutionella och strukturella faktorer. Vad som är specifikt för deltidsarbetslöshet är att ett utbud av heltidsarbetskraft möts av en efterfrågan på deltidsarbetskraft.² Till en del möts visserligen efterfrågan på deltidsarbetskraft av personer som vill arbeta deltid, men det finns alltså också de som ofrivilligt har denna anställningsform/arbetstid. Det tycks vidare finnas ett samband mellan det frekventa deltidsarbetet, särskilt inom vissa branscher, och förekomsten av deltidsarbetslöshet. Hur stort detta problem är, och vilka skillnader som finns mellan olika länder kommer att behandlas i denna rapport.

Det finns redan här anledning att citera en aktuell norsk undersökning som testat olika förklaringsmodeller för både frivilligt och ofrivilligt deltidsarbete:

Det faktum at både livsfase- og efterspørsemodellene er generelt noe bedre egnet til å forklare menns deltidsarbeid enn kvinners, tyder på at kvinners deltidsarbeid er et mer sammensatt fenomen enn tilfellet er for menn.” (Kjeldstad & Nymoene 2004, s. 56)

Att deltidsarbete är ett komplicerat fenomen har diskuterats av många forskare och det inledningsvis nämnda begreppet könade arbetstidsregimer har utvecklats

---

¹ Key indicators of the labour market: Part-time work

² Resonemanget kan kompliceras då deltidsarbetslöshet också handlar om utbud av arbetskraft på längre deltid som möts av efterfrågan på arbetskraft på kortare deltid. Detta återkommer vi till när vi diskuterar statistiken.

som ett analytiskt redskap för att fördjupa kunskapen om hur arbetstider har kommit att bli en av de faktorer som särskiljer kvinnor och män på arbetsmarknaden. Utvecklingen av könade arbetstidsregimer ska förstås som en komplex process influerad av strukturella och institutionella förhållanden som

... the organisation and industrial structure of the production system; labour market conditions and regulations; the training and education system; and dominant social attitudes and values, including those concerned with gender roles. (Fagan & O'Reilly 1998, s. 14, jfr också Pfau-Effinger 2004)

Olika sätt att närma sig deltidarbetslöshetsproblematiken kan ge helt olika bilder. En viktig orsak är att problemet har stor komplexitet och olika teorier och förklaringsmodeller fokuserar olika delar i denna komplexitet. Detta gäller kanske i synnerhet i Norden/Sverige och blir tydligt även när man diskuterar deltidarbete som sådant. Deltidsarbete i Sverige är ofta liktydigt med relativt långa arbetstider och det är sällan förknippat med diskriminering. I vårt land finns också stora möjligheter, jämfört med andra länder, att genom lagstiftade rättigheter vara tjänstledig på deltid från sin heltidsanställning. Med utgångspunkt i dessa förhållanden framstår inte deltidarbete som ett problem i sig i Sverige och det kan därför te sig rimligt att anta att det inte är så många som arbetar deltid ofrivilligt – en person som tillfälligt arbetar deltid på en heltidstjänst kan varken i praktiken eller i teorin vara deltidarbetslös. Anxo och Storrie (2003) skriver till exempel om deltidarbete i Sverige som en relativt oproblematisk företeelse. De menar att denna form av arbetstid till stor del är utbudsstyrd och att byte av arbetstid från deltid till heltid inte är förknippat med några större svårigheter. De diskuterar emellertid inte skillnaden mellan att vara delvis tjänstledig, t.ex. föräldraledig (och alltså ha laglig rätt att gå upp i arbetstid när man önskar) å ena sidan och att ha en deltidanställning å den andra. Därmed uppkommer inte frågan om frivilligheten i valet av deltid. (Se även Storrie 2004)

I Sverige, liksom i många andra länder, finns dock vissa branscher där flertalet tjänster är inrättade i form av just deltid och där är chansen att få en heltidstjänst för den som så önskar mycket liten. Här hittar vi med andra ord många deltidanställda men få som är tjänstlediga på deltid från en heltidsanställning. Med dessa förhållanden i åtanke är det lättare att uppmärksamma inlåsnings-effekter och se det frekventa deltidarbete som en förklaring till förekomsten av deltidarbetslöshet. Inte heller det faktum att merparten av deltidarbete i Sverige sker i form av lång deltid medför automatiskt att deltidarbete är oproblematiskt. Även den som arbetar lång deltid (kanske till och med över 35 timmar/vecka) kan önska heltid, eller längre deltid.

När Pillinger (2000) skriver om arbetstidspolicy i offentlig sektor på uppdrag av European Federation of Public Services Unions (EPSU) kan man urskilja dessa delvis motsägelsefulla förståelser av deltidarbete. Sammantaget menar Pillinger att deltidarbete i sig inte bör betraktas som ett problem. Där

möjligheterna att gå från heltid till deltid och tvärtom är stora är inte heller deltidslöshet något större problem. När det gäller Sverige lyfter Pillinger som stöd för resonemanget fram att det finns en "Nordic approach" som bygger på att man har rätt att gå ned i arbetstid genom att ta tjänstledigt på deltid. Här hänvisar Pillinger till tidigare rapporter av Anxo.

However, unlike other European countries the incidence of involuntary part-time work is relatively low, and opportunities to shift between full time and part-time work (and vice-versa) are well developed particularly since this is set within a wider context of enabling workers to combine work with parental, educational or other leave. Generous education and parental leave, and partial-retirement entitlements can be used flexibly, either full-time or part-time, in this context. (Pillinger 2000, s. 47)

Pillinger tycks samtidigt reservera sig något mot dessa slutsatser i och med att hon också lyfter fram en LO-undersökning från 1996, där siffror presenteras som visar att så många som 42 procent av de deltidslöshet LO-kvinnorna önskar öka sin arbetstid, för de unga deltidslöshet LO-kvinnorna var motsvarande siffra 81 procent i samma undersökning. Beroende på vilken utgångspunkt man har kan deltidslöshet således både beskrivas som oproblematiskt och som ett problem. Vidare finns det anledning att inte glömma frågan om hur man ska se på deltidslöshet ur ett jämställdhetsperspektiv – som en lösning eller som ett problem?

Dessa olika utgångspunkter kommer att belysas i föreliggande text, såväl när vi diskuterar teorier och förklaringsmodeller som när vi diskuterar statistiken. Vi återkommer också till resonemangen i den avslutande diskussionen.

Deltidsarbete

Diskussioner om hur vi ska förstå och förklara deltidslöshet (likaväl som deltidslöshet) och även fånga dessa företeelser i statistiken, måste ta sin utgångspunkt i definitioner av vad vi menar med deltidslöshet och deltidslöshet. Deltid är dock långt ifrån något självklart begrepp och det saknas en internationell samsyn om hur denna företeelse ska definieras. Kort kan sägas att var gränsen mellan deltid och heltid går skiljer sig mellan länder. Vidare kan man konstatera att i takt med att vad som betraktas som normal heltid förändras och blir mer varierande, blir det allt svårare att ringa in vad som är deltid, eftersom deltidslöshet definitionsmässigt utgör en del av normalarbetstiden för en heltid. När forskare som Rubery, Ward och Grimshaw (2005) pekar på risken med att deltidslöshet villkor försämras om heltid inte längre utgör normen för en anställning, visar de att det inte är möjligt att studera deltidslöshet isolerat utan hänsyn till den generella utvecklingen på arbetstidsområdet. För denna rapport har det dock inte varit möjligt att i detalj belysa detta, utan vi utgår här från en

förenklad förståelse av deltidarbete relaterad till en tänkt heltidsnorm. Skillnader när det gäller gränsen mellan deltid och heltid diskuteras vidare i del 2, översikt 1.

Tidigare forskning visar att det är viktigt att diskutera även andra särdrag när det gäller deltidarbete än bara arbetstidens längd, och att synliggöra skillnader mellan olika typer av deltid. Deltidsarbete kan karakteriseras som en flexibilitetslösning. En avgörande fråga i detta sammanhang är flexibilitet för vem? Är det i första hand en fråga om flexibilitet som styrs av verksamhetens behov eller av den anställda individens behov? Och går dessa att förena? Pillinger (2000) skriver t.ex. om negativ respektive positiv flexibilitet, där den senare varianten bland annat symboliseras av flexibilitetslösningar som även erbjuder trygghet för de anställda.³ En diskussion som även har kommit till uttryck i begreppet flexicurity. (Se t.ex. Rasmussen m.fl. 2004, s. 639, 643-644)

I detta sammanhang kan det vara intressant att nämna två studier som fokuserar hur utvecklingen av arbetstider och flexibilitet i olika länder kan relateras till olika system av arbetsmarknadsrelationer. I vilken utsträckning och på vilket sätt anställda kan utöva inflytande över sin arbetstid hänger samman med hur lagstiftning och politik är utformade, men det beror också på parternas strategier och deras förhandlingsstyrka gentemot varandra. Berg m.fl. (2004) har med avseende på detta jämfört USA, Australien, Japan, Tyskland, Italien, Nederländerna och Sverige. De menar att olikheterna mellan länderna beror på hur avgörande faktorer som lagstiftning, arbetsmarknadsförhållanden och arbetsgivar- respektive fackföreningsstrategier har kombinerats på olika sätt.

In countries with extensive collective bargaining, high labor union density or coverage, and labor representatives who are focused on working time issues, employees have increased collective control over working time". (Berg m.fl. 2004, s. 347)

Att de fackliga organisationernas styrka och strategi är av stor vikt för anställdas inflytande över arbetstiden bekräftas av en studie som jämför utvecklingen av deltidarbete i Nya Zeeland, Nederländerna och Danmark. (Rasmussen m.fl. 2004) Rasmussen och hans kollegor lyfter särskilt fram hur förbättrade anställningsvillkor för deltidanställda ofta har åstadkommit som ett resultat av två- eller trepartsförhandlingar. (Rasmussen m.fl. 2004, s. 644)

I internationell forskning har begreppet "quality part-time employment" börjat användas när man studerar under vilka villkor deltidarbete kan vara en positiv arbetsform för olika grupper av anställda. Begreppet "quality part-time" utmanar därmed också den stämpel som deltidarbete ibland har fått som en fälla för

---

³ Hur man, om möjligt, kan kombinera strävan efter ekonomisk vinning och sociala ambitioner i företag, och skapa flexicurity för de anställda diskuteras inom ramen för "Transitional labour markets" (TLM), se exempelvis Larsen (2005) som diskuterar detta i relation till Dansk arbetsmarknadspolitik.

kvinnor och som en källa till marginalisering och inlåsning på arbetsmarknaden. (Labour & Industry 2005, Quality Part-Time Work 2005). I detta sammanhang framstår möjligheten att kunna pendla mellan heltid och deltid som en viktig faktor. Som vi påpekade ovan kan en förutsättning för detta vara att man har en heltidsanställning från vilken man tillfälligt kan vara delvis tjänstledig för att sedan kunna gå upp i heltid igen. ”Marginalisation can be measured by a difficulty to move to full-time jobs and/or a weak attachment to the labour market.” (Jaumotte, 2003, s. 22) Det går därför inte att nog understryka vikten av att i både statistik och analyser särskilja deltidsanställningar från deltidsarbete eftersom en deltidsanställning kan förutsättas ge mindre möjligheter att vid behov utöka sin arbetstid. Eklund (2004) skriver indignerat om den sammanblandning som ofta görs mellan dem som arbetar deltid på heltidstjänster och dem som arbetar deltid på deltidstjänster (något som han bland annat tycker sig se i diskussionen när det gäller implementeringen av EU:s deltidsdirektiv i Sverige). För att få en tydlighet i diskussionen skiljer Eklund uttryckligen på vad han kallar ”part-time proper” och ”leave of absent”.

I många länder förknippas deltidsarbeten med allmänt dåliga villkor. (Abrahamsen 2001, Bollé 1997) European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, hädanefter förkortat till European Foundation, (2002) har gjort en analys av vad som karaktäriserar deltidsarbete och funnit ett antal karaktäristika som kan knytas till denna form av arbetstid. Deltidsarbeten karaktäriseras av sådant som mindre kontroll över arbetstiden och mindre kvalificerade arbetsuppgifter. I denna undersökning har man också, till skillnad från andra studier, funnit en koppling mellan deltidsarbete och mindre arbete på obekväma arbetstid, men man menar att det inte självklart är arbetstiden/anställningen som sådan som har dessa karaktäristika utan förklaringen ligger också i strukturella skillnader mellan branscher och sådant som kan hänföras till ålder och kön. (European Foundation 2002, s. 50) Det är välkänt att de deltidsarbetande i de flesta länder är koncentrerade till vissa sektorer och branscher, framför allt till olika typer av servicejobb där deltid i första hand tycks vara en flexibilitetslösning med utgångspunkt i verksamhetens behov. Det rör sig dessutom ofta om låglöneyrken där många kan känna sig tvingade att arbeta mer obekväma tider för att komplettera grundlönen med ob-tillägg, eller kanske ha två deltider för att kunna försörja sig. (Se t.ex. Rasmussen m.fl. 2004, s. 641)

Flera studier bekräftar bilden av att observerade löneskillnader mellan deltidsarbetande och heltidsarbetande har att göra med skilda lönenivåer i olika branscher. Jämförelser som inte kontrollerar för sådana skillnader visar på ett stort lönegap mellan de två grupperna – till de deltidsarbetandes nackdel. En undersökning av ett antal OECD-länder 1999 visade att medianlönen för deltidsarbetande låg mellan 45-90 procent av medianlönen för heltidsarbetande

per tidsenhet. Störst var skillnaden i USA och Storbritannien.⁴ Resultat av studier som har tagit hänsyn till observerade skilda kännetecken för heltids- och deltidssarbeten har dock funnit att det inte går att förklara hela skillnaden med faktorer som skillnader i utbildningsnivå och branschtillhörighet. Dessa studier har fokuserat kvinnors deltidssarbete. (Hardoy & Schøne 2004, s. 14-18, Jaumotte 2003). Som påpekas i en norsk undersökning ger olika teorier om sambandet mellan arbetstid och lön – som t.ex. teorier om humankapital, kompenserande löneskillnader, monopsonistisk diskriminering⁵, arbetsgivares fasta kostnader, mm – ingen tydlig fingervisning om huruvida förhållandet mellan deltid och timlön kan antas vara positivt eller negativt. (Hardoy & Schøne 2004, s. 13-14) Däremot tyder alltså resultaten från olika empiriska undersökningar på att deltidssarbetande diskrimineras lönemässigt just för att de arbetar deltid.

Det mest intressanta med den norska undersökningen i relation till frågan om deltidssarbetslöshet är att man i studien har urskilt gruppen frivilligt deltidssarbetande från de som arbetar ”oönskad deltid” (dvs. de som aktivt söker utökad arbetstid). Resultaten visar att de kvinnor som valt att arbeta deltid inte hade lägre timlön än heltidsarbetande efter det att man kontrollerat för faktorer som utbildningsnivå, yrkeserfarenhet, bransch, civilstånd, barn, mm. Däremot hade de kvinnor som ”oönskat” arbetade deltid en timlön som i genomsnitt låg ca 2 procent lägre än de heltidsarbetande, och löneutveckling för de som förblir deltidssarbetslösa under längre tid är svag. Liknande resultat framkom även i en studie rörande USA. Med hänvisning till en annan norsk studie (Fevang m.fl. 2004) vill Hardoy och Schøne förklara denna skillnad med arbetsgivarnas monopsonimakt på lokala arbetsmarknader. Om det finns få alternativa jobb är det också svårare att tacka nej till ett deltidssarbete. (Hardoy & Schøne 2004, s. 16, 37-38)

Förutom att missgynnas när det gäller frågor som rör lön, karriärmöjligheter, inflytande över arbetet och arbetstidens förläggning mm, drabbas många deltidssarbetande även av begränsad rätt till olika sociala förmåner som sjukersättning, pensioner, etc. I Sverige, där rätten till vissa förmåner är kopplad till antalet arbetade timmar blev kravet på en minimiarbetstid för de deltidssanställda tidigt ett fackligt krav. (Hedenmo 1999, Jonsson 2004) Det EU-direktiv rörande deltidssanställda som kom 1997 och som införlivades i svensk lag 2002 (samma år som Sverige ratificerade ILO:s konvention om deltidssarbete) syftade till att stärka de deltidssanställdas ställning och att förhindra att deltidssanställda behandlas annorlunda än de heltidsanställda. (Eklund 2004). Trots förbättrade villkor via

---

⁴ Uppgifter från Australien gör gällande att lönegapet mellan män och kvinnor i deltidssarbete har ökat under senare år och man dessutom börjar se en tydligare grupp arbetande fattiga, en fattigdom som då antingen kan relateras till låga timlöner eller undersysselsättning eller både och. (Burgess m.fl. 2002)

⁵ Monopsoni avser en marknadsform som kännetecknas av att det endast finns en köpare, i detta fall en köpare av arbetskraft.

lagstiftning, olika typer av regleringar eller kollektivavtal framstår de deltidsanställda/deltidsarbetande fortfarande som en i många avseenden utsatt grupp på arbetsmarknaden. Förekomsten av deltidsarbetslöshet kan också ses som ett uttryck för marginaliseringen av deltidsarbete.

Vad förklarar deltidsarbete?

Nedan presenterar vi tidigare forskning inom området och diskuterar olika sätt att förklara förekomsten av deltidsarbete. Vi har tidigare argumenterat för att det är vanligt att diskutera deltidsarbete med utgångspunkt i samspelet mellan utbud och efterfrågan på arbetskraft. Vi inleder med att lyfta fram teorier/modeller från tidigare forskning som söker förklara varför arbetsgivare efterfrågar arbetskraft på deltid.

Efterfrågan på deltidsarbetskraft och institutionella förhållanden som påverkar detta

Om man utgår ifrån att företagare uppträder som rationella aktörer, vilka önskar minimera kostnaden för varje producerad enhet, finns mycket som talar emot deltidsanställd personal. Det finns exempelvis nackdelar relaterade till produktivitet och kvalitet, ökad personalomsättning, mindre avkastning på investeringar i kompetensutveckling för personalen och ökade administrativa kostnader. (Mermet & Lehdorff 2001, NOU 2004:29, s. 36) En viktig förutsättning för att heltidsanställningar ska vara ett mer ekonomiskt val är dock att verksamhetens karaktär är relativt stabil över dagen/dygnet/veckan. I de fall där förutsättningarna för verksamheten uppvisar ett stort mått av fluktuationer kan deltidsanställningar däremot vara ett bra alternativ som en flexibilitetslösning. I modern forskning skiljer man mellan olika typer av flexibilitet och deltidsanställningar räknas till det som brukar kallas numerisk flexibilitet. Valet av flexibilitetslösningar beror på en mängd olika faktorer som har att göra med verksamhetens inriktning och företagets storlek, men kan även hänga samman med ägarförhållanden etc. Hur viktiga just deltidsanställningar är hänger samman med vilka andra flexibilitetslösningar som är möjliga. (Smith m.fl. 1998, s. 44-51, NOU 2004:29, s. 36-38, Frisen 1997)

Det är framför allt i olika typer av servicejobb inom både privat och offentlig sektor som deltidsanställningar har kommit att bli dominerande. Det rör sig dels om verksamheter, som hotell och restaurang samt detaljhandel, där det finns en relativt förutsägbar variation i efterfrågan på tjänster över både året, veckan och dygnet. Det rör sig också om deltidsanställningar inom vård och omsorg som åtminstone delvis präglas av arbetskraftsbehov som följer en viss rytm under dygnet.

Eftersom behovet av deltidsanställda varierar starkt mellan olika branscher har man i vissa fall menat att den ökning i antalet deltidsarbetande, som många

länder har erfarit, hänger samman med en förändrad näringsstruktur där tjänstesektorns betydelse har ökat kraftigt. En sådan förklaring har tillbakavisats av Marianne Sundström, som hävdar att den snabba ökningen av deltidarbete i Sverige under 1970-talet framförallt måste relateras till gifta kvinnors utträde på arbetsmarknaden under denna tid och till de förändrade institutionella förutsättningar som gjorde deltidarbete till en rimlig lösning för kvinnor. (Sundström 1999) Många forskare har liksom Sundström poängterat betydelsen av institutionella förhållanden, och inte minst frågan om genusordning, när det gäller att förklara deltidarbetets utveckling.

Pillinger (2000), från ETUI (European Trade Union Institute), hör till dem som lyfter fram utbudsrelaterade förklaringar parallellt med efterfrågeinriktade och som dessutom menar att de kan ha olika betydelse i olika länder. Ett exempel som talar för en sådan tolkning är resultat från en studie som visar att danska arbetsgivare i mindre utsträckning än vad som är fallet i andra OECD-länder efterfrågar deltidarbetskraft för att hantera de fluktuationer som uppstår i många servicebranscher. (Rasmussen m.fl. 2004) Att det finns skillnader mellan olika länder när det gäller efterfrågan på deltidarbetskraft visar på att detta är ett område som skulle behöva studeras och analyseras vidare. Länderkomparation kan också utgöra en grund för att visa på hur ytliga likheter kan dölja stora skillnader. Ett exempel är den relativt vanligt förekommande korta deltiden inom detaljhandeln där en närmare granskning visar att det kan röra sig om helt olika kategorier som tar dessa jobb – medan detta är en vanlig bisyssla för studenter i de nordiska länderna är det i andra länder, som t.ex. Tyskland, i första hand gifta kvinnor som har dessa arbeten. (Mermet & Lehndorff 2001)

Vi nämnde tidigare studier som påvisat betydelsen av olika typer av arbetsmarknadsregimer när det gäller utvecklingen av deltidarbete i olika länder. Bland institutionella förutsättningar som kan tänkas påverka efterfrågan på deltidarbetskraft, men kanske även utbudet, finns således regleringar av deltidarbete på olika nivåer som t.ex. EU-direktiv, ILO-konventioner, nationell lagstiftning och kollektivavtal. (Smith m.fl. 1998, s. 44-51, *Employment Policy and the Regulation of Part-Time Work in the European Union* 2004) Här kan också nämnas regler för arbetslöshetsersättning som vi tar upp senare. Vidare bör även regler som möjliggör rätt till nedsatt tjänstgöringsgrad påverka samspelet mellan utbud och efterfrågan av deltidarbetskraft. Om den i Sverige pågående utredningen om en generell rätt till deltidledighet kommer fram till att det bör finnas en sådan rättighet kan man förmoda att detta kommer att få återverkningar också på förekomsten av deltidanställningar. Utgångspunkten för denna utredning är enligt direktivet att kvinnor och män bör få ökade möjligheter att välja arbetstid efter egna önskemål och att anpassa arbetstidens längd efter olika faser i livet. Här nämns särskilt vilken betydelse en sådan möjlighet har för människors hälsa och välbefinnande. Utredaren ska dock även ta hänsyn till hur

en sådan lag skulle kunna komma att påverka arbetsgivares möjlighet att organisera och planera sin verksamhet. (Kommittédirektiv 2004:156)

Om det parallellt införs en stärkt rätt till heltidsanställning – något som är föremål för en annan pågående utredning – bör detta också påverka relationen mellan frivilligt och ofrivilligt deltidsarbete. I kommittédirektivet till denna utredning diskuteras behovet av en lag mot bakgrund av utvecklingen av deltidsarbetslösheten sedan 1990-talet. Man konstaterar att de insatser som hittills gjorts har varit otillräckliga – här nämns bland annat LAS. Den paragraf i LAS som avses är §25a, som ger deltidsarbetande rätt till högre sysselsättningsgrad under vissa förutsättningar. Som denna regel är utformad ges dock ingen rätt för arbetstagare att kräva att arbetsgivaren organiserar sin verksamhet så att de som vill ha heltid kan få detta, det är endast när ett sådant behov uppstår i verksamheten som företrädesrätten kan åberopas. Utredningens uppdrag är således att undersöka om det går att gå ett steg längre. En lagstadgad rätt till heltidsanställning bör rimligen få konsekvenser när det gäller arbetsgivares möjligheter att använda deltidsarbete som en flexibilitetsstrategi. (Kommittédirektiv 2004:50)

Även regleringar som inte direkt berör deltidsarbete men som rör förhållanden på arbetsmarknaden, och som på olika sätt inverkar på arbetsorganisationen, kan påverka efterfrågan på deltidsarbetskraft. Som exempel kan nämnas den jämförelsevis tidiga (1972) avregleringen av affärstiderna inom detaljhandeln i Sverige och den i Danmark gällande avtalade regeln om att anställda inom handeln endast får arbeta senare än kl. 18 en kväll i veckan. (Gråbacke 2002, Mermet & Lehndorff 2001, Berg m.fl. 2004, s. 335) Vad som styr efterfrågan på deltidsarbetskraft är med andra ord en komplicerad fråga att besvara. Att deltidsanställningar inte alltid är en självklar flexibilitetslösning inom serviceverksamheter visas av att det inom en och samma bransch kan förekomma olika arbetsorganisatoriska lösningar. Detta har uppmärksammats vad gäller den svenska detaljhandeln i en studie av Gunilla Rapp för HELA-projektet (Rapp 2004), exempel finns också i Ottosson och Lundequist (2005).

Utvecklingen inom svensk offentlig omsorgssektor visar vidare att efterfrågemönster kan förändras till följd av policybeslut. De beslut som många kommuner har tagit om att erbjuda personalen önskad arbetstid och att i görligast mån erbjuda heltid till dem som så önskar har sin grund i flera förhållanden. Dels har en utredning – Vårdkommissionen, Ds 1999:44 – pekat på befarade stora problem med att rekrytera arbetskraft till t.ex. äldreomsorgen i en snar framtid, dels har deltidsarbetslösheten bland kvinnor varit som allra högst i denna typ av verksamhet. Som nämndes tidigare kan verksamhetens storlek spela in när det gäller efterfrågan på deltidsarbetskraft. Möjligen har en kommun, i kraft av sin storlek, lättare att övergå till en arbetsorganisation byggd på fler heltider än en mindre arbetsgivare. Dessa frågor är nära kopplade till arbetsorganisation, arbetsinnehåll och synen på i vilken utsträckning arbetskraft är utbytbar. Detta är

frågor som ständigt är aktuella i de HELA-projekt som i skrivande stund fortfarande pågår ute i landet. Det handlar då om att vrida frågan om den numeriska flexibilitet som vi nämnde tidigare till frågor mer relaterade till funktionell flexibilitet. (Se t.ex. Vårdkommissionen, Ds 1999:44)

Avslutningsvis när det gäller efterfrågan på deltidarbetskraft ska också nämnas det som lyfts fram i en norsk undersökning rörande deltidarbete i kvinnodominerade respektive mansdominerade branscher. Det tycks som om det över tid utvecklas olika arbetstidskulturer som påverkar vilken arbetstidsordning som är möjlig i olika branscher – och en tydlig skiljelinje när det gäller deltidarbete går mellan just mans- och kvinnodominerade branscher. Ett tecken på detta är att kvinnor i mansdominerade branscher, där en heltidsnorm råder, i större utsträckning arbetar just heltid. (Abrahamsen 2002) En intressant fråga i detta sammanhang är i vilken utsträckning deltidarbete över huvud taget skulle ha kunnat utvecklas till en så pass vanlig flexibilitetslösning utan ett växande utbud av kvinnlig deltidarbetskraft. (Jfr Sundström 1999) Med detta är vi inne på frågan om utbud av arbete och vilka det är som arbetar deltid.

Vilka vill arbeta deltid och varför?

Vi har ovan diskuterat både efterfrågan på deltidarbetskraft som sådan och förutsättningarna för att organisera arbetet i form av deltid eller heltid. Nu övergår vi till arbetskraftsutbudet och förutsättningarna för att bjuda ut arbete i form av heltid eller deltid. Därmed närmar vi oss den svåra frågan om graden av frivillighet i arbetstagarnas val av arbetstid.

Denna gränsdragningsproblematik är långt ifrån ny. Det vittnar exempelvis en rapport från Personaladministrativa rådet 1968 om. När man i denna diskuterade de deltidanställdas villkor inom svensk detaljhandel, räknades även de kvinnor som i undersökningen uppgav att de skulle vilja arbeta heltid om de inte hade ansvaret för hem och barn till dem som ofrivilligt arbetade deltid. (Söderlund 1968)

Hur olika individers arbetstidspreferenser och faktiska arbetstid formas kan förklaras på olika sätt. I en enkel ekonomisk modell bestäms den önskade arbetstiden utifrån avvägningar mellan inkomst och fritid. Av flera anledningar är dock denna modell otillräcklig när det gäller att förklara individers arbetstidspreferenser. En sådan anledning är att begreppet fritid täcker in så olika företeelser som oavlönat hushållsarbete, vård av barn och individuella fritidsaktiviteter. När det gäller det oavlönade arbetet vet vi att det sällan är jämnt fördelat mellan kvinnor och män i en familj och de enskilda individernas arbetstidspreferenser påverkas av detta.⁶

---

⁶ I en artikel från 2002 skriver Anne Grönlund att det är just arbetstidens längd som kan kopplas till hur mycket hushållsarbete man respektive kvinna i ett hushåll utför, inte (som

Frågan om hur man ska förklara forandringen av individers arbetstidspreferenser inom en familj är inte helt lätt. Hur ska man förstå familjen som beslutsfattare? Vad är det som ligger till grund för besluten? Allokeringen av resurser och arbete inom familjer har varit föremål för mycket forskning och teoretisering. Till de mer kända hör ekonomen Gary Beckers teorier om hushållsproduktion. De av feministiska ekonomer mest kritiserade delarna i Beckers modell är utgångspunkten i en för hushållet gemensam nyttofunktion och den stora vikt som läggs vid specialiseringsvinster. Alternativa synsätt på beslutsprocessen i hushållet bygger ofta på olika varianter av förhandlingsmodeller, dessa behöver inte bygga på att explicita förhandlingar förs som leder fram till beslut som ligger fast, förhandlingar kan också ses som en ständigt pågående process. Grunden till specialiseringsvinster inom hushållet är så kallade komparativa fördelar: I ett hushåll med en man (som har högre lön än kvinnan), och en kvinna (som ägnar sig åt hushållsarbete när hon är hemma med småbarn) skulle hushållet som helhet vinna på att mannen i första hand ägnar sig åt betalt arbete och kvinnan i första hand åt hushållsarbete. Resonemanget har kritiserats bland annat för att det leder runt i cirklar (Gardiner 1997) och för att det finns risker för hushållet med denna typ av specialisering (Ott 1995).⁷ Beckers modell har kritiserats av genusforskare som menar att den har inbyggda genusspecifika strukturer och inte tar hänsyn till det sätt som makt och normer eller diskurser föreskriver en viss könsarbetsdelning.⁸ Eller som det uttrycks i en aktuell norsk utredning:

Derfor kan det være et betydelig misforhold mellom normer om arbeidsdelingen i familien og en rasjonell arbeidsdeiling tilpasset de faktiske produksjons- og markedsforhold i et moderne samfunn. (NOU 2004:29, s. 35)

Mot bakgrund av detta finns det anledning att fråga sig, som också har skett både i forskning och samhällsdebatt, i vilken utsträckning vi ska betrakta kvinnors deltidarbete som frivilligt eller ofrivilligt. Så diskuterar t.ex. Coward (1992) hur engelska småbarnsmödrars väljer deltidarbete i ljuset av att de har mindre makt och sämre förhandlingsposition än sina män och att omsorgen om barnen gör att heltidarbete i stort sett är omöjligt att upprätthålla.

När det gäller kvinnors val av deltidarbete finns det anledning att även nämna Catherine Hakim's teori om hur olika typer av kvinnlighet, i termer av i vilken utsträckning en kvinna är hem- eller yrkesorienterad, påverkar hur mycket tid hon avsätter för yrkesarbete. Hakim's förklaringsansats har blivit mycket omdebatterad

---

man kanske skulle kunna tro) möjligheten att arbeta flexitid eller på annat sätt med arbetstider mer spridda över dygnet/veckan.

⁷ För en presentation av såväl Beckers hushållsproduktionsmodell som kritiken mot densamma se Forssell, 2002.

⁸ Folbre diskuterar (i Folbre and Bittman 2004) Beckers teorier och de neoklassiska idéerna om att individuella beslut leder till socialt önskvärda resultat, eller snarare varför det inte blir så när individer agerar inom strukturer och sociala institutioner.

rad, särskilt ifråga om vad som styr de olika orienteringarna, men hennes idéer har även en fördel, menar vissa kritiker, i det att kvinnor som aktörer synliggörs. (Hakim 2000, Fagan & O'Reilly 1998)

Vi får anledning att återkomma till detta resonemang i samband med att vi längre fram presenterar en undersökning från European Foundation (se under rubriken "Employment options survey"). I den undersökningen studeras skillnader och likheter mellan hur män respektive kvinnor i samma hushåll önskar att de egna och partners arbetsstider ska se ut samt hur de i praktiken är utformade.

Ett förhållande som kan antas påverka beslut om tidsallokering inom familjer, och som också kan bidra till att förklara skillnader mellan länder, är olika institutionella förutsättningar. Någon systematisk genomgång av institutionella ramverk i olika länder som kan tänkas påverka utbudet av deltidsarbetskraft kommer inte att göras i denna rapport. Däremot pekar vi på några faktorer som har uppmärksamats i tidigare forskning. Det rör sig framför allt om välfärdsreformer som underlättar möjligheten att kombinera förvärvsarbete och familj; rätt till föräldraledighet, möjligheter för småbarnsföräldrar att få nedsatt arbetstid, utbyggd barnomsorg, etc. Men också skattesystemets utformning t.ex. när det gäller sär- eller sambeskattnings och andra regler som befrämjar eller motverkar gifta kvinnors respektive småbarnsmödrars förvärvsarbete har betydelse i sammanhanget. De likheter och skillnader, vad gäller både kvinnors förvärvsfrekvens och kvinnors arbetsstider som finns mellan olika länder tyder dock på att det inte finns någon enkel koppling mellan arbetstidsmönstren och i vilken utsträckning ländernas skilda välfärdssystem underlättar kombinationen barn och förvärvsarbete. (Se t.ex. Part-time prospects 1998, Pfau-Effinger 2004)

I den nordiska kontexten har utvecklingen av deltidsarbete betraktats som nära kopplat till gifta kvinnors och småbarnsmödrars ökade förvärvsarbete. Sambandet är dock inte enkelt och det finns skillnader mellan länderna. Tidigare forskning ger stöd för att deltidsarbetet i Sverige och Norge är tydligare kopplat till kvinnors ansvar för familj och små barn, jämfört med hur det sett ut i Danmark och Finland. Men uppgifterna är inte helt samstämmiga och en närmare analys skulle behövas. I Finland och Danmark har det skett förändringar över tid när det gäller detta och skillnaderna i utvecklingen mellan de olika länderna är intressanta att fundera vidare över och även att relatera till utvecklingen i andra länder. (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions 2003b, Rasmussen m.fl. 2004, Kjeldstad & Nymoen 2004, NOU 2004:29, Nyberg 2003, Pfau-Effinger 2004, Stanfors 2003, Steen Jensen 2000, Sundström 1999)

I en studie där Canada, Tyskland, Italien och Sverige jämförs diskuterar Pacholock och Gauthier (2004) kopplingar mellan teorier på makro nivå och förväntat beteende på mikronivå. Analysen fokuserar på "theoretical links between social policies and the gender division of paid and unpaid work." De kommer bland annat fram till att föräldrar borde ha en mer jämställd arbets-

fördelning i länder där löneskillnaderna mellan män och kvinnor är små, där välfärdssystemen stöder föräldrars lönearbete och jämställdheten. Sverige anses höra till en kategori välfärdsstater med starka skyddsnät vid sjukdom och arbetslöshet och med omfattande stöd till barnfamiljer. Barn anses ha det bra i Sverige och landet främjar jämställdhet och uppmuntrar båda föräldrarnas lönearbete, vidare har Sverige små löneskillnader mellan män och kvinnor. I Sverige anses föräldrar dessutom ha stora möjligheter till flexibel tidsanvändning. Mot denna bakgrund är det förvånande, menar Pacholock and Gauthier, att tidsanvändningen trots allt är så ojämslälld i Sverige. Detta förhållande öppnar upp för en lång rad frågor angående interaktionen mellan välfärdssystem och arbetsmarknadsregimer. (Jfr även Part-time prospects 1998, Pfau-Effinger 2004) I anslutning till detta är det intressant att notera vad den svenska regeringen skrev i budgetpropositionen hösten 2004 angående fördelningen av ekonomiska resurser mellan kvinnor och män: "Samtidigt kan diskuteras i vilken utsträckning socialförsäkringarna bidrar till att upprätthålla traditionella könsmonster i arbetsfördelningen, såväl i hemmet som på arbetsmarknaden." (Prop. 2004/05:1, Bilaga 4:27)

Hittills har vi diskuterat utbudet av kvinnors deltidarbetskraft i relation till familj och barn, men det finns även andra förhållanden som kan relateras till individens mer eller mindre frivilliga val att arbeta deltid. I många länder är deltidarbete relativt vanligt bland yngre. Detta kan ses som ett uttryck för svårigheter för ungdomar att etablera sig på arbetsmarknaden och vi återkommer till frågan om förekomsten av deltidarbetslöshet i denna grupp. Ungdomars deltidarbete kan dock även vara ett komplement till studier. Sett i ett europeiskt perspektiv är det jämförelsevis många ungdomar i Danmark och Finland som arbetar deltid parallellt med studier. Även i Sverige finns många unga deltidarbetande (varav åtskilliga förmodligen också studerar). (Fagan 2003, Buddelmeyer & Mourre 2004)

En studie från Australien som utgår från en longitudinell databas kallad Hilda (Watson m.fl. 2003) beskriver situationen för dem som är undersysselsatta. En stor del av dessa önskar öka sin arbetstid, men inte till heltid. I studien skiljer man sedan på vilka skäl de undersysselsatta som önskar (längre) deltid har för att även i den önskade situationen arbeta deltid; 17 procent önskar deltid av familjeskäl, 27 procent önskar deltid på grund av studier, 9 procent föredrar deltid av opreciserade skäl. Över en fjärdedel av de undersysselsatta skulle emellertid hellre vilja arbeta heltid, de arbetar deltid eftersom de inte har lyckats få ett heltidsjobb.⁹ Men observera att det alltså handlade om procent av de

---

⁹ Data avser förhållanden 2001 och är hämtade ur en ny databas kallad HILDA: "Household, Income and Labour Dynamics in Australia. This is a longitudinal study that commenced collecting information in 2001 from over 12250 households. It is funded by the Federal Department of Family and Community Services and managed by the Melbourne Institute

undersysselsatta, inte procent som visar hur många som är undersysselsatta. Även bland dem som önskar deltid på grund av att de har hand om sina barn, för att de studerar eller för att de helt enkelt vill arbeta deltid definieras således ett orealiserat arbetskraftsutbud (skillnaden mellan den deltid de arbetar och den deltid de önskar arbeta) i termer av undersysselsättning. I avsnittet om deltidsarbetslöshet, som följer efter avslutningen om deltidsarbete nedan, diskuterar vi vidare om skillnaderna mellan undersysselsättning och ofrivilligt deltidsarbete.

Bland äldre deltidsarbetande anges oftare hälsoskäl som förklaring till varför man inte arbetar heltid, och deltidsarbete kan i denna grupp vara ett sätt att trappa ned. I den debatt som under senare år förts i Sverige angående de höga sjukskrivningstalen, har dock frågan om deltidsarbete av hälsoskäl kommit att diskuteras också i andra termer. Är det rimligt att människor tvingas arbeta deltid för att heltidsarbete upplevs för tungt? Detta har särskilt framförts i relation till kvinnors villkor i olika vårddyrken.¹⁰ I en resolution från ILO (1998) tar man upp brister på arbetsplatsen, arbetstagarnas välbefinnande och problemen att fånga dessa förhållanden i statistiken å ena sidan och kopplar detta till deltidsarbetslöshet å den andra.

Indicators of inadequate employment situations describe situations in the workplace which reduce the capacities and well-being of workers as compared to an alternative employment situation. To a large extent, the statistical definitions and methods necessary to describe such situations still have to be developed further. /.../ Workers' availability to change their current work situation, as well as their active job search, as understood in the definition of time-related underemployment, may also be applied. (ILO 1998, s. 3-4)

Kön, ålder, civilstånd och barn har alltså visat sig vara viktiga faktorer som påverkar utbudet av deltidsarbetskraft, men det finns även andra förhållanden som spelar in. Ottosson och Lundequist (2005) har i en studie för HELA-projektet visat på de stora regionala skillnader som finns vad gäller förekomsten av deltidsarbete. Flera undersökningar har vidare pekat på sambandet mellan låg utbildningsnivå och stor sannolikhet för deltidsarbete, och då särskilt bland kvinnor. (Kjeldstad & Nymo 2004) Slutligen kan också nämnas etnisk bakgrund som ytterligare en variabel att ta hänsyn till. (Kjeldstad & Nymo 2004)

---

for Applied Economic and Social Research.” Sidan xviii i det inledande avsnittet kallat Glossary and Acronyms.

¹⁰ För generella resonemang om valet mellan heltid och deltid i termer av avvägningar som rör den egna hälsan se tex. Båvner, 2001. För resultat från en empirisk studie från äldreomsorgen se Gustafsson & Szebehely, 2005.

Avslutande kommentar om deltidarbete

Hur vi ska förstå deltidarbete utifrån ett samspel mellan utbuds- och efterfrågefaktorer försvåras som vi har sett av att utbudet av och efterfrågan på deltidarbetskraft i sig styrs av komplicerade interaktioner mellan olika förhållanden. (Kjeldstad & Nymoen 2004, s. 59, Pfau-Effinger 2004) Pilling (2000) exemplifierar krafterna bakom det ökade deltidarbetet med att en stor andel (en tredjedel 1998, enligt eurostat) av de deltidarbetande arbetar kvällar, helger, skift osv., något som skulle kunna tolkas som att deltidarbetet i första hand är anpassat efter verksamhetens behov och därför är efterfrågestyrt. Samtidigt visar det sig dock att i vissa länder (särskilt Tyskland) är de deltidarbetandes arbetstider tydligt kopplade till när barnen går i skolan vilket snarare tyder på en anpassning till de anställdas behov och att utvecklingen av deltidarbetet är utbudsstyrd.

En annan studie som prövar olika modeller för att förklara deltidarbete presenteras av Tijdens (2003). I denna kommer man fram till att det faktum att kvinnor ses som "second earners" med huvudansvar för familj och barn är den modell som bäst förklarar förekomsten av deltidarbete (gender-roles model). Därefter i förklaringsgrad följer modeller som söker förklara deltidarbete med hjälp av att arbetsgivarna anpassat sig till kvinnors önskemål om deltid, sedan förklaringar som utgår från att arbetsgivarna själva inrättat deltid för att svara mot verksamhetens behov och slutligen, och med lägst förklaringsgrad, att osäkra och dåliga anställningsvillkor samt låga löner förklarar förekomsten av deltidarbete.¹¹

Olika modeller tycks alltså vara bättre eller sämre på att förklara olika former av deltidarbete. Även i en norsk studie har betydelsen av olika faktorer testats i en sambandsanalys som vi får anledning att återkomma till nedan när vi fokuserar deltidarbetslöshet. Några av resultaten när det gäller deltidarbete ska dock presenteras här. Syftet med den norska undersökning var att pröva i vilken utsträckning en efterfrågemodell respektive en "livsloppsmodell" bäst förklarar deltidarbetets utbredning. Att efterfrågefaktorer väger tyngst när det gäller att förklara ofrivillig deltid är kanske inte så konstigt, det som är intressant är dock att de båda modellerna bäst identifiera orsaker till självvald kort deltid och undersysselsättning. Den typ av deltid som är allra vanligast bland kvinnor i Norge – lång deltid – låter sig däremot inte lika enkelt förklaras med dessa modeller. Kjeldstad och Nymoen konstaterar att modellerna tycks vara bättre redskap för att förklara variationer i mäns arbetstid än i kvinnors. Livsloppmodellen är ändå den som främst bidrar till att förklara skillnaden mellan könen.

---

¹¹ Tijdens studie bygger på data från "Second European Survey on Working Conditions", mer om denna finns i del 2 av föreliggande rapport.

Det vil si at kvinner og menn i samme livsfase har større forskjeller i arbeidstid enn kvinner og menn med lik jobbsituasjon eller likt lønnsnivå. Det viser at individuelle og private avveigninger i forholdet mellom lønnet arbeid og andre forpliktelser, først og fremst er knyttet til familie- og barneomsorg, stadig er et viktig element i fordelingen av den lønnete arbeidstiden mellom kvinner og menn. (Kjeldstad & Nymoene 2004, s. 60)

Men Kjeldstad & Nymoene (2004, s. 64) hevder samtidig at det faktum at vi trots allt kan skilja på självvald och ofrivillig deltid ger en indikation på att kvinnors och mäns skilda preferenser inte representerar en fullständig och entydig lösning. Det vill säga deltid är inte endast ett uttryck för kvinnors och mäns önskemål om en viss arbetstid, utan deltidsarbete kan även vara ett påtvingat alternativ. Och för dem som önskar längre arbetstid blir då den ofrivilliga deltiden liktydig med deltidsarbetslöshet.

Deltidsarbetslöshet

I likhet med vad som gäller deltidsarbete i tidigare forskning går det när det gäller deltidsarbetslöshet att identifiera olika sätt att närma sig problematiken. Till skillnad från forskningen kring deltidsarbete, som idag är mycket omfattande, är dock studier och analyser av deltidsarbetslöshet sällsynta (Forsell 2003). Att inte all arbetslöshet har rört sig om heltidsarbetslöshet har emellertid uppmärksammas tidigare och sedan 1970-talet har det förts diskussioner om hur man ska kunna fånga in arbetslöshet i ett vidare perspektiv. Ett problem, som vi återkommer till, gäller möjligheten att få information om olika typer av arbetslöshet. I syfte att förbättra statistiken på detta område initierade ILO en serie konferenser under 1970-talet med fokus på att utveckla bättre mätmetoder för att beräkna undersysselsättning i olika former. Vid denna tid utvecklades också ett begreppsligt ramverk kallat Labor Utilization Framework (LUF) som via olika underkategorier skulle göra det möjligt att identifiera inte bara ofrivilligt deltidsarbete utan även andra typer av undersysselsättning som exempelvis så kallade ekonomiskt otillräckliga jobb. LUF har utvecklats under åren som gått och det har även tillkommit andra modeller. Som Dooley och Prause konstaterar, så är dock dessa kategorier fortfarande dåligt representerade i den officiella amerikanska statistiken. (Dooley & Prause 2004, s. 10-14) Även den europeiska arbetsmarknadsstatistiken har, som vi ska se, brister i detta avseende.

På samma sätt som vi inledde avsnittet om deltidsarbete med att diskutera något kring hur detta arbete definieras, kommer vi nu att inleda avsnittet om deltidsarbetslöshet med att diskutera vad vi menar när vi talar om deltidsarbetslöshet. Inte heller när det gäller detta fenomen finns några allmänt vedertagna definitioner att hänvisa till. Det finns dessutom två andra begrepp som både nyanserar och komplicerar förståelsen av detta samhällsproblem. De två

andra begreppen vi syftar på är undersysselsättning och ofrivilligt deltidsarbete. Hur dessa begrepp definieras i statistiken redovisar vi översiktligt i den andra delen av denna text.

Helt klart är att definitioner av deltidsarbetslöshet, ofrivilligt deltidsarbete och undersysselsättning är kopplade till utformningen av ett lands arbetslöshetsförsäkring, men även till arbetsmarknadspolitik mer generellt. Något som gör att vi kan förvänta oss att synen på deltidsarbetslöshet skiljer sig åt mellan länder med olika regelverk på detta område. Här lämnas en kortfattad redogörelse för utformningen av regler för ersättning till deltidsarbetslösa i några länder, och utifrån en svensk studie diskuteras vad a-kassesystemet kan säga om synen på deltidsarbetslöshet. Vi presenterar därefter studier som närmar sig frågan om hur vi ska definiera deltidsarbetslöshet genom att undersöka om de deltidsarbetslösa verkligen är arbetslösa. Till sist redovisas forskning som analyserat ofrivilligt deltidsarbete i relation till konjunkturella respektive strukturella faktorer.

Hur definieras deltidsarbetslöshet?

Undersysselsättning respektive ofrivilligt deltidsarbete, överlappar varandra begreppsligt och är båda kopplade till begreppet deltidsarbetslöshet. Eftersom dessa begrepp ibland används som synonymer och inte heller alltid definieras tydligt finns det anledning att granska dem närmare.

Visible underemployment is directly linked with involuntary part-time employment and affects people “involuntarily working less than the normal duration of work”. (Bollé 1997)

Citatet visar tydligt vad som tidigare nämndes angående deltidsarbete/deltidsanställningar – att dessa relateras till en heltidsnorm. I många sammanhang, inte minst när man diskuterar arbetskraftsutbud, kan det vara viktigt att göra skillnad på den grupp som är ofrivilligt deltidsarbetande – det vill säga de som inte vill arbeta vare sig kort eller lång deltid utan just heltid – och den grupp som är undersysselsatta och som vill utöka sin arbetstid endera till längre deltid eller till heltid. (Fevang m.fl. 2004, s. 3-4) Den sistnämnda gruppen kommer följaktligen att omfatta fler personer än de som ofrivilligt arbetar deltid.¹² Vi kan konstatera att kriterierna för vilka som räknas som deltidsarbetslösa, frivilligt eller ofrivilligt deltidsarbetande respektive undersysselsatta varierar både över tid och mellan länder, men också beroende på i vilket sammanhang frågan diskuteras och för vilket ändamål statistik om denna grupp samlas in.

---

¹² I Sverige finns statistik över personer som är ofrivilligt deltidsarbetande av arbetsmarknads-skäl i Undersökningar om levnadsförhållanden (ULF) och i Levnadsnivåundersökningarna (LNU). Dessa är färre än de som definieras som *undersysselsatta* i SCB:s Arbetskraftsundersökningar (AKU), i denna grupp ingår även de som redan arbetar heltid. (Forssell, 2003)

Det betyder samtidigt att de studier som vi kommer att hänvisa till i denna rapport använder sig av olika begrepp och olika definitioner. Vår ambition har varit att göra tydligt vilka begrepp olika författare syftar på med utgångspunkt från de definitioner som vår diskussion i detta avsnitt leder fram till. Det har emellertid inte alltid varit möjligt att kontrollera hur dessa begrepp definierats i alla studier vi hänvisar till, och vi har då valt att använda de begrepp som används i den studie vi refererar till. Vi vill fästa läsarens uppmärksamhet på att en vanlig oklarhet är huruvida någon med begreppet ofrivilligt deltidsarbete menar de individer som önskar heltid eller om man använder ofrivilligt deltidsarbete som synonym för det vidare begreppet undersysselsatt.

De definitioner av olika typer av undersysselsättning som utarbetats av ILO har emellertid kommit att bli allt mer accepterade i olika sammanhang (exempelvis i såväl OECD's som Eurostats statistikdefinitioner). Vi utgår från dem när vi presenterar de definitioner av dessa begrepp som är vår utgångspunkt i denna rapport.

Den variant av undersysselsättning som ILO kallar "time-related underemployment" är kanske den som ligger närmast begreppet deltidsarbetslöshet.¹³ Denna grupp innefattar de som aktivt sökt annat, eller kompletterande arbete (i enlighet med varje lands kriterier för detta), och man rekommenderar att man särskiljer dessa från dem som inte aktivt visat att man önskar utökad arbetstid (se punkt a i citatet nedan). Likaledes rekommenderar man från ILO att nationella kriterier utformas som inkluderar inom vilken period den som är tidsrelaterat undersysselsatt ska kunna ta ett kompletterande eller nytt arbete (se punkt b i citatet nedan). Slutligen inbegriper definitionen att man som tidsmässigt undersysselsatt inte redan arbetar så många timmar att det motsvarar heltid (se punkt c i citatet nedan). Detta sista kriterium är viktigt, inte minst för den som är intresserad av den svenska officiella statistiken, eftersom det skiljer de tidsmässigt undersysselsatta enligt ILO från de undersysselsatta i de svenska arbetskraftsundersökningarna (se vidare om detta i del 2 i föreliggande text).

Time-related underemployment exists when the hours of work of an employed person are insufficient in relation to an alternative employment situation in which the person is willing and available to engage.

---

¹³ Time-related underemployment används ibland synonymt med visible/synlig undersysselsättning, men skiljs alltid från invisible/osynlig dito. Den synliga undersysselsättningen, så som den definieras av ILO, är ett mer allmänt begrepp och definieras som: "Visible underemployment includes individuals who are involuntarily working less than the normal duration of work determined for the activity, who are seeking or available for additional work during the reference period". Den osynliga undersysselsättningen, så som den definieras av ILO är mer tydligt skild från den som relateras till tid (time-related): "Invisible underemployment refers to individuals who are working in jobs where their skills are not adequately utilised." Citat från OECD's Glossary of statistical terms, på OECD's hemsida (www.oecd.org). Se också direkt i resolutionen från ILO (1998)

Persons in time-related underemployment comprise all persons in employment, as defined in current international guidelines regarding employment statistics, who satisfy the following three criteria during the reference period used to define employment:

(a) “willing to work additional hours”, i.e. wanted another job (or jobs) in addition to their current job (or jobs) to increase their total hours of work; to replace any of their current jobs with another job (or jobs) with increased hours of work; to increase the hours of work in any of their current jobs; or a combination of the above.

In order to show how “willingness to work additional hours” is expressed in terms of action which is meaningful under national circumstances, those who have actively sought to work additional hours should be distinguished from those who have not.

Actively seeking to work additional hours is to be defined according to the criteria used in the definition of job search used for the measurement of the economically active population, also taking into account activities needed to increase the hours of work in the current job;

(b) “available to work additional hours”, i.e. are ready, within a specified subsequent period, to work additional hours, given opportunities for additional work. The subsequent period to be specified when determining workers' availability to work additional hours should be chosen in light of national circumstances and comprise the period generally required for workers to leave one job in order to start another;

(c) “worked less than a threshold relating to working time”, i.e. persons whose “hours actually worked” in all jobs during the reference period, as defined in current international guidelines regarding working time statistics, were below a threshold, to be chosen according to national circumstances.

This threshold may be determined by e.g. the boundary between full-time and part-time employment, median values, averages, or norms for hours of work as specified in relevant legislation, collective agreements, agreements on working time arrangements or labour practices in countries.

(OECD's Glossary of statistical terms, oktober 2005)

Enligt vår mening finns det dock anledning att hävda att denna definition är för snäv för att fånga in hela problematiken kring fenomenet deltidarbetslöshet. Det finns empiriska belägg som tyder på att inte alla deltidarbetslösa visar sin önskan om utökad arbetstid på ett sådant sätt som regelverket/definitionen förutsätter. Det kan t.ex. röra sig om att man inte uppfyller de krav som ställs för att man ska ha rätt till fyllnadsersättning från arbetslöshetskassa – ett vanligt krav är att man tidigare ska ha haft en heltidsanställning – eller att man uppfattar möjligheterna att få ett arbete med den önskade arbetstiden som så små att det är meningslöst att anmäla sig som arbetssökande på arbetsförmedlingen och/eller

hos aktuella arbetsgivare. (Fevang m.fl. 2004, s. 4, NOU 2004:29 s. 91-92, Nyberg 2003, Ottosson & Lundequist 2005, s. 9-19) En definition av gruppen deltidarbetslösa, som behövs för att täcka in även sådana aspekter, finner man bland annat i en norsk undersökning. Kjeldstad och Nymoen (2004, s. 17) har använt sig av följande enkla indelning som ett sätt att fånga in de väsentligaste komponenterna i fenomenet deltidarbete/deltidarbetslöshet.

- Självvald kort deltid = anställda som har avtalad/vanlig arbetad tid 1-19 timmar och som inte önskar längre arbetstid.
- Självvald lång deltid = anställda som har avtalad/vanlig arbetad tid 20-36 timmar, med undantag för personer med arbetstid 32-36 timmar som uppger att detta utgör heltid, och som inte önskar längre arbetstid
- Passivt undersysselsatta = deltidanställda med kort eller lång deltid som önskar längre arbetstid utan att göra något aktivt för att uppnå detta
- Aktivt undersysselsatta = deltidanställda med kort eller lång deltid som önskar längre arbetstid och som aktivt söker uppnå detta. (Ingen tidsgräns satt för inom vilken tid den undersysselsatta ska kunna påbörja ett arbete med längre arbetstid.)

Avslutningsvis innebär detta att vi menar att begreppet time-related underemployment (tidsrelaterat undersysselsatt) i många sammanhang kan användas synonymt med deltidarbetslöshet, men att det egentligen är mer begränsat. Begreppet undersysselsättning är istället mer inkluderande både teoretiskt och definitionsmässigt i statistiken (något som kommer att framgå i del 2 när vi diskuterar definitioner i statistiken). Ofrivilligt deltidarbete kan beskrivas som ett mer begränsat begrepp i den meningen att det hänför sig till de individer som arbetar deltid men önskar heltidsarbete, och i det avseendet alltså utgör en delmängd av de tidsmässigt undersysselsatta. Relationen mellan ofrivilligt deltidarbete och tidsrelaterad undersysselsättning kompliceras dock av att de ofrivilligt deltidarbetande, i statistiken, utgår från individens egen definition av heltid respektive deltid. I statistiken används inte heller graden av aktivitet (eller passivitet) när det gäller sökandet efter ett kompletterande/nytt arbete som ett kriterium för att ringa in gruppen ofrivilligt deltidarbetande (se mer om detta i avsnittet om statistiken längre fram i vår text).¹⁴

Den deltidarbetslöshet som vi diskuterar i föreliggande text hänför sig till alla fyra grupper A, B, C och D nedan. De tidsrelaterat undersysselsatta, enligt ILO, hänför sig till C och D. Ofrivilligt deltidarbetande är med samma vokabulär att hänföra till A och C. Den norska definitionen av aktivt undersysselsatta hänför

---

¹⁴ Att definitionen av ofrivilligt deltidarbete inte begränsas av aktivitet/passivitet betyder inte att de individer som svarar på frågan inte gör sådana avväganden. Kjeldstad och Nymoen (2004) redovisar intressanta uppgifter om skillnader bland de undersysselsatta som kan hänföras till huruvida de själva i första hand definierar sig som arbetslösa eller som deltidarbetande.

sig till C och D, och på motsvarande sätt utgörs den norska gruppen av passivt undersysselsatta av A och B.

- A. Passivt undersysselsatta, enligt ovan, som önskar heltid
- B. Passivt undersysselsatta, enligt ovan, som inte önskar heltid
- C. Aktivt undersysselsatta, enligt ovan, som önskar heltid
- D. Aktivt undersysselsatta, enligt ovan, som inte önskar heltid

Avslutningsvis kan vi nämna att den som har ett mer begränsat intresse av fenomenet deltidsarbetslöshet, exempelvis med utgångspunkt i de kostnader staten har för att betala ut a-kassa till de deltidsarbetslösa, skulle kunna inrikta sitt intresse på grupperna C och D ovan, men vi vill då samtidigt varna för att en sådan avgränsning bygger på en idé om att verkligheten ser ut som man i definitionerna i statistiken antar att den ser ut. I praktiken är det rimligt att tänka sig att det finns deltidsarbetande deltidsarbetslösa som uppbär kompletterande a-kassa inom alla fyra grupperna A, B, C och D.

Deltidsarbetslöshet och regler för arbetslöshetsersättning

Det finns flera anledningar till att frågan om vilka regler som gäller vid deltidsarbetslöshet är viktig. För det första ger det en allmän bild av de villkor som denna grupp möter i olika länder, något som därför för det andra även belyser hur denna grupp betraktas ur ett arbetsmarknadspolitiskt perspektiv. Regelverket kring arbetslöshetsersättningen är för det tredje till en del också styrande för vilka som klassificeras som deltidsarbetslösa och påverkar därigenom viss statistik. I det följande diskuterar vi detta utifrån svenska förhållanden, men lämnar en kort redogörelse för hur det ser ut i några andra europeiska länder vad gäller möjlighet till fyllnadsersättning för deltidsarbetslösa.

Vi kommer i del 2 att diskutera olika problem när det gäller tillgänglig arbetsmarknadsstatistik och möjligheten att göra länderkomparationer. Utifrån erfarenheter från Sverige kan ett exempel nämnas redan här som tydliggör problemet. Som Anita Nyberg har visat i sin rapport rörande deltidsarbete och deltidsarbetslöshet finns en betydande diskrepans mellan antalet deltidsarbetslösa redovisade i AKU och antalet deltidsarbetslösa som finns registrerade i AMS sökanderegister. År 2001 fanns i AKU 149 000 fler personer som uppgav att de var undersysselsatta av arbetsmarknadsskäl än som enligt AMS var anmälda som arbetssökande. Den möjlighet till fyllnadsersättning för deltidsarbetslösa som finns i den svenska arbetslöshetsförsäkringen kräver att vissa villkor är uppfyllda – något som gör att många av de arbetssökande inte uppbär en sådan ersättning. Någon säker siffra på hur många som är deltidsarbetslösa och som får fyllnadsersättning finns inte i AMS sökanderegister, men undersökningar som har gjorts pekar på att det kan röra sig om mellan 60-80 procent av dem som besöker arbetsförmedlingen. (Nyberg 2003, s. 5-9)

Orsakerna till dessa skillnader är troligen flera och vi får anledning att återkomma till dessa. Här nöjer vi oss med att konstatera att i den mån det finns möjligheter att få fyllnadsersättning från arbetslöshetsförsäkringen så kommer de villkor som reglerar denna rättighet också att påverka definitionen av vilka som betraktas som deltidsarbetslösa i AMS statistik. Detta blir mycket tydligt om man tittar närmare på hur regelverket har förändrats över tid. Hanna Pettersson har för HELA-projektet gjort en inträngande genomgång av utvecklingen när det gäller arbetslöshetsersättning för deltidsarbetslösa i Sverige, följande översikt bygger på hennes studie (om inget annat anges). (Pettersson 2005)

Det Pettersson framför allt lyfter fram är hur deltidsarbetslöshet ständigt har utgjort ett problem i relation till en arbetslöshetsförsäkring som är uppbyggd kring heltidsanställningar och därmed heltidsarbetslöshet som normalfall. ”Arbetslinjen” i den svenska arbetslöshetsförsäkringen, som lägger tyngdpunkten på att det rör sig om en omställningsförsäkring gör att det blir svårt att hantera de deltidsarbetslösa som redan har en anställning. I många länder tycks de deltidsarbetslösa i första hand betraktas som deltidsanställda och därför är de inte heller berättigade till någon arbetslöshetsersättning – något som framgår av nedanstående sammanställning över regler i ett antal europeiska länder. På Malta motiveras denna policy med att “Clients receiving unemployment benefits should not be in gainful employment”.

I Sverige tycks rätten för deltidsarbetslösa att få arbetslöshetsersättning ha vuxit fram mot bakgrund av att en arbetssökande som uppbar ersättning skulle förlora på att ta tillfälliga deltidsarbeten och därmed troligen inte så gärna ta ett sådant jobb. Detta argument gick igen när möjligheten för deltidsarbetslösa att få ersättning infördes i förordningen om arbetslöshetsförsäkringen 1956 – arbetslösa personer var tvungna att anta erbjudna lämpliga arbeten och i lämplighetsbegreppet inkluderades även deltidsarbete. Den regel som infördes innebar att deltidsanställda, vilka arbetade högst två timmar per dag och som tidigare hade varit heltidsanställda och nu sökte heltidsarbete, kunde få hel arbetslöshetsersättning. För dem som arbetade högst fyra timmar per dag utgick halv ersättning.

Tjugo år senare var förhållandena mycket annorlunda. Vid denna tid hade deltidsarbetet, och då framför allt kvinnors deltidsarbete, expanderat i takt med att allt fler gifta kvinnor och mödrar sökte sig ut på arbetsmarknaden. (Pettersson 1981, Sundström 1999) I vilken utsträckning kvinnors deltidsarbete var frivilligt eller ofrivilligt i en tid med dåligt utbyggd föräldraledighet och barnsomsorg och med en genusarbetsdelning som tilldelade kvinnorna huvudansvaret för barn och hem kan diskuteras. I en samtida statlig utredning rörande arbetslöshetsförsäkringar konstaterades dock att för många kvinnor var deltidsarbete det normala och ökningen av denna anställningsform krävde nya regler vid eventuell arbetslöshet. 1974 infördes en generell rätt till arbetslöshetsersättning för den som sökte deltidsarbete och var beredd att arbeta minst tre timmar per dag och

minst 17 timmar per vecka. De som arbetade deltid men sökte heltidsanställning kunde få ersättning som deltidsarbetslös motsvarande högst 50 dagpenningbelopp, för övriga arbetslösa var ersättningstiden 300 dagar.

Bakgrunden till begränsningen var farhågor att deltidarbete i kombination med deltidsarbetslöshet som ersattes via arbetslöshetsförsäkringen skulle komma att normaliseras om tidsperioden för ersättning inte begränsades. Det vill säga varken den anställde eller arbetsgivaren skulle ha intresse av att hitta en väg ut ur deltidsarbetslösheten. Detta resonemang återkommer sedan under följande årtiondens översyn av arbetslöshetsförsäkringssystemet.

1984 togs dock 50-dagarsregeln bort med hänvisning till det administrativa merarbete den medförde. Även det faktum att personer kunde känna sig tvingade att sluta en heltidsanställning och bli helt arbetslösa för att få behålla sin ersättningsrätt spelade in. Genom en dom i försäkringsdomstolen 1986 fastslogs dessutom att deltidsarbetslösa hade rätt till fyllnadsersättning grundad på heltidsarbete under flera ersättningsperioder. Redan 1987 ifrågasattes dock denna tolkning och en ny begränsningsregel infördes. Gränsen sattes till 150 dagar och dessutom skulle deltidsarbetslösas rätt till ersättning prövas en gång i halvåret. Nu kom också farhågorna om att arbetslöshetsersättningen utnyttjades som ett komplement till deltidarbete tillbaka med full kraft. Samtidigt uppmärksammades att ofrivilligt deltidarbete hade blivit ett allt större problem, särskilt i vissa kvinnodominerade branscher.

1993 togs tidsbegränsningen åter bort, denna gång med hänvisning till den rådande lågkonjunkturen där inte bara heltids- utan även deltidsarbetslösheten hade växt. I detta läge ansågs ett ofrivilligt deltidarbete vara bättre än inget arbete alls och man borde därför inte tvinga ut personer i full arbetslöshet för att de skulle få behålla sin ersättning. Den underliggande tveksamheten inför att en obegränsad ersättning till deltidsarbetslösa skulle ge fel signaler försvann dock inte. I mitten av 1990-talet ställdes därför åter frågan om inte rådande praxis konserverade en struktur på arbetsmarknaden där arbetsorganisationer uppbyggda kring deltid subventionerades och där de ekonomiska incitamenten för deltidsarbetslösa att söka heltidsjobb inte var så stora. Denna problemformulering kom sedan att bli rådande och de förslag som lades av olika utredningar präglades av att man önskade skilja ut den grupp som egentligen inte var villig att arbeta heltid och som därför inte heller var berättigad till arbetslöshetsersättning. Ett led i detta var att åter införa en begränsning i rätten till fyllnadsersättning, vilket gjordes 1995. För de deltidarbetande som var tillsvidareanställda var det endast möjligt att få ersättning för en period, tidsbegränsat anställda omfattades däremot inte av denna begränsning.

I DELTA-utredningen från 1998 gjordes försök att bena upp vad det var som var så problematiskt med deltidsarbetslöshet ur arbetslöshetsförsäkringens perspektiv. En viktig orsak var, menade man, arbetslinjen och man föreslog därför att deltidarbete inte borde betraktas som lämpligt arbete för den som var

arbetslös och sökte heltidsjobb.¹⁵ För att motverka att deltidsersättningen utnyttjades på fel sätt föreslog man samtidigt att en intygsrutin skulle införas. För att få ersättning måste den deltidsarbetslöse uppvisa ett intyg från sin arbetsgivare som visade att denne inte kunde erbjuda utökad arbetstid. Denna intygsrutin har sedan införts.

Frågan om huruvida deltidsarbete ska betraktas som lämpligt arbete även för den arbetssökande som söker heltidsjobb hänger fortfarande i luften, och bör som Hanna Pettersson påpekar även diskuteras ur ett genusperspektiv. Hon menar att

De ständiga begränsningsåtgärderna mot deltidsarbetslösa kan tolkas som ett uttryck för att deltidsarbete anses vara en lämplig eller tillräcklig arbetsform för kvinnor, och att deras användande av arbetslöshetsersättningen därför ses som ett missbruk av arbetslöshetsförsäkringen”. (Pettersson 2005, s. 30)

Grunderna för kvinnors frivilliga eller ofrivilliga deltidsarbete är dock, som vi har sett, ett problem som sträcker sig utanför arbetslöshetsförsäkringens ramar.

Vi har tidigare nämnt att det just nu pågår två parallella utredningar som diskuterar rätt till heltid, deltid och möjligheter att minska deltidsarbetslösheten. Med utgångspunkt i diskussionen om intygsrutinen för deltidsarbetslösa (ovan) och den historiskt ambivalenta hållningen till denna form av arbetslöshet kan vi också nämna en annan pågående utredning kallad ”Delegation för åtgärder mot felaktiga utbetalningar från trygghetssystemen”. (Kommittédirektiv 2005:52) I kommittédirektivet står som exempel på åtgärder som kommittén ska titta närmare på att det bland annat är viktigt att ”arbetsförmedlingen säkerställer att de arbetslösa verkligen står till arbetsmarknadens förfogande”. Här nämns visserligen inte de deltidsarbetslösa utan det är i första hand problemen med svartarbete som uppmärksammas, men som vi har sett när det gäller utvecklingen av regelverket ifråga om deltidsarbetslösas rätt till fyllnadsersättning har en viktig faktor varit just att dessa ska stå till arbetsmarknadens förfogande på heltid. När nu en diskussion initieras om vad det innebär att stå till arbetsmarknadens förfogande blir det intressant att se vilken räckvidd diskussionen kommer att få och i vilken utsträckning den uppmärksammar skillnader i mäns och kvinnors arbetsmarknadssituationer – något som vi har sett har haft betydelse när det gäller frågan om deltidsarbetslöshet.

Rätt till fyllnadsersättning för deltidsarbetslösa i några europeiska länder

Som har framgått ovan är frågan om deltidsarbetslösas rätt till a-kassa en viktig pusselbit när det gäller att förstå hur deltidsarbetslöshet formuleras som ett samhällsproblem. Det är därför också intressant att sätta det svenska regelverket i relation till vad som gäller i andra länder. Redan den översiktliga undersökning

---

¹⁵ Detta har även diskuterats inom Handelsanställdas förbund (Hedenmo 1999).

som presenteras här av hur det ser ut i några andra europeiska länder pekar på att en mer djupgående komparation i denna fråga skulle kunna bidra till ökad förståelse av frågan om hur deltidsarbetslöshet kan relateras till institutionella förutsättningar i skilda länder.

På uppdrag av oss, skickades en förfrågan ut via AMS internationella enhet till motsvarande enheter i övriga EU-länder, samt även några andra europeiska länder utanför EU. Vad vi önskade få svar på var om det var möjligt för deltidsarbetslösa att få fyllnadsersättning, och om så var fallet under vilka förutsättningar detta var möjligt. (Se bilaga 1)¹⁶

Av svaren framgår att detta med deltidsarbetslöshet kan förstås på två olika sätt. Det kan dels handla om deltidsanställda som förlorar sin deltidsanställning och som därmed är berättigade till arbetslöshetsersättning, men beräknad utifrån en reducerad arbetstid och en deltidslön. Deltidsarbetslösa i denna mening tycks i de flesta länder vara inkluderade i arbetslöshetsförsäkringssystemet. Det förekommer dock, t.ex. i flera amerikanska delstater, att den som har en deltid-anställning och blir uppsagd från denna inte är berättigad till understöd. Motivet till varför denna grupp arbetslösa i delar av USA ställs utanför är att man inte anses stå till arbetsmarknadens förfogande om man inte är beredd att ta heltidsarbete, vilket är intressant att jämföra med förhållandena i Sverige och diskussionen om deltidsarbete som lämpligt arbete att anvisa till arbetssökande. (Wenger m.fl. 2002) Det finns emellertid även ett outtalat antagande som påverkar denna inställning menar Wenger m.fl. I många fall betraktas inte de deltidsarbetande som försörjare och deras inkomst är då inte heller nödvändig utan utgör bara ett extra tillskott, och därför gör det inte heller något om de förlorar sitt jobb. Detta kan jämföras med åsikter som bland annat fördes fram i 1930-talsdebatten om gifta kvinnors förvärvsarbete i Sverige, där det ibland kunde talas om ”pälsjägare” dvs. kvinnor som arbetade deltid för att kunna unna både sig och familjen något extra. (Hirdman 1998, s. 318-319) Detta stämmer dock inte med de verkliga förhållandena hävdar Wenger m.fl. I de fall då deltidsarbetande som blivit av med sina arbeten inte är berättigade till a-kassa så drabbar det ofta ”working mothers” och andra utsatta grupper som i själva verket är mycket beroende av sin inkomst och dessutom ofta är familjeförsörjare.

Deltidsarbetslösa i den mening vi diskuterar här – dvs undersysselsatta – är i ännu mer varierande grad berättigade till vad som kan kallas fyllnadsersättning, och framför allt tycks det finnas stora variationer mellan olika länder när det gäller vilka villkor som ska vara uppfyllda för att deltidsarbetslösa ska ha rätt till en kompletterande arbetslöshetsersättningen. Eftersom syftet här i första hand har varit att försöka fastställa vilka länder som har system som kompenserar för en

---

¹⁶ Undersökningen gjordes med hjälp av Marie-Louise Chardet, Eures Adviser vid AMS internationella enhet, som skickade en förfrågan till sina kollegor i olika länder. Av de länder som fick förfrågan har följande länder inte svarat: Belgien, Cypern, Estland, Grekland, Irland, Island, Italien, Portugal, Ungern.

ofrivilligt reducerad arbetstid kommer vi inte att gå in i detalj på skilda utformningar av denna rättighet. För att på djupet förstå hur arbetslöshetsersättningen fungerar för deltidsarbetslösa skulle dessa specialregler behöva sättas i relation till hur arbetslöshetsförsäkringssystemet i stort är utformat i de olika länderna. Det skulle också behövas en fylligare information om rättigheterna för de deltidsarbetslösa än vad vi har fått fram i svaren på vår förfrågan. Vi vill dock åter poängtera att en mer ingående komparativ studie av detta skulle vara av stort värde för att kunna tolka den bild av deltidsarbetslöshetens omfattning som statistiken ger.

Som följande tablå visar finns det en grupp länder som svarar nej på frågan om deltidsarbetslösa har rätt till kompletterande arbetslöshetsersättning. Det rör sig om Lettland, Litauen, Malta, Polen, Slovakien, Slovenien och Österrike. Vidare är svaren från Nederländerna och Tyskland svårtolkade varför vi avhåller oss från att i nuläget placera in dessa länder i endera kategorin. Inte alla länder ger någon förklaring till avsaknaden av fyllnadsersättning, men i de fall en sådan finns, framgår att kategorin deltidsarbetslös – i bemärkelsen undersysselsatt – inte rymms inom ramarna för a-kassesystemet. Endera är man anställd eller också är man arbetslös, man kan inte vara både och. Den som är anställd på deltid räknas därför som anställd vare sig man är nöjd med sin arbetstid eller om man både önskar och söker utökad anställning. Det faktum att deltidsarbetslösa skapar problem genom att både vara anställda och arbetslösa kommer även till uttryck i statistikens indelningar – något som vi återkommer till.

De länder som har någon form av ersättning till deltidsarbetslösa är Danmark, Finland, Frankrike, Luxemburg, Norge, Schweiz, Spanien, Storbritannien, Sverige och Tjeckien, samt troligen även Nederländerna (jfr kommentar ovan). Vissa villkor som ställs för att den deltidsarbetslöse ska få kompletterande ersättning går igen i de flesta länder. En sådan förutsättning är att man måste uppfylla samma grundkrav som ställs på heltidsarbetslösa i respektive land, och det gäller framför allt att man aktivt måste visa att man är intresserad av att arbeta fler timmar. En annan förutsättning är att ersättningen är kopplad till en situation där individen har fått sin arbetstid reducerad, dvs. *blivit* deltidsarbetslös. I några fall uttrycks detta explicit som i svar från Danmark och Norge, i andra fall går det att sluta sig till att så är fallet eftersom nivån på ersättningen anges vara relaterad till en tidigare högre inkomst, se t.ex. Frankrike och Luxemburg. Medan det i några fall är oklart och skulle behöva undersökas mer.

Flera länder har vidare i likhet med Sverige regler som anger under hur lång tid någon kan uppbära fyllnadsersättning, t.ex. Danmark, Finland, Frankrike och Luxemburg. För att kunna säga något om huruvida dessa begränsningar i tid även relateras till formen av anställning – tillsvidareanställning eller tillfällig anställning – som fallet är i Sverige skulle vi dock behöva kompletterande information. Svaret från Danmark kan kanske tolkas som ett tecken på en liknande konstruktion som den svenska, eftersom man kräver att en

deltidsarbetslös som har haft ersättning under 52 veckor inom en 70-veckors period sedan måste arbeta heltid i minst 26 veckor för att kvalificera för en ny omgång med tilläggsersättning. Reglerna för deltidsersättning har stramats upp i Danmark, och detta är en av orsakerna till att deltidsarbetet har minskat i landet, menar en forskare som citeras i Rasmussen m.fl. (2004, s. 646).

Som en motpol till de exempel från USA som relaterades ovan, där arbetslösa deltidsarbetande som endast var intresserade av fortsatt deltidsarbete inte ansågs stå till arbetsmarknadens förfogande, kan man ställa Frankrike och Tjeckien där en arbetslös person (och här får vi anta att man menar heltidsarbetslös) har rätt till viss fortsatt arbetslöshetsersättning även om man tar ett deltidsarbete. Här kan man alltså säga att systemet följer linjen att uppmuntra människor att ta ett arbete även om det bara är på deltid, genom att kompensera för mellanskillnaden, istället för att människor väljer att vara heltidsarbetslösa med full ersättning. (Jfr diskussionen i Pettersson 2005) Samtidigt tycks många länder i likhet med Sverige ha ett ambivalent förhållningssätt där det finns en rädsla för att man permanentar tillstånd med deltidanställningar kombinerat med fyllnadsersättning. Ett exempel är Storbritannien som i sitt svar anger att det system av kompletterande ersättning till deltidsarbetslösa som man har utvecklat dels ska uppmuntra de som vill ta deltidsarbete och behålla kontakten med arbetsmarknaden, dels ”These arrangement should help promote and ease return to full-time work, but guard against increasing income from benefits plus part-time work to the point when full-time work becomes less attractive” (svar från Tracy Howard, UK, 2005).

Det är således inte endast själva regelverket som det skulle vara intressant att undersöka vidare, utan kanske i ännu högre grad hur utformningen av regelverket har motiverats och vad detta säger om olika länders syn på deltidsarbetslöshet. Som Hanna Pettersson diskuterade i sin genomgång av det svenska systemets utveckling bör man också fråga sig i vilken utsträckning utformningen av deltidsarbetslösas ersättningsrätt fungerar som en styrmekanism på det sätt som det är tänkt? Och i detta sammanhang går det inte att komma undan frågan om genus och jämställdhet. Hur fungerar ett till synes neutralt utformat system på en könssegregerad arbetsmarknad där deltidsanställningar är koncentrerade till kvinnodominerade branscher och yrken och där det framför allt är kvinnor som också är deltidsarbetslösa? (Pettersson 2005, s. 28-30)

I detta sammanhang får vi dock nöja oss med att konstatera att deltidsarbetslösa betraktas på olika sätt i olika länders arbetslöshetsförsäkringssystem, från att inte alls ses som arbetslösa till att under relativt generösa villkor kunna få ersättning som kompenserar för reducerad arbetstid.

Översikt 1. Rätt till kompletterande arbetslöshetsersättning för deltidsarbetslösa i Europa

Land	Rätt till kompletterande arbetslöshetsersättning för deltidsarbetslösa	Villkor
Danmark	Ja (supplementary benefit)	Vid reducerad arbetstid upp till 29,6 timmar/vecka utgår en tilläggsersättning som kommer att bli den personliga arbetslöshetsersättningen/timme. Det är endast möjligt att erhålla denna tilläggsersättning under 52 veckor inom en 70-veckorsperiod. Efter detta krävs att man arbetar heltid (=mer än 30 timmar/vecka) i minst 26 veckor för att kvalificera sig för en ny omgång med tilläggsersättning.
Finland	Ja (rätt till jämkade arbetslöshetsförmåner)	Ersättning vid ofrivilligt deltidsarbete. Arbetstiden får inte överstiga 75 procent av inom branschen tillämplad maximitid för heltidsarbetande. Jämkad arbetslöshetsförmån betalas för högst 36 månader. (Under vissa förutsättningar dock även längre.) Den jämkade arbetslöshetsförmånen uträknas så att förmånen och 50 procent av inkomsten sammanlagt under en jämningsperiod kan uppgå till det belopp som annars hade kunnat betalas i förmån.
Frankrike	Ja	Begränsad till 18 månader, förutom för de över 50 år. Gäller dels arbetslösa som får nytt jobb, dels personer vilka har flera jobb och förlorar ett av dessa. Man måste vara registrerad som arbetsökande, och ha en lön som inte överstiger 70 procent av den lön man hade tidigare. Antalet dagar som ej berättigar till ersättning bestäms utifrån bruttolön/dagslönens referensnivå. Det finns även möjlighet att få rätt till "Solidarity allowances" för max 12 månader.
Luxemburg	Ja	Arbetstiden måste vara mindre än 30 tim/vecka. Om man arbetar mindre än 30 tim/vecka uppvisas lönekvitton vid besök på ADEM. Lönesumman minus fribeloppet (=10 procent av den ursprungliga heltidslönen) dras från ersättningen. Upp till 30 timmar spelar det således ingen roll hur många timmar man har jobbat, endast hur mycket man har tjänat. Ett system som gör det lönsamt att arbeta. Vid sidan av detta finns även ett utjämnings-system som inte räknas som arbetslöshetsersättning och som därför inte ställer krav på att man ska uppsöka ADEM, eller söka jobb. Om man jobbar minst 30 tim/vecka och får en lön som är mindre än den man hade tidigare, betalas 90 procent av mellanskillnaden under en övergångstid på 4 år.
Norge	Ja	Arbetstiden måste ha reducerats med minst 50 procent jämfört med individens ordinarie arbetstid. Mottagaren av ersättning måste vidare vara villig att ta heltidsarbete, och säga upp sitt deltidsarbete om ett annat heltidsarbete erbjuds. Ersättningen betalas enbart för de veckor då arbetstiden inte överstiger 50 procent av den ordinarie individuella arbetstiden. Ersättningen reduceras procentuellt i relation till antalet arbetade timmar som ska rapporteras in varannan vecka.
Schweiz	Ja. Diskuterar de två olika betydelseerna av deltidsarbetslöshet	Villkor för ersättning i båda fallen liknande de för heltidsarbetande. En person måste söka ett heltidsarbete eller ett kompletterande deltidsarbete hos annan arbetsgivare. Då täcker ersättningen den del man anses vara arbetslös och kompletterar deltidslönen. Ersättningen baseras på föregående lön, om en person tidigare varit heltidsanställd och nu söker t.ex. ett deltidsjobb på 60 procent blir ersättningen 60 procent av tidigare lön.

Spanien	Ja? "For those who are able to, and want to work, and find themselves in a reduced working condition, at least temporarily by a third of their working day."	Grundvillkor som för heltidsarbetslösa: vara registrerad som arbetssökande och vara villig och ha möjlighet att ta jobb. Hur länge man får ersättning relateras till "the period of work for which contributions have been made".
Storbritannien	Ja. Motiveras enligt följande: "These arrangement should help promote and ease return to full-time work, but guard against increasing income from benefits plus part-time work to the point when full-time work becomes less attractive."	De som i genomsnitt arbetar mindre än 16 timmar i veckan (24 timmar "in case of partners in income-based JSA) är berättigade till ersättning. För att uppmuntra de som vill ta upp ett deltidsarbete och behålla kontakten med arbetsmarknaden, så är de första 5, 10 eller 15 punden per vecka av deras inkomst borträknad. Deltidsarbetande i allmänhet är inte berättigade till ersättning utan måste visa att de är tillgängliga för och aktivt söker jobb, och måste även uppfylla standardkraven för arbetslöshetsersättning.
Sverige	Ja	Samma grundvillkor som heltidsarbetslösa. Deltidsanställd som söker heltidsarbete får ersättning för den del av veckan då man är arbetslös. Rätt till ersättning för deltidsarbetslöshet prövas var sjätte månad. Ersättningsperioden är längst 300 dagar och kan inte förlängas för den som är tillsvidareanställd. För deltidsarbete med tidsbegränsad anställning finns ingen motsvarande begränsning. Intygsrutin.
Tjeckien	Ja	En person som är arbetslös och får ersättning kan ta ett deltidsarbete och fortfarande få ersättning, men endast om personen tjänar mindre än hälften av minimilönen/månad, och arbetar hälften av de vanliga arbetade timmarna. Även en person som redan arbetar deltid, och uppfyller villkoren, kan få ersättning.
Nederländerna	Troligen	Svårtolkat svar ¹⁷
Tyskland	Troligen inte	Svårtolkat svar ¹⁸
Lettland	Nej, även om man arbetar så lite som 1 timme/vecka	
Litauen	Nej, med hänvisning till: "The legal act have a description of part-time unemployment, so we cannot pay unemployment benefits in such cases."	
Malta	Nej, med hänvisning till följande skrivning: "Clients receiving unemployment benefits should not be in gainful employment"	
Polen	Nej. Begreppet deltidsarbetslöshet existerar inte i polsk lagstiftning.	
Slovakien	Nej	
Slovenien	Nej. I Slovenien finns inte så kallad deltidsarbetslöshet	
Österrike	Nej	

Källa: Svar på förfrågan från AMS internationella enhet till motsvarande enheter i övriga EU-länder, samt även några andra europeiska länder utanför EU. (Se bilaga 1)

¹⁷ Har ej lyckats fått kontakt med den person som svarat på frågan första gången.

¹⁸ Har ej lyckats fått kontakt med den person som svarat på frågan första gången.

Är de deltidsarbetslösa verkligen arbetslösa?

Av föregående diskussion framgick att de deltidsarbetslösas status som arbetslösa är långt ifrån oproblematiske. Detta har som redan nämnts kommit till uttryck också i definitioner och statistikinsamlande, och det avspeglas även i forskningen. Under rubriken "Are 'Involuntary' Part-time Workers Indeed Involuntary?" redovisar Stratton en undersökning baserad på amerikanska data. (Stratton 1996) För att pröva antagandet att de ofrivilligt deltidsarbetande verkligen är personer som föredrar heltidsarbete testar Stratton tre hypoteser: De ofrivilligt deltidsarbetandes önskade arbetstid bör likna de heltidsarbetandes snarare än de frivilligt deltidsarbetandes. Vidare bör utsikterna på arbetsmarknaden för de ofrivilligt deltidsarbetande mer likna de arbetslösas än de heltidsanställdas. Och slutligen borde det finnas en tendens till att de ofrivilligt deltidsarbetande ökar sin arbetstid med tiden eftersom de är missnöjda med sin arbetstid. I alla tre avseenden visar sig de ofrivilligt deltidsarbetande uppfylla kriterierna på att vara arbetslösa, och Strattons slutsats är att man på ett politisk plan borde uppmärksamma denna grupp mer "it is not just the unemployed who are suffering a loss of income as a result of job market woes." (Stratton 1996, s. 535)

Ett annat sätt att närma sig denna fråga står Portugal och Addison (2004) för. De har studerat huruvida de som är arbetslösa och i första hand söker heltidsarbete ändå är beredda att ta ett deltidsarbete. En viktig faktor som påverkar beslutet verkar vara huruvida man i första läget har rätt till arbetslöshetsersättning. De som inte har rätt till sådan ersättning har mycket större sannolikhet att acceptera ett deltidsarbete. Utifrån dessa resultat rekommenderar Portugal och Addison att de som tar ett deltidsarbete istället för att vara arbetslösa bör få behålla något av sin arbetslöshetsersättning, åtminstone under en period, för att utjämna de skillnader som annars finns i benägenheten att ta sådana arbeten mellan de som har och de som inte har ersättning från arbetslöshetskassa. Ett resonemang som vi känner igen från genomgången av hur det svenska systemet har utvecklats historiskt. (Pettersson 2005) Vi kan också jämföra med de regler för a-kassa som finns i andra länder och som diskuterades i föregående avsnitt. Portugal och Addison (2004) finner också att av dem som blir arbetslösa är det en del som relativt snabbt tar ett deltidsarbete och forskarna antar att denna grupp egentligen inte har så mycket emot att arbeta deltid. Sedan dröjer det en tid innan nästa grupp kommer efter, och de som då tar deltidsarbete antas vara mindre benägna att arbeta deltid och har ägnat tid åt att verkligen försöka få ett heltidsarbete innan de har givit upp detta.

Frågan om undersysselsättning och arbetslöshet kan också ses som en fråga om hur stort arbetskraftsutbud de undersysselsatta potentiellt utgör. Resultat från norska undersökningar pekar mot att det ofta sker en övervärdering av denna potential. (Fevang m.fl. 2004, Skåltveit Olsen 2000) I diskussionen lyfter de

norska forskarna fram flera olika orsaker, något som än en gång understryker komplexiteten både i att nå kunskap om och att förstå fenomen som deltidarbetslöshet. För det första menar man att utbudet övervärderas om man utgår ifrån att alla undersysselsatta önskar arbeta heltid. Eftersom många snarare efterfrågar längre deltid utgör det potentiella arbetskraftsutbudet ett lägre antal timmar. För det andra visar en närmare undersökning att vad de flesta önskar är en ändrad anställningstid. I praktiken arbetar många däremot redan det antal timmar som man önskar genom att fylla ut en deltidsanställning med mertid, och därmed representerar denna grupp inget verklig potentiellt arbetskraftsutbud. Om den faktiska arbetstiden dessutom fluktuerar kraftigt finns det anledning att fundera över i vilken utsträckning detta påverkar hur individerna svarar på frågan om önskad arbetstid vid statistikinsamlingen. Man kan tänka sig menar Fevang och hennes kollegor att de personer som tillfrågas svarar olika från gång till gång beroende på hur deras situation ser ut just då. (Fevang m.fl. 2004, s. 7-15)

I de studier som refererats ovan framhålls varaktighet som en viktig faktor när det gäller att fastställa om de undersysselsatta är arbetslösa eller inte. Hur länge individer befinner sig i ett tillstånd av undersysselsättning skulle t.ex. kunna ses som ett mått på i vilken utsträckning det rör sig om arbetslöshet. De norska forskarna vill vidare att denna tidsaspekt ska tas som en utgångspunkt för när undersysselsättning ska uppfattas som ett samhällsproblem. Tillfällig undersysselsättning som kan uppstå vid vissa övergångsfaser, som vid ungdomars inträde på arbetsmarknaden eller som en utfasning vid pensionen, bör särskiljas från mer långvariga tillstånd av undersysselsättning. ”Undersysselsetting (og arbeidsledighet) bør først betraktes som et samfunnsøkonomisk problem i den grad personer på mer varig basis ”låses inne” i en situasjon der de ikke får brukt sine arbeidsressurser fullt ut.” (Fevang m.fl. 2004, s. 8) I många avseenden kan denna diskussion om i vilken utsträckning undersysselsättning är ett problem jämföras med diskussioner om olika typer av (heltids)arbetslöshet.

I vilka situationer är det då som inlåsnings kan uppstå för den undersysselsatte? Förenklat kan man dela in de förhållanden som har behandlats i tidigare forskning i konjunkturella och strukturella förklaringar, och vi ska börja med att titta på hur man har diskuterat undersysselsättning i relation till konjunkturer.

Deltidsarbetslöshet och konjunkturer

Deltidsarbetslöshet har diskuterats i relation till konjunktursvängningar. Deltidsarbete som sådant antas vara ”kontracykliskt”. (Buddelmeyer & Mourre 2004) Det tenderar att öka i omfattning under lågkonjunkturer och minska under högkonjunkturer som en sorts ”flexibility effect”.¹⁹ En parallell ”kontracyklisk” effekt som Buddelmeyer och Mourre laborerar med är ”the involuntary part time

---

¹⁹ När det gäller det sistnämnda hänvisar de till vad som hände i Sverige på 1980-talet. Då skulle arbetsgivare i Sverige ha erbjudit deltidare heltid i syfte att öka arbetskraftsutbudet.

effect”. Under lågkonjunkturer med ökande arbetslöshet kan människor förväntas ha en högre acceptans inför att ta ett deltidsjobb för även om man hellre vill ha heltid är deltid förmodligen bättre än inget arbete alls. På motsvarande sätt förväntas de som egentligen vill arbeta heltid att vara mindre benägna att ta deltid när arbetslösheten minskar i en konjunkturuppgång. Författarna menar dock att det sannolikt inte är de som arbetar heltid som får gå ner till deltid när konjunkturen sviker, utan det rör sig snarare om att de som blir arbetslösa i en lågkonjunktur ser sig tvingade att ta ett deltidsarbete trots att de förut hade heltid. Detta fenomen kunde t.ex. iaktas när konjunkturen vände uppåt i slutet av 1990-talet då det ofrivilliga deltidsarbetets andel av såväl det totala deltidsarbetet som den totala sysselsättningen minskade. Förhållandet gällde dock endast för män i åldrarna 25-49 år, medan effekterna för kvinnor i samma åldersgrupp var mer oklara och för äldre personer stämde utvecklingen inte alls med det förväntade utfallet. De empiriska resultaten tyder med andra ord på att antagandet om ett kontracykliskt samband mellan deltidsarbetslöshet och konjunkturutvecklingen måste modifieras. Det ovan angivna exemplet kan vidare tolkas som att kvinnors deltidsarbetslöshet, i likhet med vad som nämnts tidigare angående kvinnors deltidsarbete, är mer komplicerat att förklara än mäns.

Hur kvinnor och män agerar på arbetsmarknaden i tider av konjunktursvängningar beror naturligtvis på en lång rad samverkande faktorer. En sådan viktig faktor som Buddelmeyer och Mourre inte diskuterar i relation till ”the involuntary part time effect” är den könsuppdelade arbetsmarknaden. Mot bakgrund av att kvinnor och män i allmänhet återfinns i olika branscher och i olika yrken där deltidsanställningar är mer eller mindre vanligt förekommande, borde man kanske kunna förvänta sig skillnader. För kvinnor som arbetar inom t.ex. detaljhandeln ökar inte nödvändigtvis tillgången på heltidstjänster till följd av en konjunkturuppgång. Vi har ovan också sett hur kvinnors deltidsarbetslöshet betraktats med större skepsis eftersom kvinnor förväntas vilja arbeta deltid. Så även arbetslöshetsförsäkringens utformning och dess tillämpning, samt i vilken grad deltidsarbete definieras som ”lämpligt arbete”, bör påverka sambandet mellan deltidsarbetslöshet och konjunktur.

Ovan har deltidsarbetslöshet diskuterats i relation till konjunktursvängningar, men man kan även tänka sig att en verksamhet påverkas av strukturomvändningar på ett sådant sätt att arbetstiden reduceras för de anställda, t.ex. genom att fler delar på jobben istället för att några blir avskedade, eller att man kommer att efterfråga fler deltidsarbetande än tidigare. (Fevang m.fl. 2004, s. 9) I dessa fall kan den reducerade arbetstiden vara ett frivilligt val där alternativet kanske är heltidsarbetslöshet. Ett exempel på detta i stor skala är naturligtvis införandet av deltidsalternativet i Nederländerna, vilket i första hand var tänkt att bidra till att fler skulle kunna få jobb i en tid med hög arbetslöshet, men som även hade andra syften som att underlätta balansen mellan privatliv och arbetsliv. (Visser & Hemerijck 1997) Samtidigt kan denna typ av neddragningar också leda till att

deltidsarbetslöshet uppstår om reducereing av arbetstid inte är ett frivilligt val för den anställde. De flesta studier om deltidarbetslöshet betonar dock andra strukturella faktorer.

Även om resultat från Norge pekar på att det inte tycks vara ett generellt behov av nedbantning som pressar arbetstagarna till reducerad arbetstid så tycks det ändå finnas situationer när undersysselsättning orsakas av förkortad arbetstid. (Fevang m.fl. 2004, s. 40) I den norska statliga utredningen om undersysselsättning diskuteras detta fenomen. Man menar där att det är rimligt att anta att det rör sig om personer som tillfälligt har kunnat utöka sin arbetstid genom att vikariera för någon som tillfälligt har reducerat sin arbetstid på grund av t.ex. föräldraledighet. När den deltidledige vill återuppta sin tidigare arbetstid kan den tillfälligt anställde ställas inför en reduktion i sin arbetstid. (NOU 2004:29 s.69, jfr även Fevang m.fl. 2004:10) Detta resonemang är ännu en bekräftelse på de komplicerade samband som finns mellan olika institutionella förutsättningar som påverkar förhållandena på arbetsmarknaden.

Deltidsarbetslöshet och strukturella faktorer

Det vil som oftest være meningsløst å fordele skylden mellom bedrifter som ikke ønsker heltidsstillinger og arbeidstakere som ikke vil bytte arbeidsgiver, lokalt arbeidsmarked eller jobbinnhold for å kunne realisere ønsker om lengre arbeidstid. Likevel vil det ofte være muligt å identifisere årsaker til at undersysselsettingsproblemet oppstår. (Fevang m.fl. 2004, s. 9)

Vad är det då för faktorer som orsakar deltidarbetslöshet enligt de norska forskarna? Förutom att det rör sig om att en verksamhet tvingas dra ner på arbetsstyrkan och gör det genom att införa deltidanställningar, vilket nämndes ovan, tar Fevang och hennes kollegor upp två andra förhållanden. För det första pekar man på organisationer med behov av numerär flexibilitet pga. att arbetet är koncentrerat till vissa delar av dygnet, att deltidanställningar behövs för att få ihop skiftgångar och dylikt. För det andra lyfter man fram att i verksamheter med många deltidanställda så kommer detta även att påverka arbetstiden för de vikarier som kan behövas – vikarier som kanske hellre vill arbeta heltid. (Fevang m.fl. 2004, s. 9-10) Dessa förhållanden är desamma som vi redogjorde för tidigare vad gäller förekomsten av deltidanställningar – dvs. arbetsorganisationer som av olika skäl är uppbyggda kring deltidanställningar har även en hög andel deltidarbetslösa.

Mot bakgrund av detta är det inte konstigt att deltidarbetslöshet i första hand förklaras av bransch- eller yrkestillhörighet. I en annan norsk undersökning, som har testat olika förklaringsmodeller för deltidarbete och deltidarbetslöshet, har man också visat att efterfrågefaktorer väger tyngst när det gäller att förklara deltidarbetslöshet och framför allt när det gäller kvinnor. (Kjeldstad & Nymoen 2004, s. 54-55, jfr även Fevang m.fl. 2004, NOU 2004:29) Dessa mönster

stämmer väl överens med vad vi vet om förhållandena i Sverige och i andra länder. (Se t.ex. Caputo & Cianni 2001, Nyberg 2003, Ottosson & Lundequist 2005, Watson 2003)

Det faktum att det både förekommer undersysselsättning och människor som arbetar långt mer än vad de egentligen önskar har fått vissa forskare att framställa problemet med deltidslöshet som en fråga om att de arbetade timmarna är "fel" fördelade mellan dem som arbetar, snarare än att deltidslöshet skulle förklaras av att efterfrågan på arbete är för låg, i mer absoluta termer, i förhållande till de timmar som de deltidslösa bjuder ut. Detta är frågor som bland annat tas upp av Bielenski m.fl. (2002, s. 21). De menar att trots att volymen arbete är ett aggregat av "very dynamic individual values" och trots att det finns demografiska aspekter som man inte tagit hänsyn till i sin analys, så finns det fog för att hävda att olika förklaringsansatser har olika tyngd i olika länder. I Spanien handlar det, enligt Bielenski, i större utsträckning om att den totala efterfrågan på arbete skulle behöva öka för att matcha de arbetstider folk önskar (de önskade arbetstiderna är i genomsnitt 32,2 procent högre per person i arbetsför ålder jämfört med de faktiska). I Danmark skulle den genomsnittliga faktiska arbetstiden istället minska med 8,8 procent om människor fick sina önskade arbetstider. För Sveriges del motsvarar de önskade arbetstiderna en minskning med i genomsnitt 2 procent, jämfört med hur det ser ut. (Bielenski m.fl. 2002, s. 21-23)

För länder som Sverige, Danmark och Norge, vilka har en hög andel av befolkningen i betalt arbete men samtidigt en låg genomsnittlig arbetstid, skulle en "omfördelning av arbetet", mellan de som är undersysselsatta och de som arbetar mer än de vill, lösa många problem enligt Bielenski m.fl. För länder som istället har en låg andel av befolkningen i betalt arbete och hög genomsnittlig arbetstid, som Finland, Grekland och Spanien, är omfattningen av kvinnors arbetskraftsdeltagande den mest utslagsgivande faktorn. Bielenski m.fl. noterar också andra faktorer som har betydelse för arbetskraftsdeltagande och genomsnittlig arbetstid, exempelvis hur svårt/lätt det är att hitta ett arbete och hur barnomsorgen fungerar.

Bielenski m.fl. noterar emellertid att orsakerna till att man vill ändra sin arbetstid skiljer sig åt mellan de som vill öka sin arbetstid och de som vill minska den, och därför är det inte säkert att lång deltid är det som skulle passa de båda grupperna. De som ägnar tid utanför det betalda arbetet till att ta hand om barn eller gamla, och samtidigt önskar mer arbetstid, arbetar ofta redan deltid. De som arbetar heltid och vill minska sin arbetstid tänker sig inte att ägna mer tid åt att ta hand om barn och gamla. Istället handlar det om att de vill ha mer tid för egen del

och för fritidsaktiviteter, de är också i mycket liten grad intresserade av att arbeta korta dagar.²⁰ (Bielenski m.fl. 2002, s. 55-56, jfr även MacInnes 2005)

Genom att relatera undersysselsättning till frågan om önskade arbetstider i allmänhet närmar man sig problemet med hur deltidarbete och deltidarbetslöshet ska ses i förhållande till en allmän arbetstidsförkortning. Detta är dock ett problemområde som vi har valt att inte behandla i denna rapport.

Vid sidan av att deltidanställda och deltidarbetslösa finns i samma branscher och/eller yrken delar de deltidarbetslösa fler karakteristika med de deltidanställda. Utbildningsnivå är exempel på en sådan faktor. Det finns flera studier som belyst detta och särskilt kan nämnas ett antal norska undersökningar som med hjälp av olika förklaringsmodeller och sambandsanalyser testat vilka faktorer som påverkar risken för att en individ ska befinna sig bland de deltidarbetslösa. (Kjeldstad & Nymoen 2004, Fevang m.fl. 2004). För Sverige har också gjorts en omfattande kartläggning av vilka de deltidarbetslösa som är registrerade på arbetsförmedlingen är, studien är gjord av Ottosson och Lundequist för HELA-projektet.²¹ (Ottosson & Lundequist 2005, jfr även Nyberg 2003) I det följande använder vi, om inget annat anges, de svenska studierna och de norska undersökningarna som utgångspunkt för en kortfattad redovisning av några av de faktorer som spelar in när det gäller risken för att vara deltidarbetslös. Dessa studier kompletteras med några andra undersökningar, men vi gör ingen fullständig komparation mellan olika länder – något som inte är möjligt då det inte finns liknande undersökningar från så många andra länder.

Kön. En grundläggande faktor för risken att vara deltidarbetslös, i likhet med vad som gäller deltidarbete och deltidanställningar i allmänhet, är kön. Från många länder rapporteras att kvinnor inte bara är överrepresenterade bland de deltidarbetande utan även bland de deltidarbetslösa (se vidare i rapportens Del 2). Detta gäller också för Sverige, vilket framgår av både Nyberg (2003) som bygger på AKU-data och Ottosson och Lundequist (2005) som utgått från databasen LOUISE. Även från t.ex. Australien rapporteras att de deltidarbetslösa i stor utsträckning utgörs av unga kvinnor. (Watson 2003) Kjeldstad och Nymoen har för Norge visat att deltidarbetslösa kvinnor är mer aktiva än deltidarbetslösa

---

²⁰ När man i denna studie frågade de heltidsarbetande om de var intresserade av att, permanent eller under en begränsad period arbeta deltid, angavs också att man hade möjlighet att återgå till heltid när man så önskade. (Bielenski m.fl 2002:52)

²¹ Ottosson och Lundequist (2005) har studerat de individer som är anmälda vid arbetsförmedlingen, antingen som deltidarbetslösa eller som timanställda. Det betyder att de har med fler än de individer som får ersättning från arbetslöshetskassa, men att de studerar en snävare grupp än de som vi i föreliggande rapport definierat som deltidarbetslösa. Distinktionen mellan vad Ottosson och Lundequist, med arbetsförmedlingens vokabulär, kallar deltidarbetslösa respektive timanställda har inte någon betydelse för vårt resonemang här, och vi kommer inte att ange detta särskilt i fortsättningen. Deltidarbetslösa med vår definition kan vara såväl, tillsvidareanställda, tidsbegränsat anställda, timanställda eller ha någon annan anställningsform. Se vidare vårt resonemang under rubriken ”Hur definieras deltidarbetslöshet”.

män, dvs. de hör i större utsträckning till gruppen som aktivt har visat att de önskar arbeta fler timmar. (Kjeldstad & Nymoen 2004, s. 20, 52)

Ålder och civilstånd. Att deltidsarbetslöshet är vanligare i yngre åldrar tycks gälla för många länder. En norsk studie pekar dessutom på att deltidsarbetslöshet är mer utbrett bland ogifta personer än gifta, något som får antas hänga samman med ålder. (Kjeldstad & Nymoen 2004, s. 22) Detta kan dock jämföras med siffror från Sverige för år 2002 då störst antal deltidsarbetslösa kvinnor fanns i åldersgruppen 25-34 år, och därefter i fallande ordning 35-44 år och 45-54 år, och först därefter i gruppen 20-24 år. (Nyberg 2003, s. 14) Frågan är förstås vad man ska räkna som yngre åldrar.

Etnicitet. Resultat från de norska undersökningarna pekar på att etnicitet inte är en oväsentlig faktor som påverkar risken för deltidsarbetslöshet. Detta gäller särskilt invandrare från icke-europeiska länder och störst risk för att vara deltidsarbetslösa hade kvinnor i denna grupp. (Kjeldstad & Nymoen 2004, s. 29, 51; Fevang m.fl. 2004, s. 26) Det finns dock anledning att vara försiktig med att dra generella slutsatser från detta resultat. En studie från Storbritannien visar t.ex. att kvinnor ur etniska minoritetsgrupper arbetar deltid i mindre utsträckning än vita kvinnor. (Dale & Holdsworth 1998) Även Ottosson och Lundequist studie pekar på behovet av att nyansera bilden och vikten av att klargöra vilken undersökningspopulation som avses. Om hela befolkningen i arbetsför ålder används som utgångspunkt uppvisar kvinnor födda i Sverige en högre andel deltidsarbetslösa än utrikes födda kvinnor, medan det motsatta gäller för män. Om undersökningen däremot begränsas till endast de som har en inkomst framkommer ett annat mönster där t.ex. andelen deltidsarbetslösa utrikes födda kvinnor var 14 procent högre än för kvinnor födda i Sverige år 2002. (Ottosson och Lundequist 2005, s. 28-29)

Utbildningsnivå. Att både deltidsarbete och deltidsarbetslöshet är vanligast bland lågutbildade tycks vara ett generellt mönster. I Sverige är det framförallt personer med gymnasieutbildning som är deltidsarbetslösa, med den definition som Ottosson och Lundequist använder. (Ottosson & Lundequist 2005, s. 24) Utbildningsnivåns betydelse syns även om man jämför olika yrken inom en och samma bransch. Sjuksköterskor är t.ex. mer sällan deltidsarbetslösa än vad undersköterskor/sjukvårdsbiträden är. (Kjeldstad & Nymoen 2004, s. 24, 51, Fevang m.fl. 2004, s. 25-26, jfr även Ottosson & Lundequist 2005, s. 42-44)

Anställningsform. Kopplingen mellan deltidsarbetslöshet och tidsbegränsade anställningar är ofta tydlig. Som analytiska begrepp är dock båda svårhanterliga eftersom de var för sig rymmer så stora variationer, och tillsammans blir inte problemen mindre. (Ottosson & Lundequist 2005, s. 9-19) Båda fenomenen väcker frågan huruvida vilket arbete som helst är bättre än att vara arbetslös, och i båda fallen är svaret att det beror på. När det gäller de tidsbegränsat anställda i Sverige är det klart bättre att vara tidsbegränsat anställd än att vara arbetslös om man är en svenskfödd man mellan 35-44 år, som har högre utbildning och där det

tillfälliga arbetet handlar om en provanställning som kan leda till fast anställning. För en kvinna som arbetar som timanställd i vården, sannolikt på deltid, är tidsbegränsat arbete däremot knappast en väg till fast anställning. (Walette 2003) Även ifrån andra länder har sambandet deltidsarbetslöshet och tillfällig anställning uppmärksamats. Från Norge rapporteras t.ex. att andelen deltidsarbetslösa kvinnor är nästan tre gånger så hög bland tillfälligt anställda som bland tillsvidareanställda. (Watson 2003, Kjeldstad & Nymoer 2004, s. 35)

Sektor. Inte bara de norska studierna utan även en amerikansk undersökning visar att anställda i offentlig sektor, framför allt kvinnor, är deltidsarbetslösa i större utsträckning än i privat sektor. (Caputo & Cianni 2001, Fevang m.fl. 2004, s. 25, Kjeldstad & Nymoer 2004, s. 37) För Sverige och Norge är det viktigt att notera att detta framför allt gäller den kommunala delen av offentlig sektor. (Fevang m.fl. 2004, s. 25, Kjeldstad & Nymoer 2004, s. 37, Nyberg 2003) Som Ottosson och Lundequist har visat har dock andelen deltidsarbetslösa i offentlig sektor i Sverige minskat mellan 1999-2002, och i absoluta tal minskade antalet deltidsarbetslösa mest i just primärkommunal sektor. (Ottosson & Lundequist 2005, s. 29-31) Man får dock inte glömma att det inom den privata sektorn finns vissa branscher där deltidsarbetslösheten är mycket utbredd. Framför allt rör det sig om servicenäringar som detaljhandel och hotell- och restaurang. (Kjeldstad & Nymoer 2004, s. 30, Nyberg 2003, Ottosson & Lundequist 2005, s. 34-42)

Kommun. Resultat från både Sverige och Norge pekar på att risken för deltidsarbetslöshet tycks skilja sig åt mellan olika delar av landet. Fevang och hennes kollegor diskuterar spridningsmönster utifrån begreppet ”tunna arbetsmarknader”, dvs. där den lokala arbetsmarkanden är begränsad kan man förvänta sig att fler tvingas anta erbjudanden om deltid trots att de hellre vill arbeta heltid. Ett faktum som understöder detta är att sannolikheten för undersysselsättning är högre i norska kommuner med allmänt hög arbetslöshet. Att deltidsarbetslösheten är lägre i storstadsområden jämfört med glesbygd kan även förklaras med att längre avstånd mellan bostad och arbete försvårar möjligheten att byta arbete för att få önskad arbetstid. (Fevang m.fl. 2004, s. 27-28) Ottosson och Lundequist påvisar stora geografiska variationer även i Sverige. Man framhåller dessutom att mönstren är olika för kvinnor och män. En undersökning av andelen deltidsarbetslösa anmälda på arbetsförmedlingen, inom några utvalda branscher, avslöjar vidare stora skillnader mellan olika kommuner, vilket ger anledning att ställa frågan om betydelsen av branschtillhörighet i relation till arbetsplatsens geografiska belägenhet när det gäller risk för denna form av undersysselsättning. (Ottosson och Lundequist 2005, s. 48-62)

Av redogörelsen ovan framgår att det finns ett samband också mellan vissa typer av faktorer, något som har undersökts närmare i en norsk studie. Syftet var att studera vilka faktorer, som mest bidrar till att förklara deltidsarbete och deltidsarbetslöshet för olika individer. Man utgår ifrån fem olika typer av analysmodeller – livsfasmodeller, efterfrågemodeller, timlönmodeller,

totalmodeller samt partnerrelaterade eller äktamakarmodeller. Sammantaget understryker denna analys vad som framkommit genom andra typer av undersökningar, nämligen att efterfrågefaktorer väger tyngst när det gäller att förklara deltidarbetslöshet och då särskilt för kvinnor. Överhuvudtaget tycks modellerna vara bäst lämpade att identifiera orsaker till självvald kort deltid och deltidarbetslöshet, medan andra former av deltidarbete – vanliga bland kvinnor – visade sig vara svårare att ringa in. Vidare konstateras i studien att sammanband mellan arbetstid och bakgrunds- och livsfasrelaterade förhållanden å ena sidan och mellan arbetstid och jobb- och efterfrågerelaterade förhållanden å den andra kan ses som två olika typer av processer som till stor del är oavhängiga av varandra. (Kjeldstad & Nymoen 2004, s. 50-60, Fevang m.fl. 2004, s. 28-29, Ottosson och Lundequist 2005, s. 62-67) En kunskap som är viktig för att minska problemet med deltidarbetslöshet.

Flöden på arbetsmarknaden

Ett annat sådant avgörande kunskapsområdet gäller flöden på arbetsmarknaden. Som Fevang och hennes kollegor påpekar är det kanske inte konstigt att det uppstår mis-matchsituationer på arbetsmarknaden då denna karakteriseras av så mycket ”trafik”. För att förstå problematiken är det därför viktigt att studera de deltidarbetslösas vägar in och ut ur denna form av arbetslöshet. Genom att utnyttja paneldata i AKU kombinerat med registerdata har man undersökt detta för Norge åren 1997-2003. (Fevang m.fl. 2004, jfr även Hardoy & Schøne 2004, s. 29-33) En liknande undersökning har Ottosson och Lundequist gjort för Sverige men med utnyttjande av ett annat statistiskt underlag – databasen LOUISE. (Ottosson och Lundequist 2005) Vi redovisar här några huvudresultat från dessa studier och lyfter fram några särskilt intressanta slutsatser.

I den norska studien konstaterar man inledningsvis att det finns svårigheter när det gäller att mäta hur länge en individ är deltidarbetslös, något som även diskuteras av Ottosson och Lundequist. Om man endast mäter i början och i slutet av den valda undersökningsperioden kan många ha genomgått flera olika perioder av omväxlande heltid, deltid och hel arbetslöshet däremellan. Fevang och hennes kollegor har därför använt sig av en annan metod för att undersöka hur lång en period med deltidarbetslöshet vanligen är.²² Man kommer fram till att tiden i undersysselsättning för de flesta inte är så lång. Efter ett halvår har de flesta fått längre arbetstid eller övergått till frivillig deltid, men en mindre grupp blir heltidarbetslösa. Omkring 20 procent av dem som avslutar en period av deltidarbetslöshet går tillbaka till deltidarbetslöshet igen nästa kvartal, men ca 60 procent har ännu efter sex kvartal inte behövt uppleva en ny period av sådan undersysselsättning. Utifrån detta drar man slutsatsen att det trots allt är relativt få

---

²² För en diskussion av metoden i den svenska undersökningen se Ottosson & Lundequist 2005:9-19.

som blir inlåsta i deltidarbetslöshet under långa perioder. Det finns i detta avseende intressanta skillnader mellan olika grupper, t.ex. beroende av yrke och bostadsort, men även mellan kvinnor och män. Undersysselsatta män blir i högre grad än kvinnor heltidsarbetslösa eller hamnar helt utanför arbetskraften, medan kvinnor tycks ha svårare än män att få utökad arbetstid och löper större risk att vara fortsatt undersysselsatta. (Fevang m.fl. 2004, s. 48-69, jfr NOU 2004:29 s.70)

Resultat från den svenska undersökningen pekar i samma riktning. Av de individer som var inskrivna som deltidarbetslösa på arbetsförmedlingen 1999 var mer än 56 procent inte längre registrerade som arbetslösa år 2002. För att kunna svara på vad som har hänt med dessa individer – om de har fått heltidsarbete, fortsatt att arbeta deltid men utan att vara registrerade vid arbetsförmedlingen, placerats i arbetsmarknadsåtgärder etc. – krävs dock en mer ingående uppföljning av denna grupp. Samtidigt är det viktigt att notera att hela 41 procent av de individer som var registrerade som deltidarbetslösa 1999 också var det 2002.²³ Precis som i den norska undersökningen konstaterar de svenska forskarna att en stor andel av de undersökta individerna rör sig mellan de olika arbetslöshetsformerna både under samma år och mellan undersökningsåren. (Ottosson & Lundequist 2005, s. 18)

Lika intressant som vägen ut ur ett tillstånd av deltidarbetslöshet är, är vägen in. Förutom de faktorer som tidigare nämnts, och som påverkar risken att bli deltidarbetslös och där bransch- och yrkestillhörighet väger mycket tungt, har andra studier även tittat på betydelsen av tidigare anknytning till arbetsmarknaden. En amerikansk undersökning har visat att det som framför allt skiljer kvinnor som frivilligt arbetar deltid från dem som ofrivilligt arbetar deltid var att den sistnämnda gruppen oftare varit arbetslösa innan. Ju längre en kvinna hade varit arbetslös desto större sannolikhet att hon accepterade ett deltidarbete även om hon egentligen ville ha heltid. (Caputo & Cianni 2001) Även i norska och svenska studier diskuteras kopplingen mellan heltidsarbetslöshet och deltidarbetslöshet, och de visar att tidigare heltidsarbetslöshet är en väg in i deltidarbetslöshet. Den svenska studien som vi tidigare refererat till visar också på att kopplingen mellan heltidsarbetslöshet och deltidarbetslöshet är tydligare för män än för kvinnor. (Ottosson & Lundequist 2005, s. 63-64, Fevang m.fl. 2004, s. 32-33, NOU 2004:29 s.68-70)

När det gäller olika vägar in i deltidarbetslöshet pekar flera norska undersökningar på ett intressant mönster nämligen att sannolikheten för heltids-

---

²³ Detta stämmer väl överens med resultat från en mer avgränsad svensk studie av Gustafsson och Szebehely (2005), de har studerat personal inom äldreomsorgen i 8 av kommuner, de fann att ännu efter fem års yrkesverksamhet hade drygt en tredjedel någon form av oönskade anställningsvillkor, och fortfarande efter 10 års yrkesverksamhet hade 18 procent någon form av oönskade anställningsvillkor, med oönskade anställningsvillkor menas här någon eller båda av; önskar men har ej fast anställning, önskar arbeta fler timmar.

anställda att bli deltidsarbetslösa är låg, jämfört med gruppen tidigare frivilligt deltidsanställda. (Fevang m.fl. 2004, s. 32-47, Hardoy & Schøne 2004, s. 29-32, jfr även NOU 2004:29 s.70) Detta att deltidsarbetslöshet kan uppkomma som ett resultat inte bara av ändrade anställningsförhållanden utan också till följd av att den anställde själv ändrar uppfattning om sin arbetstid har uppmärksammats tidigare av andra forskare. (Bollé 1997, s. 563)

Som framgick i avsnittet om möjligheten för deltidsarbetslösa att få en kompletterande ersättning från a-kassesystemet är varianten där den anställde själv ändrar uppfattning om sin arbetstid inte vad regelverket är anpassat till. För att vara berättigad till ersättning ska man bli deltidsarbetslös från en tidigare heltidsanställning. Vi är då tillbaka till frågan om hur vi ska definiera deltidsarbetslöshet och hur vi ska tolka skillnaden mellan dem som själva uppger att de önskar arbeta fler timmar jämfört med dem som är registrerade som arbetssökande. Detta blir än mer intressant i ljuset av vad Kjeldstad och Nymoen kommer fram till i sin studie, nämligen att av norska mödrar finner man den allra högsta andelen undersysselsatta bland dem som har ett barn i åldern 7-10 år, medan däremot mödrar vars yngsta barn är två år eller yngre inte är undersysselsatta i så stor utsträckning. (Kjeldstad & Nymoen 2004, s. 27) Frågan är därför om det finns en risk för inlåsning i deltidsarbetslöshet för den grupp kvinnor som arbetar (frivillig) deltid när barnen är små, men som när barnen blir äldre ändrar sig beträffande önskad arbetstid. Om den som ändrar sig arbetar i en bransch där det finns få möjligheter till heltidstjänster kan man tänka sig att det är svårt att hitta en väg ut ur sin en gång frivilliga deltid.

Även siffror över svenska kvinnors deltidsarbetslöshet pekar på att vi måste nyansera bilden av att kvinnors deltidsarbete i första hand är relaterat till vård av barn. År 2002 fanns det största antalet deltidsarbetslösa kvinnor i åldern 25-34 år, och därefter i fallande ordning 35-44 år och 45-54 år, och först därefter i gruppen 20-24 år. (Nyberg 2003, s. 14) Detta kan jämföras med uppgifter från 1998 i DELTA-utredningen. Visserligen uppgav en större andel av kvinnorna i åldersgrupperna 25-34 år och 35-44 år (40,3 procent respektive 44,4 procent) att de arbetade deltid på grund av vård av barn, men i den yngre av dessa grupper hävdade ändå hela 35,8 procent att de arbetade deltid av arbetsmarknadsskäl, d.v.s. att de var deltidsarbetslösa. (SOU 1999:27, s.128) Över huvudtaget väcker detta många intressanta frågor som skulle behöva utforskas vidare.

Avslutande kommentarer om deltidsarbetslöshet

Utifrån den empiriska forskning och de analysmodeller som har presenterats ovan framgår tydligt att strukturella förhållanden snarare än konjunkturella, efterfrågefaktorer snarare än livscyklifaktorer är vad som i första hand bidrar till att förklara deltidsarbetslöshet. Detta är dock inget som underlättar möjligheterna att ringa in orsakerna till dessa speciella former av arbetslöshet eftersom det rör

sig om komplicerade processer och interaktion mellan olika faktorer. Observerade skillnader mellan olika yrken vad gäller risken för att bli deltidsarbetslöshet kan t.ex. delvis tillskrivas samvariation mellan faktorer som ålder, bostadsort och inte minst kön. Både för forskningen som önskar utveckla bättre förklaringsmodeller och för samhället som önskar göra något åt detta samhällsproblem, är detta förstås en utmaning, och vår kunskap om deltidsarbetslöshetens mekanismer behöver fortfarande fyllas på.

Del 2: Statistik om deltidsarbete, ofrivilligt deltidsarbete och undersysselsättning i Europa

I denna andra del av rapporten presenterar vi jämförelser av hur utbrett deltidsarbete och deltidsarbetslöshet är i olika europeiska länder. Vi diskuterar också hur deltidsarbetslöshet har speglats i europeisk statistik och vi kan direkt slå fast att det finns både möjligheter och problem förknippade med att, med utgångspunkt i befintlig statistik, ge en rättvisande bild av deltidsarbete, frivilligt och ofrivilligt, samt tidsrelaterad undersysselsättning i Europa.²⁴

De deltidsarbetslösa har såväl ett realiserat som ett orealiserat arbetskraftsutbud. Det orealiserade utbudet blir tydligt först när man uppmärksammar dessa personer i deras roller som arbetslösa/arbetsökande/undersysselsatta. Att endast ta reda på hur många av de deltidsarbetande som önskar arbeta heltid (ofrivilligt deltidsarbete) leder inte till en heltäckande bild av det orealiserade arbetskraftsutbudet eftersom det finns många, åtminstone i Sverige, som önskar öka sin arbetstid men inte till heltid.

Som vi kommer att se är statistik om deltidsarbete och deltidssysselsättning nära knutet till uppgifter om sysselsättning, arbetskraftsutbud och arbetskraftsdeltagande. Vi inleder med några exempel på detta som har betydelse vid jämförelser mellan länder.

Det totala arbetskraftsutbudet i ett land bygger på arbetskraftsdeltagandet, som i sin tur påverkas av rätten att ta tjänstledigt (i Sverige räknas t.ex. en helt föräldraledig person som tillfälligt frånvarande och därmed också som sysselsatt och med i arbetskraften, medan en person som slutar arbeta och inte heller söker arbete, varken är sysselsatt eller med i arbetskraften). Den jämförelsevis generösa rätten till föräldraledighet i flera av de skandinaviska länderna har kopplats till det jämförelsevis höga arbetskraftsdeltagandet för kvinnor i dessa länder. I länder där kvinnor som är hemma med barn slutar sina betalda arbeten, istället för att vara tillfälligt föräldralediga, blir dessa siffror annorlunda. Nyberg och Haataja (2005) diskuterar detta och menar att andel sysselsatta kvinnor överskattar kvinnors sysselsättning i länder där många kvinnor är föräldralediga. De jämför situationen i Sverige och Finland som har olika institutionella regelverk på detta område. I Finland är kvinnor hemma med små barn dels som föräldralediga, men också inom ramen för ledighet med vårdnadsbidrag (som även innebär rätt att återgå till arbetet). I det förstnämnda fallet räknas de som sysselsatta, i det andra inte. I Sverige är kvinnor med små barn istället föräldralediga, de är då sysselsatta i statistisk mening och räknas med i arbetskraften. Möjligen är det därför inte förvånande att kvinnors arbetskraftsdeltagande i Sverige generellt är högre än i

---

²⁴ Grundläggande definitioner av dessa begrepp finns i del 1.

Finland.²⁵ Naturligtvis kan det också finnas andra mer reella effekter av möjligheten till tjänstledighet som har effekt på arbetskraftsdeltagande och sysselsättning, effekter som kan kopplas till att den som behåller en kontakt med arbetsmarknaden lättare återinträder i den när man så önskar. Kvinnors arbetskraftsdeltagande i EU15 har ökat det senaste decenniet, även om ökningstakten på senare år är lägre än tidigare. I de nya medlemsländerna har kvinnors arbetskraftsdeltagande dock minskat. Senare års minskade skillnader mellan mäns och kvinnors arbetskraftsdeltagande beror inte bara på att kvinnornas dito ökar utan även på att männens minskar. (European Foundation 2004)

Arbetskraftsdeltagande diskuteras också i relation till hur många som arbetar deltid. Bassanini m.fl. (2000) visar uppgifter som tyder på att deltid arbetet har ökat i länder där (kvinnors) arbetskraftsdeltagande har ökat, de hänvisar i sin tur till olika OECD-rapporter som visar detsamma. Bassanini ser detta som ett argument för att deltidarbete i huvudsak kan betraktas som frivilligt, och mer som en lösning än som ett problem.²⁶ Lallement m.fl. (2000) går ett steg längre när de hävdar att de som rör sig från ”utanför arbetskraften” till deltidarbete sannolikt inte skulle börjat arbeta alls om inte deltidarbete funnits som möjlighet. De diskuterar inte deltidarbete i vissa branscher och den köns-segregerade arbetsmarknaden eller huruvida heltidsarbete finns som alternativ. Andra forskare poängterar istället att såväl kvinnors deltidarbete som arbetskraftsdeltagande är beroende av hur omsorgen om barn och gamla är organiserat i samhället. (Stark & Regnér 2001)

Kvinnor med barn under 12 år har lägre sysselsättningsgrad än kvinnor som inte har så små barn i alla europeiska länder utom i Slovenien och Danmark. De största skillnaderna i sysselsättningsgrad mellan kvinnor med barn respektive kvinnor utan barn finns i Tjeckien, Ungern, Slovakien, Estland, United Kingdom och Tyskland. För män var situationen densamma i alla EU-länder. Män med barn hade högre sysselsättningsgrad än de utan barn. De länder där mödrar till barn under 12 år ändå har relativt *hög* sysselsättningsgrad är Slovenien (82procent), Danmark (67procent) och Portugal (60procent). Motsvarande siffra för EU25 var 41.2 procent. Uppgift om Sverige saknas. Anställning på deltid för mödrar med barn under 12 är vanligast i Nederländerna, Storbritannien, Tyskland, Österrike, Belgien och Luxemburg. (Eurostat News Release 2005)

Såväl kvinnors arbetskraftsutbud som deltidarbetets omfattning kan kopplas till hur könssegregerad arbetsmarknaden är. Länderkomparationer inom EU visar

---

²⁵ Situationen i Finland, ett nordiskt land som på denna punkt avviker från de andra nordiska länderna, har lockat fler att göra jämförelser. Leitner och Wroblewski (2005), jämför Finland med Danmark (samt Tyskland och Österrike).

²⁶ Samma utveckling, med parallellt ökande deltidarbete och kvinnligt arbetskraftsdeltagande har också konstaterats i Australien (Burgess et al, 2002). För Sveriges del diskuteras sådana kopplingar av Lallement m.fl. (2000), på bas av paneldata.

att arbetsmarknaden är mindre könssegregerad ju färre kvinnor som yrkesarbetar, detta beror på att i länder där kvinnors sysselsättning är hög, så arbetar de i stor utsträckning i kvinnodominerade branscher som vård och omsorg. (Löfström 2005, eller SOU 2004:43)

När man diskuterar det samlade arbetskraftsutbudet i timmar är det inte bara fördelningen mellan heltidsarbete och olika varianter av deltid som har betydelse. Även heltidsmättet skiljer sig åt mellan länder, mellan branscher och mellan företag. Genomsnittlig avtalad veckoarbetstid för heltid var för EU15 + Norge 38,2 timmar 2002. Det land som toppade listan var Grekland (40 timmar), den lägsta siffran stod Frankrike för (35,7 timmar). I sammanhanget kan nämnas att Nederländerna, som är ett exempel på ett land där deltid arbetet är utbrett, har ett jämförelsevis lågt arbetstidsmätt, om man räknar vanligen arbetad tid för heltid och tar hänsyn till betald semester och antalet allmänna helgdagar som finns i landet. Mätt på detta sätt har Frankrike, Nederländerna och Danmark de lägsta sammantagna årliga arbetstidsmättet. Grekland och Irland ligger i toppen och allra högst ligger Ungern och Slovakien. De ovan nämnda uppgifterna om veckoarbetstid och årsarbetstid i de olika länderna är resultat av sammanvägningar av uppgifter från tre branscher i varje land; tillverkningsindustri, tjänster och offentlig sektor. Givetvis finns stora variationer inom ramen för de nationella genomsnittssiffrorna.

I sammanhanget är det också intressant att påpeka att den arbetstidsförkortning som man införde i Frankrike i slutet av 1990-talet kan sättas i samband med minskad deltidslöshet. (European Industrial Relations Observatory 2003) De franska erfarenheterna stämmer väl överens med resultat från partiella försök med förkortad arbetstid som tidigare gjorts i Sverige. Dessa exempel tyder på att den positiva effekten av arbetstidsförkortningar framförallt gäller minskad deltidslöshet, sannolikt både på grund av att en del som tidigare ville öka sin arbetstid till heltid efter arbetstidsförkortningen blir heltidsarbetande, och att en del som önskade ökad arbetstid får möjlighet till detta när andra går ner i tid. Såväl resonemang som konkreta förändringar påverkas givetvis av om deltiderna anges i procent av heltid eller om de räknas i fristående timmar. (Forssell 2003)

Stark och Regnér (2001) diskuterar ingående gränsen mellan heltid och deltid, och problemen med att definiera denna. De hänvisar bland annat till studier från OECD som funnit tydliga samband mellan stor andel deltidslöshet och lång veckoarbetstid för heltid (se vidare i Lemaitre m.fl. 1997) De sammanfattar, bland annat med utgångspunkt i OECD-rapporterna, med att:

/.../de verkliga skillnaderna mellan arbetstider, räknade i veckoarbetstid, i olika länder är mindre än vad beteckningarna "heltidsarbetande" och "deltidsarbetande" tidigare tytt på. (Stark & Regnér 2001, s. 36)

I de europeiska översiktterna nedan kommer vi att diskutera utifrån uppgifter hämtade från Eurostat (Labor force survey, LFS) och OECD (som precis som

Eurostat bygger sin statistik på de nationella arbetskraftsundersökningarna) samt uppgifter från European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, som har gjort egna undersökningar i de europeiska länderna. För läsarens hjälp inleder vi med en kort översikt över olika definitioner som används i dessa olika statistikkällor, samt i AKU. Bara de grupper där individerna definieras som sysselsatta finns med i översikten. När det gäller de deltid-arbetande är det knappast något problem, men man kan behöva påminna om att det även gäller de undersysselsatta. Det betyder alltså att studerande, även i vissa arbetsmarknadsutbildningar, i Sverige, som söker kompletterande arbete, inte finns med. Orsaken är att de inte definieras som sysselsatta, och följaktligen inte heller är med i ”arbetskraften” (arbetskraften = sysselsatta + helt arbetslösa).²⁷

Enligt generella definitioner i Eurostat gällande arbetskraftsundersökningar hör inte heller långtidssjukskrivna eller de som är föräldralediga längre perioder än 3 månader i taget, till de sysselsatta. Detta gör de emellertid i Sveriges AKU (oavsett om de får ekonomisk ersättning eller inte) givet att de har en tjänst i botten som de är tjänstlediga från. I praktiken betyder det att föräldralediga, långtidssjukskrivna, värnpliktiga osv. ibland finns i arbetskraften och ibland utanför arbetskraften.²⁸

---

²⁷ I Sveriges arbetsmarknadsstatistik räknas inte heller heltidsstuderande som söker heltidsarbete som arbetslösa, de är istället ”latent arbetssökande”, och därmed utanför arbetskraften, så räknar man inte i Eurostat, där följer man istället ILO:s rekommendationer och för dessa till gruppen arbetslösa, de ingår då alltså i arbetskraften.

²⁸ När en individ som varit föräldraledig börjar arbeta deltid ökar andelen deltid av sysselsatta mer än när en individ som varit hemma med sitt lilla barn utan att vara föräldraledig (=utanför arbetskraften) börjar arbeta deltid. I det senare fallet ökar ju både de sysselsatta och de deltid-arbetande (både täljaren och nämnaren ökar i andelen deltid-arbetande av sysselsatta), men när en föräldraledig individ börjar arbeta deltid (som före föräldraledigheten arbetade heltid) ökar bara de deltid-arbetande (och minskar de heltidsarbetande) eftersom denna individ definierats som sysselsatt hela tiden (bara täljaren i andelen deltid-arbetande av sysselsatta ökar).

Översikt 2. Definitioner i statistiken; deltidsarbete, undersysselsättning mm

	Sveriges AKU	Eurostat	OECD	European Found.
Deltidsarbete / Part time work	From april 2005 finns data som bygger på respondenters egen uppfattning om huruvida man arbetar deltid och hur många proc. det då är. Tidigare uppgifter om deltidsarbete som bygger på AKU definierar ofta deltidsarb. som 1-34 tim/vecka vanl. arbetad tid. ²⁹	Uppgifter finns om att 1. Man följer ILO's rekommendationer 2. Data från LFS bygger på egen uppfattning om huruvida man arbetar deltid. ³⁰ 3. Data från Nederländerna, Island o Norge def. deltid som mindre än 35 tim/vecka, andra länder enligt egen uppfattning. Sverige uppges använda en kombination av dessa.	I genomgången av statistiska termer och definitioner för man en längre diskussion om begreppet deltidsarbete som utmynnar i att det inte finns någon internationell definition, länderna gör olika när de definierar deltid. Från OECD:s sida menar man att det knappast kan vara på något annat sätt – institutionella faktorer i varje land påverkar hur det är rimligt att definiera.	Används synonymt med part-time employment i egna undersökningar som riktas till anställda. I andra sammanhang redovisas andra uppgifter. Från Sverige t.ex. part-time work = 1-34 tim/vecka ³¹
Deltidsanställd / Part-time employment	Fast + tillfälligt anställda redovisas efter vanligen arbetad tid: 1-19, 20-34, 35 – tim/v	De som vanligen arbetar mindre än 30 timmar i veckan (Eurostat news release)	De som vanligen arbetar mindre än 30 timmar per vecka i sin huvudsyssla (main job).	Bygger på egen uppfattning om huruvida man arbetar deltid
Undersysselsättning Här = time related underemployment	Sysselsatta som arbetar mindre än de skulle vilja samt hade kunnat börja arbeta mer under referensveckan, eller under de 14 dagar som följde på ref.veckan. ³²	Generellt påpekande i arbetsmarknadsstatistiken om att man följer ILO's definitioner. Undersysselsatta som kategori finns inte upptaget i Eurostats "Concept and definitions database"	Följer ILO's definition i "Glossary of statistical terms".	Kan närmast jämföras med uppgifter om skillnader mellan vanligen arbetad och önskad arbetstid.

²⁹ Se t.ex. Nyberg (2003) och Anxo and Storrie (2003)

³⁰ På ILO:s hemsida kan man läsa följande: "The indicator on part-time workers focuses on individuals whose working hours total less than "full time", as a proportion of total employment. Because there is no agreed international definition as to the minimum number of hours in a week that constitute full-time work, the dividing line is determined either on an economy-by-economy basis or through the use of special estimations."

³¹ Uppgiften om Sverige kommer från Taddei (1998) där de svenska forskarna Anxo och Lundström tagit fram underlaget från Sverige med utgångspunkt i AKU.

³² Den 20 oktober 2005 kommer dessa uppgifter att presenteras sammantagna med uppgifter om arbetslösa och "latent arbetssökande" (de senare är personer utanför arbetskraften som önskar börja arbeta). Före april 2005 redovisas de som arbetar mindre än 41 h/v + vill arbeta fler timmar + lämpligt arbete saknas som undersysselsatta (definitionerna har även ändrats tidigare).

Ofrivilligt deltidsarbete / Involuntary part time	Deltidsarbete, se def. ovan, i kombination med arbetsmarknadsskäl för att inte kunna öka arbetstiden. Se vidare under avsnittet om AKU nedan.	Arbetar deltid (se ovan) + kan inte hitta heltidsarbete	Redovisar länderna gruppvis och påpekar att definitionerna skiljer sig åt mellan länderna som ingår i materialet	Kan närmast jämföras med uppgifter om skillnader mellan vanligen arbetad och önskad arbetstid.
Economic short-time workers			Faktiskt arbetad tid under referensveckan har varit kortare än vanligt + orsaken varit "slack work for technical or economic reasons"	
Part-time employees		"... those who, in accordance with a contract with the employer, did not perform a full day's work or did not complete a full week's work within the local unit." ³³		
Partial unemployment benefits (Se vidare under avsnittet deltidsarbetslöshet och regler för arbetslöshetsersättning)		"... benefits compensating for the loss of wage or salary due to formal short-time working arrangements, and/or intermittent work schedules, irrespective of their cause (business recession or slow down, breakdown of equipment, climatic conditions, accidents and so on), and where the employer/employee relationship continues" ³⁴		

³³ The Eurostat Concepts and Definitions Database 2005-07-05, definitionen ligger till grund för statistik om lönestruktur, en snarlik definition av samma begrepp används också som grund för statistik om arbetskraftskostnader.

³⁴ The Eurostat Concepts and Definitions database 2005-07-05

Undersysselsättning och ofrivilligt deltidarbete i Sverige

En genomgång av officiell statistik, och problem när det gäller definitioner av vem som kan betraktas som deltidarbetslös i Sverige, finns i en rapport från HELA-projektet. (Nyberg 2003) Där konstateras bland annat att det saknas löpande officiell statistik i Sverige av hur många som är deltidarbetslösa. Vi inleder här med en kort diskussion om undersysselsättning och ofrivilligt deltidarbete i Sveriges arbetskraftsundersökningar, AKU. Vi kommer med intresse att följa de nya uppgifter som arbetskraftsundersökningarna i Sverige kommer att presentera med början under senhösten 2005, där man bland annat för samman deltidarbetslösa, arbetslösa samt de personer som önskar arbete men som befinner sig utanför arbetskraften (och som alltså varken är arbetslösa eller sysselsatta i statistisk mening), för att illustrera det samlade orealiserade arbetskraftsutbudet i samhället.

Gruppen *undersysselsatta* i AKU (från och med 1987 och fram till och med 2004) omfattar personer som arbetar mindre än 41 timmar i veckan och vill arbeta fler timmar samt anger att anledningen till att de inte arbetar så många timmar som de skulle vilja är att lämpligt arbete saknas. Detta innebär en överskattning om man har för avsikt att beskriva de deltidarbetslösa, i betydelsen personer som arbetar deltid och vill öka sin arbetstid, eftersom flera av de undersysselsatta redan arbetar heltid. Det är också en överskattning om man har för avsikt att beskriva de som önskar heltidsarbete (ofrivilligt deltidarbete), både av det skäl som redan nämnts och eftersom alla som vill öka sin arbetstid inte önskar heltid. Den svårdefinierade deltiden gör emellertid att om man istället väljer att avgränsa gruppen undersysselsatta till dem som exempelvis arbetar 1-34 timmar/vecka, så underskattas problemet med undersysselsättning eftersom heltid i många branscher är mer än 35 timmar.

I Eurostat och OECD-statistiken finns uppgifter om hur många som arbetar deltid på grund av att man inte kan få heltid. De uppgifter om *ofrivilligt deltidarbete* som där redovisas för Sveriges del kommer från AKU. Det har fram till 2005 emellertid inte funnits sådana uppgifter att hämta från den publicerade AKU-statistiken, de uppskattas indirekt på något annat sätt. Vi har inte någon uppgift om vilka det är som fram till och med 2004 presenteras som ofrivilligt deltidarbete i Sverige, i den europeiska statistiken. Det vi vet är att det fram till och med detta år inte finns någon som i AKU fått frågan om huruvida de önskar arbeta, vad de själva definierar som, heltid.

Ett sätt att uppskatta vilka som är deltidarbetslösa med utgångspunkt från AKU-statistiken är att anta att deltid är mindre än 35 timmar/vecka och heltid på motsvarande sätt är 35 timmar eller mer. Ur denna grupp väljer man sedan ut de som arbetar deltid OCH som uppgivit att de skulle vilja arbeta fler timmar. Detta tillvägagångssätt har presenterats av Nyberg (2003), och hon finner, med dessa

antaganden och beräkningar som stöd, att det 2002 handlade om 182.200 personer som arbetade deltid och önskade mer timmar.³⁵ Huruvida dessa personer ville öka sin arbetstid till heltid eller inte kan man inte få något entydigt svar på.

Fram till 1986 utgjorde de som arbetade upp till 34 timmar i veckan underlag för de undersysselsatta i AKU, efter 1986 räknar man i underlaget för de undersysselsatta alla som arbetar 1-40 timmar i veckan, detta framgår emellertid inte direkt i AKU. (Nyberg 2003) När man ändrade definitionen av vilka som var undersysselsatta 1987 ökade det antal som redovisades i denna grupp, något som alltså berodde på att man började räkna med alla uppgiftslämnare som önskade arbeta fler timmar och som arbetade 1-40 timmar istället för att, som tidigare, avgränsa gruppen till dem som arbetar 1-34 timmar (Nyberg 2003). Från och med april 2005 ställs frågan om man vill ändra sin arbetstid till alla, alltså inte begränsat till dem som arbetar 1-40 timmar per vecka. Om man inte begränsar vilka som redovisas som "undersysselsatta" kommer denna grupp att utökas med dem som arbetar 40 timmar eller mer, och som vill arbeta fler timmar.³⁶

Den nya blankett för arbetskraftsundersökningarna som SCB börjar använda 2005 innebär flera förändringar för den som är deltidsarbetslös. Bland annat får uppgiftslämnaren ange om man själv anser att man arbetar heltid eller deltid, om man anger deltid också hur många procent det är. I den nya blanketten finns också frågor om vilken den främsta orsaken är till att någon arbetar deltid. Med denna nya blankett som underlag kommer Sverige alltså att kunna presentera uppgifter om ofrivilligt deltidsarbete.³⁷

För den som önskar öka sin arbetstid finns frågor om hur man skulle vilja att en sådan ökning skulle se ut och om huruvida uppgiftslämnaren sökt sådant annat arbete (den frågan riktar sig inte till dem som "bara" önskar fler timmar hos nuvarande arbetsgivare). Uppgiftslämnaren får också frågor om hur många veckor han/hon har sökt annat arbete. Vidare får de som önskar öka sin arbetstid

---

³⁵ För att göra dessa uppskattningar använder sig Nyberg av resultaten från specialbeställda körningar som gjordes på uppdrag av den så kallade DELTA-utredningen (SOU 1999:27).

³⁶ Data från dessa nya undersökningar är ännu ej publicerade och vi har ingen uppgift om huruvida man i den svenska redovisningen har för avsikt att begränsa de som presenteras som undersysselsatta till en delmängd, eller om man avser att fortsätta med att presentera alla som svarat att man önskar öka sin arbetstid, men inte kunnat det på grund av arbetsmarknadsskäl, som undersysselsatta. Vi vill påpeka att om man fortsätter att låta bli att begränsa gruppen till dem som, med någon definition, arbetar deltid, så kommer man att avvika från ILO:s rekommendationer på denna punkt.

³⁷ Orsaker som uppgiftslämnaren har att välja på för att beskriva varför man arbetar deltid är exempelvis att man ej finner heltid, vård av barn eller att arbetet är för krävande. När det gäller vård av barn, såväl som vård av anhörig eller vård av annan, så finns följdfrågan om huruvida man skulle önska heltid om annan lämplig tillsyn eller omvårdnad fanns. Uppgifter som baseras på denna fråga kommer att presenteras i en ny tilläggstabell under "övrigt" i AKU, tabellen benämns: "Xxny Anställda fördelade efter hel- respektive deltid (angiven av intervjupersonen) i huvudsysslan, orsak att arbeta deltid samt kön och ålder." (AKU webbsida under fliken tilläggstabell ny övrig)

svara på om de skulle ha kunnat ta ett nytt arbete/extra arbete den senaste veckan eller om de skulle kunna göra det de närmaste 14 dagarna. Frågor finns också om hur uppgiftslämnare som sökt annat arbete gjort när han/hon sökt och om han/hon får ersättning från a-kassan.

Till de förändringar som följer av den nya AKU 2005 hör en glädjande nyhet för dem som vill uppmärksamma de deltidsarbetslösa även i deras roll som arbetslösa. Det handlar om tabell 18, som hör till de årliga grundtabellerna. Tabellen har rubriken ”outnyttjat arbetskraftsutbud” och samlar data om arbetslösa, undersysselsatta och latent arbetsökande (de sistnämnda alltså personer utanför arbetskraften) dessa kommer att redovisas efter ålder och kön. Första gången dessa uppgifter publiceras blir i oktober 2005.

Undersysselsättning och ofrivilligt deltidsarbete i Europa enligt European Foundation

Vi inleder genomgången av statistikläget för Europeiska jämförelser av deltidsarbetslöshet, och därmed förknippade arbetsmarknadssituationer, med en kort översikt över de undersökningar som fokuserar arbetstider och som görs av European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Detta är en fristående organisation inom EU. Det är en trepartsfond där fackföreningar och arbetsgivare utgör två parter och den tredje parten av representanter från regeringar och kommissionens tjänstemän, främst från Eurostat.³⁸ Man kallar sig själv i kortform i sina texter för ”The Foundation”, i vår text använder vi oss av benämningen European Foundation.³⁹ Det handlar alltså om statistik som tas fram för de europeiska länderna oberoende av de olika ländernas arbetskraftsundersökningar. De undersökningar som vi tar upp här är ”Employment options survey” samt ”European working conditions survey”, den senare utgör underlag för att jämföra utveckling över tid (undersökningar finns från 1990, 1995 och 2000, samt en kompletterande undersökning med EU:s nya medlemsländer från 2001). Vi lyfter fram resonemang från European Foundations egna rapporter som i sin tur bygger på uppgifter från respektive undersökning och kompletterar slutligen med uppgifter från en av fondens rapporter som bygger på uppgifter från både ”Employment options survey” och ”European working conditions survey”.

---

³⁸ Via fondens webbplats kan man få mer information och även ladda ner de flesta rapporter direkt www.eurofond.ie

³⁹ Rapporter från European Foundation, ges ut av Office for Official Publications of the European Communities. Ofta finns flera versioner av samma text, en kortform med huvudresultaten där European Foundation själv står som författare, en mer utförlig version på engelska där författaren är den eller de personer som skrivit texten, sedan finns ibland ytterligare en version på svenska (och andra EU-språk), ofta är den sistnämnda en variant av kortformen.

Employment options survey

European Foundation gjorde 1998 en större (telefon-)intervjustudie kallad "Employment options survey" där 30.000 personer ingick. De rapporter vi tagit del av som diskuterar uppgifter från denna undersökning är: *Working time preferences in sixteen European countries* (Bielenski m.fl. 2002), *Working time in Europe* (Peltola 2000), *Employment and working time in Europe* (European Foundation, 2001), *Gender, employment and working time preferences in Europe* (Fagan m.fl. 2001) och *Working time preferences at different phases of life* (Lilja m.fl. 2001).

Generellt kan sägas att de uppgifter i Employment options survey som kan jämföras med uppgifter från arbetskraftsundersökningarna (så som de presenteras från Eurostat och från OECD), i huvudsak stämmer väl överens. (Bielenski m.fl. 2002)

I Employment options survey frågas både efter faktiska förhållanden och efter hur kvinnor och män önskar ha det, när det gäller arbetstider. Jämförelser av skillnader mellan hur kvinnor respektive män vill ha det när det gäller arbetstiderna, inom ett visst land, visar att skillnaderna mellan könen är mindre när det gäller hur man *önskar ha det* jämfört med hur det *faktiskt ser ut*. Även skillnaderna som finns mellan olika länder när det gäller arbetstider, blir mindre när man jämför de önskade arbetstiderna än de faktiska. Många fler än de som redan gör det önskar arbeta i spannet mellan 30 och 40 timmar. Kvinnor önskar generellt kortare arbetstider än män, särskilt kvinnor i hushåll med barn och en sammantaget god ekonomisk situation önskar kortare arbetstider.

Det framgår att många av de män som önskar kortare arbetstider skulle kunna förverkliga detta genom att minska sitt övertidsarbete. Även om det skulle innebära en inkomstminskning vill anställda män i genomsnitt minska sin arbetstid med 6 timmar enligt denna undersökning (önskad arbetstid i genomsnitt är 37 timmar i veckan). För anställda kvinnor gäller på motsvarande sätt att de önskar en arbetstid på ungefär 30 timmar i veckan, vilket innebär en minskning med ungefär 4 timmar. De som söker arbete har enligt undersökningen samma preferenser som de som redan är anställda. (Fagan m.fl. 2001) Undersökningen visar också att 24 procent av de män som arbetar deltid vill öka sin arbetstid till heltid, för kvinnor gäller att 18 procent av dem som arbetar deltid vill arbeta heltid. Mönstret från andra undersökningar går igen även i denna och visar att män arbetar längre arbetstider än kvinnor i alla länder, de tjänar mer och deras arbete och arbetstider är mer homogena. (Bielenski m.fl. 2002).

Vi har tidigare i presenterat teorier som söker förklara vad som kan ligga till grund för beslut om att arbeta deltid, i vilken utsträckning det handlar om individuella beslut eller beslut relaterade till den samlade arbetsbördan inom ett hushåll, och vidare i vilken utsträckning beslut om arbetstid kan rymmas under rubriken "frivillighet". Även i anslutning till denna undersökning finns anledning

att diskutera vari en vilja består, och huruvida den är villkorad, och om dessa villkor i någon mening är rimliga. I rapporter som baseras på "Employment options survey" presenterar man uppgifter om hur *hushåll* vill ha det när det gäller arbetstider. Det är förenat med metodologiska svårigheter att väga samman vad en man respektive en kvinna (i hushåll med just en man och en kvinna) anser att det är som skulle förbättra just det hushållets situation när det gäller arbetstider. Nämnas kan emellertid resultat som att: i 55 procent av de hushåll där både kvinnan och mannen arbetar heltid är både kvinnan och mannen nöjda med detta. (Peltola 2000, s. 72 figur 3a). I de hushåll som består av en man som arbetar heltid och en kvinna som arbetar deltid är 55 procent av männen nöjda med detta jämfört med 62 procent nöjda kvinnor. Ett annat sätt att redovisa hur nöjd man är med sin arbetstid är att utgå från ålder, det görs i en rapport av Lilja m.fl. (2001). När det gäller deltidsarbete är det de äldre kvinnorna som är mest nöjda med den relativt korta arbetstiden, Lilja resonerar om detta i termer av kohorteffekter.

Länderjämförelser visar att skandinaviska länder har en mycket större andel hushåll (bara hushåll med par där mannen har arbete ingår här) där både mannen och kvinnan arbetar heltid (52procent) jämfört med såväl Medelhavsländerna (33procent) som övriga EU-länderna (37procent). Hushåll där mannen arbetar heltid och kvinnan inte arbetar alls är vanligast i just Medelhavsländerna (52procent). Samma kombination i de skandinaviska länderna är 18procent och i övriga EU-länder 34procent. Hushåll med en man som arbetar heltid och en kvinna som arbetar deltid ligger på 10 procent i Medelhavsländerna och 21-23 procent i övriga ländergrupper.

När det gäller önskade arbetstider i hushållen, beskrivs dessa alltså som mer lika länderna emellan än den faktiska situationen. En skillnad mellan faktisk och önskad situation för hushåll som består av en man och en kvinna, är att många fler av dessa hushåll, i alla länder, önskar att både mannen och kvinnan arbetar än vad som faktiskt är fallet. En annan skillnad mellan faktisk och önskad situation, är att fler hushåll i alla länder önskar att både mannen och kvinnan arbetar deltid än vad som är fallet, och att färre hushåll i de skandinaviska länderna önskar att både en man och en kvinna arbetar heltid än vad som är fallet. För vidare uppgifter om skillnader mellan hushåll hänvisas till Peltola (2000).⁴⁰

---

⁴⁰ I en svensk offentlig utredning (SOU 2005:66 s 62-63) skriver Anita Nyberg att en tydlig tendens är att andelen familjer i Sverige där mannen lönearbetar heltid och kvinnan lönearbetar deltid har minskat under 1990-talet. Utredningen redovisar flera andra förändringar under perioden, bland annat har andelen familjer där båda arbetar heltid ökat. Uppgifterna bygger på data från lönestatistik för hushåll med sammanboende 20-64 år. Heltid definieras här som 90 procent av ett så kallat årsnormtal, vilket motsvarar minst 36 h/v.

European working conditions survey

European Foundation har gjort upprepade undersökningar kallade European working conditions survey (1990, 1995, 2000), det handlar om intervjuer med 1500 personer från 15 länder.⁴¹ Huvudrapporten från ”European working conditions survey 2000” heter *Working time preferences and work-life balance in the EU* (European Foundation 2003b). Andra rapporter som presenterar och analyserar data från denna undersökning med utgångspunkt i frågor av relevans för arbetstider är: *Third European survey on working conditions 2000* (Paoli and Merllié 2000), *Time and work: duration of work* (Boisard 2003). Se också rapporten kallad *Part time work in Europe* (European Foundation 2003a).

Vi har tidigare diskuterat olika frågor relaterade till (kvinnors) mer eller mindre frivilliga val av deltidarbete. En sådan fråga är olika hälsoaspekter, denna fråga är nära knuten till vad som kan anses vara rimliga krav i ett arbete för att det ska vara möjligt att arbeta heltid.

Med stöd av uppgifter i European working conditions survey 2000 kan man diskutera just olika hälsoaspekter i relation till arbetstid. En sådan uppgift är att den som har långa arbetstider i större utsträckning kopplar samman risker för den egna hälsan med förhållanden på arbetet. De arbetsförhållanden som oftast kopplas samman med hälsorisker är nattarbete, arbetsdagar över 10 timmar och scheman som ändras med kortare varsel än en månad. I denna undersökning finns exempel på flera, vad man kallar, paradoxala samband när det gäller arbetets intensitet och längd. Exempelvis är sannolikheten för att ständigt arbeta under press mindre om man arbetar deltid. (European Foundation 2003b) I ett europeiskt perspektiv är det män som i större utsträckning än kvinnor arbetar på oregelbundna tider, kvällar och helger. Sådant arbete är också jämförelsevis mer vanligt bland äldre. Nattarbete och helgarbete är särskilt vanligt i Grekland och Storbritannien. Finland och Sverige skiljer istället ut sig när det gäller att många har flera olika ”atypiska” variabler förknippade med sin arbetstid (helgarbete, oregelbundna scheman och/eller nattarbete).

I rapporten kallad *Part time work in Europe* (European Foundation 2003a) diskuterar man också skillnaderna mellan deltidsarbeten och heltidsarbeten, med stöd i samma undersökning. Man konstaterar att skillnaderna går åt båda håll när det gäller sådant som kan vara negativt för den egna hälsan, det går alltså inte med utgångspunkt i ”European working conditions survey” att säga att heltidarbete sammantaget är mer förknippat med hälsorisker än vad deltidarbete är, eller tvärtom.

Med utgångspunkt i uppgifter från European working conditions survey kan man jämföra fördelningen heltid – deltid i de olika länderna. Totalt bland kvinnorna i den Europeiska undersökningen arbetade 33 procent deltid, när det

---

⁴¹ Intervjuerna gjordes med arbetstagare, när de befann sig utanför sin arbetsplats, och urvalet skedde med stöd av arbetskraftsundersökningarna.

gällde män var samma siffra 5 procent, se vidare tabellen nedan som är tagen direkt från Boisard m.fl. (2003, s. 5).⁴²

Tabell 1. Andel deltidsanställda i EU-länder, procent av heltidsanställda

Land	Totalt	Män	Kvinnor
Belgien	19,38	5,79	39,10
Danmark	20,16	8,45	33,69
Tyskland	17,09	3,08	35,14
Grekland	3,46	4,48	1,84
Spanien	16,25	8,89	29,10
Frankrike	16,01	4,94	29,50
Irland	17,07	6,83	29,42
Italien	10,54	3,82	20,97
Luxemburg	15,91	3,48	36,69
Nederländerna	34,25	14,06	62,70
Österrike	16,15	3,58	32,05
Portugal	8,76	5,93	12,07
Finland	11,57	7,10	16,14
Sverige	22,24	9,35	35,38
UK	21,92	4,17	41,62
Totalt	17,52	5,29	33,36

Boisard (2003, s. 5)

I rapporten av Paoli och Merllié (2000), som också bygger på European working conditions survey, kan man läsa att 23 procent av dem som arbetar deltid anger att de skulle vilja arbeta fler timmar.

17.5procent of employees spontaneously report that they are working part-time /.../. Working part-time means working fewer hours than the hours agreed collectively at the enterprise in question. The situation regarding part-time work is therefore related to belonging to a given organisation. Thus what constitutes parttime work in one enterprise may be regarded as full-time work in another. (Boisard 2003, s. 4)

Working-time preferences and work-life balance in the EU

Avslutningsvis vill vi lyfta fram en rapport från European Foundation som bygger på data från såväl Employment options survey som European working conditions survey och även på uppgifter från Eurostats statistik om arbetskraftsundersökningar. Författare till denna är Colette Fagan och titeln är: *Working-time*

---

⁴² Uppgifterna i denna tabell kan jämföras med uppgifterna i tabell 2 och 3 i föreliggande rapport, de senare bygger på AKU, detta tar vi upp i den avslutande diskussionen i detta avsnitt om statistik.

preferences and work-life balance in the EU: some policy considerations for enhancing the quality of life (European Foundation 2003b).

Flera resonemang som lyfts fram i denna rapport har vi redan tidigare hänvisat till. Det handlar om uppgifter som kan kopplas till individers varierande möjligheter att ta ett visst arbete, återigen en koppling till graden av frivillighet i valet av arbetstid. Uppgifterna i denna undersökning är också viktiga när det gäller en diskussion om i vilken utsträckning det frekventa deltidarbete är ett problem och i vilken utsträckning deltidarbete som sådant är en lösning för dem som har sådana arbeten. Exempelvis nämner Fagan att det är jämförelsevis många som arbetar deltid parallellt med studier i Danmark och Finland. I Finland och Sverige är det också jämförelsevis unga personer som arbetar deltid sett i ett jämförande europeiskt perspektiv. Fagan lyfter också fram att det är variation mellan de europeiska länderna när det gäller hur mycket man önskar arbeta. I Grekland når kvinnor den högsta genomsnittssiffran med 34.9 timmar per vecka jämfört med 24.9 timmar i Nederländerna. Sverige ligger högt upp på listan med 32.5 timmar som genomsnittligt önskad arbetstid bland kvinnor.

Här finns också intressanta uppgifter om flexibilitet. Med utgångspunkt i European working conditions survey skriver Fagan om hur man upplever att arbetstiderna passar ihop med livet i övrigt. De som arbetar lång heltid ser oftare problem inom området ”work life balance”. Deltidsarbetande är oftare nöjda med balanserandet. Kvinnor med barn och deltidarbete är de som är mest nöjda totalt sett.

Här finns också uppgifter om hur arbetstider passar med livet i övrigt, uppdelat på en hel rad olika typer av arbetstidsmodeller. När start- och sluttider varierar i det betalda arbetet verkar det svårare att passa ihop arbetet med livet i övrigt och allra sämst verkar det passa när arbetsgivarna är de som bestämmer över variationen. Även möjligheten att själv anpassa när arbetsdagen ska börja och sluta verkar hänga samman med sämre möjligheter till work life balance. Fagan tolkar detta som att dessa arbeten har andra karaktäristika som missgynnar balansen.

Undersysselsättning och ofrivilligt deltidarbete i Europa enligt Eurostat och OECD-statistiken

Innan vi går in på konkreta jämförelser mellan de europeiska länderna vill vi bara kort nämna något om hur de två stora statistikpresentatörerna OECD och Eurostat förhåller sig till svårigheterna med att jämföra uppgifter från olika länders arbetskraftsundersökningar.

OECD deklarerar tydligt att när det gäller gruppen ofrivilligt deltidarbete (involuntary part-time workers) skiljer sig definitionerna åt mellan de länder som ingår i deras sammanställningar och jämförelser. (The OECD Labour market statistic database <http://www1.oecd.org/scripts/cde/members/lfsdataauthenticate.asp>

klicka vidare till Documentation, sedan Labour market statistics) Länderna delas in i grupper efter huruvida statistiken bygger på uppgifter från informanterna själva om de arbetar deltid, och i så fall varför, eller om statistiken bygger på uppskattningar utifrån uppgifter om hur många timmar informanterna arbetar, och huruvida de önskar öka/förändra detta.⁴³

När Eurostat redovisar uppgifter om antalet ofrivilligt deltidsarbetande hämtade från de nationella arbetskraftsundersökningarna används definitionen:

Persons working involuntary part-time are those who declare that they work part-time because they are unable to find full-time work. The distinction between full-time and part-time work is made on the basis of a spontaneous answer given by the respondent.⁴⁴

Mot bakgrund av det vi vet om statistikläget i Sverige betraktar vi denna definition mer som en målsättning än som en praktik. I OECD:s presentation av statistik om ofrivilligt deltidsarbete konstaterar man att:

Involuntary part-time workers are part-timers (working less than 30-usual hours per week) because they could not find a full-time job. However, the definitions are not harmonised, which hampers the comparison across countries. (Se <http://www1.oecd.org/scripts/cde/members/lfsdataauthenticate.asp> klicka vidare till Involuntary workers, 2005-10-20)

Trots de svårigheter som finns med att tolka och jämföra statistiken presenterar vi nedan en jämförelse av deltidsarbete och ofrivilligt deltidsarbete i 15 europeiska länder.

I tabell 2 redovisar vi två olika typer av uppgifter parallellt; uppgifter från de olika EU länderna om ofrivillig deltid som andel av deltidsarbetande och uppgifter om deltidsarbetande som andel av sysselsatta. I tabell 3 har vi sedan gjort en enkel sammanvägning av de olika uppgifterna i tabell 2. Detta trots att det inte är helt klart att uppgifterna om ofrivilligt deltidsarbete respektive deltidsarbete görs på grundval av samma definitioner (även om rubriker och definitioner tyder på att de gör det).

En viss andel ofrivilligt deltidsarbetande (av samtliga deltidsarbetande) rör i absoluta tal fler individer i varje land ju större andel de deltidsarbetande är av de

---

⁴³ Sverige är i denna sammanställning fört till den grupp som har en statistik som bygger på personer som arbetar deltid eftersom de inte kan finna ett heltidsarbete (alltså det som man, med AKU som grund, inte kan få svar på före 2005). Andra länder listas i OECD-rapporten som länder som bygger sina data om involuntary part-time workers på uppgifter om att man vill öka sin arbetstid i kombination med att man inte redan arbetar mer än ett visst antal timmar (alltså det som man, med hjälp av specialkärningar skulle kunna få fram uppgifter om från svenska AKU). Fram tills i år är följaktligen Sverige felklassificerat här.

⁴⁴ När det gäller andra definitioner från olika statistikkällor vad avser deltidsarbete, deltidsanställning, undersysselsättning, ofrivilligt deltidsarbete, economic short-time workers, part-time employees samt partial unemployment benefits, vill vi i första hand hänvisa till den översikt som vi har gjort tidigare i denna del av vår rapport.

sysselsatta (*ceteris paribus*). För Sveriges del visar sig denna enkla räkneövning vara av särskilt intresse eftersom det är just Sverige som sticker ut bland alla Europeiska länder, som det finns uppgifter om. Sverige är det land där de ofrivilligt deltidsarbetande som andel av alla sysselsatta är högst. Lite förenklat kan man säga att det rent tekniskt beror på att de länder som har en högre andel ofrivilligt deltidsarbetande av de deltidsarbetande, samtidigt har en lägre andel deltidsarbetande av de sysselsatta, jämfört med Sverige. Samtidigt har de länder som har högre andel deltidsarbetande av de sysselsatta, jämfört med Sverige, istället lägre andel ofrivilligt deltidsarbetande av de deltidsarbetande. Sverige är också det land där de ofrivilligt deltidsarbetande männen utgör störst andel av de sysselsatta männen och slutligen är Sverige det land där de ofrivilligt deltidsarbetande kvinnorna utgör störst andel av de sysselsatta kvinnorna. Sysselsatta kvinnor i Sverige är den grupp i Europa som, mätt på detta sätt, kan sägas ha störst andel ofrivilligt deltidsarbetande 2002. Efter Sverige följer Finland, Frankrike och Italien som de länder där det ofrivilliga deltidsarbetet bland såväl sysselsatta kvinnor som sysselsatta män ligger över genomsnittet i Europa. När det gäller kvinnors ofrivilliga deltidsarbete som andel av sysselsatta ligger även Tyskland, Danmark och Belgien relativt högt.

Tabellerna som följer visar uppgifter från 2002. Andelen som arbetar deltid av de sysselsatta inom EU15 har ökat under 1990-talet (1992 var andelen deltidsarbetande av sysselsatta 14.2 procent, European Foundation 2003a). Detta kan man läsa mer om i Buddelmeyer (2004), som diskuterar deltidarbete och undersysselsättning med utgångspunkt från Eurostat-data för perioden sent 1980-tal fram till och med 2001.

Tabell 2. Deltid och ofrivillig deltid. Deltidssysselsättning som procent av total sysselsättning och ofrivilligt deltidsarbete som procent av total deltidssysselsättning, för kvinnor och män i EU-länder år 2002.

Land	Män deltid	Män ofrivillig	Kvinnor deltid	Kvinnor ofrivillig	Totalt deltid	Totalt ofrivillig
Belgien	5,9	18,7	37,7	15,2	19,4	15,8
Danmark	11,0	10,6	31,4	18,2	20,6	16,0
Finland	8,0	26,7	17,1	33,8	12,4	31,5
Frankrike	5,0	33,0	29,7	22,3	16,2	24,1
Grekland	2,3	47,1	8,1	42,8	4,5	44,2
Irland	-	27,9	-	9,5	-	13,7
Italien	3,7	40,9	16,7	27,5	8,6	31,1
Luxemburg	1,8	-	26,4	-	11,7	7,2
Nederländ.	21,5	3,4	72,8	1,9	43,8	2,3
Portugal	7,1	13,1	16,4	20,4	11,3	17,9
Spanien	2,6	20,1	17,0	18,8	8,0	19,1
Sverige	11,2	20,5	32,9	23,2	21,4	22,4
Tyskland	5,8	18,4	39,5	11,1	20,8	12,3
UK	9,4	16,1	44,0	6,3	25,0	8,3
Österrike	5,1	12,3	35,7	8,7	18,9	9,3
Totalt EU	6,6	19,0	33,5	12,8	18,2	14,1

Källa: Eurostat Labour Force Survey 2002 (kombination av två tabeller från European Foundation 2003a, Part time work in Europe, samma uppgifter om totalen finns också i OECD Employment outlook 2003)

Tabell 3. Ofrivillig deltid och sysselsättning. Ofrivilligt deltidsarbetande som procent av sysselsatta 2002 (bearbetning av uppgifter från tabell 1)

Ofrivillig deltid av totalt sysselsatta			
Land	Män	Kvinnor	Totalt
Belgien	1,1	5,7	3,1
Danmark	1,2	5,7	3,3
Finland	2,1	5,8	3,9
Frankrike	1,6	6,6	3,9
Grekland	1,1	3,5	2,0
Irland	-	-	-
Italien	1,5	4,6	2,7
Luxemburg	-	-	-
Nederländ.	0,7	1,4	1,0
Portugal	0,9	3,3	2,0
Spanien	0,5	3,2	1,5
Sverige	2,3	7,6	4,8
Tyskland	1,1	4,4	2,6
UK	1,5	2,8	2,1
Österrike	0,6	3,1	1,8
Totalt EU	1,3	4,3	2,6

Källa: Eurostat Labour Force Survey 2002, bearbetning av uppgifter från European Foundation 2003, se vidare tabell 1 ovan.

Avslutande kommentar om statistiken

Det är lätt att se problem om man ger sig i kast med att studera statistik om deltidarbete och deltidarbetslöshet i olika länder. Problemen handlar om hur man i arbetsmarknadsstatistik lyckas fånga de specifika villkor som gäller för just deltidarbete, mer eller mindre frivilligt, och undersysselsättning. Problemen handlar också om vad som händer om man jämför uppgifter från olika länder som använt olika definitioner och strategier för att beskriva dessa arbetsmarknads-situationer.

Vi inleder vår diskussion om statistiken med att kommentera dessa båda problemområden, sedan går vi vidare och diskuterar några likheter och skillnader som ändå kommit fram när man trots allt har gjort länderkomparationer för dessa könsspecifika arbetsmarknadssituationer.

Deltidsarbetslöshet, en svårhanterad arbetsmarknadssituation – även i statistiken

Deltidsarbetslöshet är, när man väl bestämt sig för en definition, en specifik situation som bygger på ett flertal rörliga storheter. Vi har i vår rapport beskrivit hur arbetskraftsdeltagandet i ett land har kopplats till hur stor andel det är som arbetar deltid och även till hur viktiga tjänster som vård och omsorg produceras i landet. Högt kvinnligt arbetskraftsdeltagande – stor andel vård och omsorgstjänster på den betalda marknaden – stor andel kvinnor i deltidarbete - stor andel deltidarbete i ett land. Frekvent deltidarbete inom en bransch betyder i sig att det finns färre heltidsarbeten att söka även för de (män och kvinnor) som önskar arbeta heltid i den branschen.⁴⁵ Det frekventa deltidarbetet är en av förklaringarna till att många är tidsrelaterat undersysselsatta och/eller ofrivilligt deltidarbetande på den könsssegregerade arbetsmarknaden.

Det är emellertid inte bara arbetskraftsdeltagandet i landet som måste ses som en beroende variabel med avseende på deltidarbete, omfattningen av deltidarbetet beror också av själva definitionen av deltid och heltid. Vi har sett flera exempel på hur dessa definitioner kan variera, både de definitioner som görs av de arbetande själva och de definitioner som bygger på någon annans definition av ett visst antal timmar. Greenwood (1999) diskuterar arbetsmarknaden ur ett genusperspektiv, hon beskriver bland annat det förhållande som innebär att den som råkar arbeta det antal timmar som man rent definitionsmässigt betraktar som heltid mycket väl kan vara undersysselsatt, särskilt om längre arbetsdagar är en förutsättning för en rimlig inkomst. Detta beskriver Greenwood som ett problem i huvudsak för män, men vi menar att detta resonemang även är tillämpligt för de

---

⁴⁵ Resonemanget kan problematiseras med avseende på skillnaden mellan deltidarbete och deltidanställningar, och påverkas givetvis om det finns någon form av lagstiftat rätt att få anställning på heltid.

kvinnor som önskar öka sina arbetstider och som arbetar runt eller strax över den gräns som man definierar heltid på i statistiken (t.ex. 34 timmar/vecka) inom arbeten där heltidsmättet är högre. I statistiken blir detta då ett mer eller mindre dolt problem. En annan begränsning av vilka som definieras som (tidsrelaterat) undersysselsatta, och som missgynnar kvinnor i länder där detta är en del av urvalsprincipen, är om man endast tar med dem som aktivt söker mer arbete. Missgynnandet skulle då bygga på att kvinnor oftare arbetar i branscher där chanserna att få heltid är små eller närmast obefintliga, detta tas också upp av Greenwood,. Ett sätt att undvika detta missgynnande av kvinnor är att samla in data om såväl passivt som aktivt undersysselsatta, något som diskuteras i en norska utredning om deltidarbete av Kjelstad och Nymoen (2004), se vår definitionsdiskussion tidigare i föreliggande rapport.

Det är uppenbart att kvinnor inte agerar lika som män på arbetsmarknaden. Greenwood (1999) skriver bland annat att den officiella arbetsmarknadsstatistiken fungerar relativt väl när det gäller dem som söker betalda heltidsarbeten. Vårt sätt att beskriva de genusspecifika problemen med arbetsmarknadsstatistiken stämmer på många punkter väl överens med Greenwoods, men i motsats till hennes sätt att uttrycka sig vill vi problematisera även det sätt som man i statistiken presenterar dem som söker betalda heltidsarbeten, särskilt om det handlar om en deltidarbetande kvinna.

Ett exempel på problem med att i statistik fånga kvinnors arbetsmarknads-situation är när man ska beskriva den grupp (kvinnor) som arbetar deltid och vill öka sin arbetstid (=är tidsrelaterat undersysselsatta) men samtidigt inte önskar heltid (det är inte deltiden i sig som är oönskad). När det gäller detta behövs, åtminstone i Sverige, definitioner på en mer detaljerad nivå än de som står tillbuds idag. Detta stämmer väl med det sätt som Greenwood beskriver vad som krävs för att fånga skillnader mellan kvinnors och mäns arbetsmarknads-situationer.

In order to be useful for gender distinctions, definitions should recognise that women and men do not necessarily perform the same tasks, that they do not always behave in the same way, and that they are not subject to the same constraints. In this connection, coverage and detail are essential. Definitions need both to cover all qualifying work situations, regardless of whether they are performed by a man or a woman; and need to describe the different work situations in sufficient detail to bring out gender distinctions. (Greenwood 1999, s. 277)

Att det behövs en förståelse för att kvinnor och män kan leva och verka under olika förutsättningar och att en kvinnas respektive en mans val av exempelvis arbetstid inte självklart fattas under samma förutsättningar är något som även fokuseras av statistikproducenter inom Eurostat. I en seminarierapport från Eurostat (CEIES 2004) lyfter flera forskare och statistiker från ett antal

europiska länder fram att statistik uppdelat på kvinnor och män bara är första steget i riktning mot en statistik som kan fånga skillnader mellan könen.

I vår rapport finns många exempel på de tolkningsproblem som uppstår när man jämför data från olika länder. Vi har sett hur olika det är möjligt att definiera en grupp som de deltidsarbetslösa. Vidare har vi sett hur storleken på denna grupp är beroende av hur man definierat såväl arbetskraftsdeltagande som heltid och deltid. Naturligtvis är omfattningen av deltidsarbetslösheten även beroende av hur såväl arbetskraftsdeltagande som heltidsarbete och deltidsarbete (givet en viss definition) faktiskt ser ut i ett visst land.

Ett sätt att spegla hur stabila måtten på deltidsarbete och heltidsarbete är kan vara att jämföra uppgifterna i tabellerna 2 och 3 (som bygger på olika länders arbetskraftsundersökningar) med tabell 1 (som bygger på undersökningar gjorda av European Foundation). En skillnad mellan dessa olika tabeller är att i tabell 2 och 3 bygger uppgifterna om deltidsarbete i på en blandning av definitioner (i vissa länder definieras deltidsarbete som arbete ett visst antal timmar per vecka). I tabell 1 vet vi att uppgifterna från European Foundation bygger på respondenternas egna uppfattningar av vad som är deltid.

Totalt för EU är det inga skillnader om man jämför tabell 2 och 3 med tabell 1, men för enskilda länder kan skillnaden vara stor. Nederländerna är ett land där många arbetar deltid, och många av de deltidsarbetande är också nöjda med denna arbetstid. Om detta land vet vi också att den genomsnittliga heltiden är jämförelsevis kort, något som *skulle kunna vara* en orsak till att man också har klart större andel deltid av total sysselsättning när detta mäts av Eurostat än när det mäts av European Foundation (9 procentenheters skillnad). Det finns också länder som har en lägre andel deltidsarbetande som andel av sysselsatta när man ser till Eurostats uppgifter jämfört med uppgifter från European Foundation. Det gäller bland annat Spanien (8 procentenheter högre i Eurostat än i European Foundation).

En annan skillnad mellan undersökningarna från European Foundation och de de som bygger på nationella arbetskraftsundersökningar gäller de ofrivilligt deltidsarbetande. 23 procent var ofrivilligt deltidsarbetande av de deltidsarbetande i undersökningen från European Foundation 2000, medan 14.1 procent var ofrivilligt deltidsarbetande av de deltidsarbetande i undersökningarna som presenteras av Eurostat för 2002.

Svenska arbetskraftsundersökningar anpassas till Eurostat

De kunskaper vi har om den svenska arbetsmarknadsstatistiken gör oss försiktiga när det gäller att tolka skillnader mellan länder. Eurostat utarbetar rekommendationer för hur statistiken ska läggas upp, bland annat för att möjliggöra komparationer. Att SCB nu för in frågan om huruvida uppgiftslämnarna har och vill ha heltid eller deltid, enligt egen definition, är en anpassning till EU och Eurostat:

Planerade förändringar i kommande undersökningar. En stor översyn av hela AKU-systemet pågår 2003 – 2004. Ett förändrat mätinstrument helt i enlighet med EU:s krav på variabelinnehåll planeras att tas i bruk år 2005. (AKU:s hemsida under rubriken definitioner, allmänna uppgifter A13)

Vi har emellertid inte lyckats få klarhet i vilka konsekvenser det nya svenska AKU-underlaget kommer att få för rapporteringen till internationell statistik när det gäller ofrivillig deltid. Hittills har uppgifter om undersysselsatta använts i internationell statistik som underlag för uppskattning av hur många i Sverige som önskar, vad de själva skulle definiera som, heltid. Även om de som bearbetar uppgifterna i AKU har gjort uppskattningar av hur många detta kan tänkas vara håller vi det inte för troligt att man träffar helt rätt, det kan finnas flera felkällor och vi har berört några av dem i vår rapport.

Vi ser också andra problem med den nya AKU-blankettens frågor kring undersysselsättning och deltidslöshet, bland annat på grund av att önskan om fler timmar hos samma arbetsgivare inte likställs med önskan om kompletterande arbete eller nytt arbete med längre arbetstid. Men också på att de uppgiftslämnare som önskar öka sin arbetstid, men fortfarande önskar arbeta deltid, kan få svårt att svara på en del av frågorna om orsaken till sina val, särskilt när det gäller orsakerna till att man vill olika saker (till exempel är det svårt att skilja på orsaken till att man vill arbeta deltid och orsaken till att man vill öka sin arbetstid, inom ramen för deltid).

Ytterligare nya frågor i det nya svenska AKU-underlaget kommer att göra det möjligt att särskilja de undersysselsatta som aktivt sökt nytt och/eller kompletterande arbete, uppgifter om detta har hittills inte funnits i AKU. Vi har inga uppgifter om huruvida detta kommer att föranleda förändringar i redan presenterade mått för Sverige. Uppgifter från vårt västra grannland gör gällande att de har just en sådan begränsning när de undersysselsatta definieras (stämmer också med ILO:s rekommendationer, se tidigare definitionsdiskussion i vår rapport's första del). När det gäller Norges AKU innebär begränsningen av de undersysselsatta till dem som aktivt sökt annat arbete att gruppen i det närmaste halveras jämfört med gruppen deltidslöshet som önskar och kan acceptera utökad arbetstid inom viss tid. I en rapport som beskriver dessa förhållanden lyfter man också fram att olika typer av definitioner är något som gör att komparationer mellan länder är mycket svåra att göra (problemen med jämförelser understryks direkt av att man i denna rapport, baserad på norska AKU, själva kallar de undersysselsatta för ofrivilligt deltidslöshet). (Nergaard 2004)

Ofrivilligt deltidslöshet en del av något annat

Ett sätt att få en bild av hur omfattande problemet med deltidslöshet är i ett land är att jämföra med situationen i andra länder. Det som kan jämföras med

hjälp av uppgifter från arbetskraftsundersökningar är ofrivilligt deltidarbete respektive undersysselsättning av olika slag. I föreliggande rapport presenterar vi uppgifter om ofrivilligt deltidarbete från ett antal europeiska länder. När förhållanden i olika länder jämförs är det vanligt att man jämför andelar, frågan är då vad det ofrivilliga deltidarbetet ska ses i relation till. I första delen av vår rapport diskuterade vi bland annat att frekvent deltidarbete, särskilt på en könssegregerad arbetsmarknad, i sig ska ses som en del av förklaringen till deltidarbetslöshet. Omfattningen av deltidarbetet är därför en viktig uppgift att hålla i bakhuvudet för den som vill skaffa sig en bild av hur svårt, eller lätt, man kan förvänta sig att det är att lösa problem förknippade med deltidarbetslöshet. Deltidarbetslösa finns inte som kategori i europeisk offentlig statistik, det närmaste man kommer detta är de ofrivilligt deltidarbetande (för jämförelser av begreppen se vår definitionsdiskussion i början av denna rapport). Detta är emellertid inte detsamma som att deltidarbetslöshet bäst illustreras i form av ofrivilligt deltidarbetande som andel av deltidarbetande totalt i ett land. En systematisk placering av de ofrivilligt deltidarbetande endast bland de deltidarbetande kan istället ses som uttryck för ett stereotypt synsätt med avseende på kön. Då detta sätt att presentera det ofrivilliga deltidarbetet idag är dominerande i den officiella statistiken finns det anledning att fundera på om det speglar en föreställning om att deltid är den arbetstid som är norm för kvinnor.

Presenterade endast som andel av de deltidarbetande är de ofrivilligt deltidarbetande inte bara drabbade av en könssegregerad arbetsmarknad, där möjligheterna till heltidsarbete för dem som önskar det är små, de är också drabbade av att deras orealiserade arbetsutbud osynliggörs i statistiken. För de deltidarbetslösa som inte inryms bland de ofrivilligt deltidarbetande (de som är tidsrelaterat undersysselsatta men ej önskar heltid) är döljandet än mer effektivt.

När det gäller statistiken om deltidarbetslöshet i Sverige finns i en rapport av Nyberg (2003) en översikt som presenterar deltidarbetslösa vid sidan av heltidsarbetslösa. Deltidarbetslöshet kan då diskuteras som andel av total arbetslöshet (deltidarbetslösa + heltidsarbetslösa). Ofrivilligt deltidarbetande i relation till sysselsatta kompletterar denna bild och är också ett mått som något minskar de definitions- och avgränsningsproblem som finns när det gäller deltid/heltid (jämfört med ofrivilligt deltidarbetande i relation till deltidarbetande). De två bilderna tillsammans visar hur omfattande problemet med det oönskade deltidarbetet är i relation till arbetsmarknadssituationen totalt i ett land.

Detta sätt att presentera det ofrivilliga deltidarbetet är inte vanligt i vare sig svensk eller europeisk statistik, det finns emellertid stöd för att presentera uppgifter på detta sätt i den ILO resolution som såväl Eurostat som OECD säger

sig vilja följa i görligaste mån. I denna resolution föreslår man bland annat att ”time-related underemployment” presenteras som andel av total sysselsättning.⁴⁶

Diskussion och slutsatser

Den genomgång av tidigare forskning som ligger till grund för vår diskussion i den första delen av föreliggande rapport, visar att frågan om deltidsarbetslöshet sällan har behandlats explicit. (Forssell 2003) Ett undantag utgör dock Norge där det under de allra senaste åren har kommit en hel del studier inom detta område. Att deltidsarbetslöshet inte har ägnats mer intresse av forskare kan framstå som märkligt mot bakgrund av att problemet inte är obetydligt vare sig i Sverige eller i andra länder, detta har vi illustrerat i den andra delen av vår rapport. (Se även Nyberg 2003 och 2005) Däremot har problemet uppmärksammats av bland annat fackliga organisationer i branscher där inslaget av ofrivilligt deltidsarbete har varit stort. (Jonsson 2004). För Sveriges del kan man se HELA-projektet, varav denna rapport utgör en del, likaväl som den pågående statliga utredningen om en stärkt rätt till heltid, som ett uttryck för en politisk medvetenhet om deltidsarbetslöshet som ett samhällsproblem.

En viktig utgångspunkt för förståelsen av fenomenet deltidsarbetslöshet är kopplingen till förekomsten av deltidsanställningar, om alla som arbetade deltid var delvis tjänstlediga från en anställning på heltid, eller hade lagstadgad rätt att öka sin arbetstid till heltid, skulle det inte heller finnas deltidsanställda som önskade utökad arbetstid.

I takt med att deltidsanställningarna, under 1970-talet, blev allt fler kom problemen med denna anställningsform allt mer i fokus, både i samhällsdebatt och i internationell forskning. Vad som har diskuterats i detta sammanhang är framför allt deltidsarbete som en kvinnofälla och riskerna med marginalisering och inlåsning på arbetsmarknaden. Något som har komplicerat diskussion är det faktum att deltidsarbete kan vara både ett frivilligt val och en oönskad anställningsform. Att inte alla deltidsanställda önskar öka sin arbetstid, har visat sig vara en omständighet som både har påverkat och försvårat inte bara försöken att förklara deltidsarbetslöshet utan även definitioner, statistik och regelverk för a-kassa etc.

Många frågor i anslutning till detta har en tydlig genuskoppling: Är deltidsarbetslösa verkligen att betrakta som arbetslösa? Står alla ofrivilligt deltidsarbetande till arbetsmarknadens förfogande för ett arbete på heltid? Bakom ett ifrågasättande av om det verkligen är arbetsmarknadsskäl som ligger till grund för att ofrivilligt deltidsarbetande har den arbetstid de har, kan man många gånger

---

⁴⁶ Resolution concerning the measurement of underemployment and inadequate employment situations, adopted by the Sixteenth International Conference of Labour Statisticians (October 1998). Jämför också med citatet som inleder del 1 i föreliggande rapport.

urskilja ett antagande att kvinnor förväntas vilja arbeta deltid för att balansera familjeliv och arbetsliv. I föreliggande text har vi emellertid refererat flera studier som visat att det inte är självklart att deltidarbete och deltidarbetslöshet kan förklaras med samma analysmodell – efterfrågemodeller har t.ex. ett större förklaringsvärde när det gäller deltidarbetslöshet än vad livscykelmodeller har. Att det dessutom har visat sig vara mer komplicerat att förklara kvinnors deltidarbete jämfört med mäns tydliggör svårigheterna att klargöra mekanismerna bakom den relativt omfattande kvinnliga deltidarbetslösheten.

Som vår genomgång av tillgänglig statistik från ett antal europeiska länder visar är problemet med ofrivilligt deltidarbete relativt stort i många länder. I Sverige är det särskilt tydligt att de ofrivilligt deltidarbetande utgör en relativt stor andel av de sysselsatta.

Frågan är hur dessa likheter och skillnader kan förklaras. Det har inte varit möjligt att inom ramen för denna rapport göra en mer djupgående analys som utgår från en förklaringsmodell vilken tar hänsyn till både institutionella förutsättningar och arbetsmarknadsstrukturer, till både efterfrågan och utbud på arbetskraft, till genusarbetsdelning och föreställningar om kvinnligt och manligt etc. Det vill säga den utvecklade förklaringsmodell som tidigare forskning har visat är nödvändig för att kunna analysera orsaker till deltidarbetets och deltidarbetslöshetens utveckling och genusprägling.

Vi vill dock något diskutera den bild som statistiken ger, och som kan tolkas som ett uttryck för en social praktik som utvecklats utifrån institutionella, strukturella och kulturella förutsättningar. Vi ser det som viktigt att i denna diskussion relatera till institutionella förutsättningar, som lagstiftning, försäkringar och avtal, vilka kan antas påverka förutsättningarna för frivilligt respektive ofrivilligt deltidarbete. Vår avslutande diskussion här kan ses som en första ansats till att relatera statistik och institutionella förutsättningar på detta sätt för Sverige, med vissa vidare nordiska utblickar. Vår diskussion leder också fram mot ett antal frågeställningar som vi anser att det vore intressant att arbeta vidare med i andra sammanhang.

Mycket kort kan man säga att om man enbart utgår ifrån de institutionella förutsättningarna – i form av avtal, lagar, försäkringssystem etc. – som finns i Sverige vad gäller en individs möjligheter att välja den arbetstid man vill ha så borde problemet med deltidarbetslöshet kanske inte vara så stort. Som vi tidigare har nämnt har man ofta kopplat samman ökningen av deltidarbete på 1970-talets svenska arbetsmarknad med ett ökat utbud av kvinnors arbetskraft, kvinnor som önskade lönearbete deltid. Denna utveckling skulle, tillsammans med de generösa svenska reglerna för den som vill gå ner i arbetstid (som partiell tjänstledighet för vård av barn vilken infördes redan 1979, och annan rätt till tjänstledighet osv.) kunna leda till att man antog att behovet av att i en fas av livet tillfälligt förkorta sin arbetstid inte behöver lösas av en deltidanställning. En bild av Sverige som ett land där varken deltidarbete eller deltidarbetslöshet utgör stora problem

bygger också på uppgifter om att deltidsarbete i Sverige ofta är jämförelsevis "icke-marginaliserat". Löner och andra arbetsvillkor ligger i många avseenden nära motsvarande heltidsarbeten och inom många yrkesområden förekommer både deltids- och heltidsarbete (även om det inte alls gäller alla områden i samma utsträckning). Denna typ av argument återfinns bland annat i Anxo & Storrie (2003), Sundström (1999) och i Nätti (1995).

En annan bild framträder emellertid om man med utgångspunkt i offentlig statistik ser till antalet individer som befinner sig i olika arbetsmarknads-situationer. Sverige visar sig då vara ett land med jämförelsevis stor deltidsarbetslöshet. Denna bild stöds också av undersökningar av statistiken om deltidsarbetslösa i Sverige (Nyberg 2003 och 2004) samt av den norska forskning som lägger stor vikt vid efterfrågefaktorer som strukturerande för den enskilde arbetstagarens arbetstid. (Abrahamsen 2002)

När det gäller europeiska jämförelser får vi här nöja oss med att jämföra uppgifter om ofrivilligt deltidsarbetande, trots att dessa bara utgör en del av de deltidsarbetslösa (vilket vi diskuterade i avsnittet om definitioner i första delen av vår rapport). Det vanligaste sättet att presentera det ofrivilliga deltidsarbetet, som andel av det totala deltidsarbetet, placerar Sverige relativt högt upp på listan över länder där problemet är utbrett. Men det är först när de ofrivilligt deltidsarbetande ställs i relation till de sysselsatta som Sverige toppar problemlistan (Se tabell 3).

Ofrivilligt deltidsarbetande som andel av deltidsarbetande talar om för oss hur många av de deltidsarbetande som är missnöjda med sin arbetstid i den meningen att de vill öka den, men presentationssättet placerar också effektivt kvinnor bland kvinnor, oavsett deras önskan om arbetstid och understryker deltidsarbete som norm för kvinnor. Möjligen kan man, om man är lagd åt det konspiratoriska hållet, hävda att den som presenterar ofrivilligt deltidsarbetande enbart i relation till deltidsarbetande också ger uttryck för en osäkerhet inför om dessa individer "egentligen" vill arbeta heltid. Detta trots att det inte finns belägg för att deltidsarbetslösas orealiserade arbetskraftsutbud skulle behöva misstänkliggöras i högre grad än heltidsarbetslösas arbetskraftsutbud.

En av orsakerna till att det är viktigt att presentera de deltidsarbetslösa i relation till de sysselsatta, och inte bara i relation till de deltidsarbetande, är det faktum som vi skrivit om tidigare, och som innebär att dessa fenomen bäst förklaras med olika analysmodeller: det som är orsaken till att någon väljer deltid frivilligt är inte samma sak som orsaken till att någon är ofrivilligt deltidsarbetande eller undersysselsatt.

Vår bedömning är att skillnaderna mellan de bilder av deltidsarbete och deltidsarbetslöshet i Sverige relativt andra länder, som olika forskare har presenterat det senaste decenniet, hänger samman med huruvida man jämför institutionella förutsättningar eller de avtryck som individers agerande (mot bakgrund bland annat av dessa förutsättningar) gör i statistiken. En tillsynes enkel jämförelse av dessa bilder kompliceras emellertid i takt med att det står klart att

många faktorer kan lyftas fram för att nyansera och problematisera uppgifterna i statistiken, något som skapar stora problem vid länderkomparationer. Bland annat finns ett samband mellan arbetskraftsdeltagandet i ett land och andelen deltidsarbetande i det landet (något som i sig beror av att det är kvinnor som överväger bland deltidsarbetande samtidigt som det vanligen är kvinnors inträde på arbetsmarknaden som höjer ett lands arbetskraftsdeltagande). Det finns också många oklarheter i statistiken när det gäller hur man definierar de som är tjänstlediga, något som påverkar bilden inte minst när flöden på arbetsmarknaden är i fokus.

Det finns utrymme för olika tolkningar, många gånger systematiskt olika beroende på inte bara genuskodade, men även andra institutionellt grundade förutsättningar, när olika aktörer i olika länder definierar vem som är frivilligt eller ofrivilligt deltidsarbetande och/eller undersysselsatt. Tolkningarna, praxis och skilda definitioner följer hela vägen från arbetskraftsdeltagande, sysselsättning, heltidsarbete, deltidsarbete, deltidsarbete, undersysselsättning, deltidsarbetslöshet och slutligen regler och tillämpning av a-kassa för dessa grupper.

Sätten att bygga upp, definiera och tolka statistiken varierar över tid och mellan länder och leder sammantaget fram till flera komplexa frågeställningar som pockar på att utvecklas vidare. Det handlar om när, och givet vilka utgångspunkter, som deltidsarbetslöshet är ett problem för samhälle, arbetsgivare och individ.

Det handlar också om hur fenomenet deltidsarbetslöshet knyts till olika problem på dessa olika nivåer. I vår rapport har vi i första hand anknutit till svårigheterna att finna balans mellan utbud och efterfrågan på deltids- och heltidsarbetskraft samt kvinnors och mäns olika villkor på arbetsmarknaden. Detta är frågor som i sin tur kan diskuteras i relation till jämställdhet och statens finanser.

Deltidsarbetslöshet handlar också om i vilken utsträckning olika varianter av detta fenomen hänger samman med sådana beständiga inlåsningsproblem som kan betecknas som problematiska för kvinnor respektive män på arbetsmarknaden. I detta sammanhang är det viktigt att inte enbart jämföra absoluta storheter, som antalet deltidsarbetande osv. utan att se till flöden på arbetsmarknaden. Den stora frågan när det gäller flöden på arbetsmarknaden och deltidsarbete, har formulerats av många forskare och den handlar om huruvida deltidsarbetet är en möjlighet och en bro (på väg mot en längre arbetstid för den som så önskar) eller en risk och en fälla. Exempel på studier som diskuterar deltidsarbete i ett jämförande perspektiv där (något/några av) de nordiska länderna ingår och där man relaterar resonemangen till ovan nämnda möjlighet/fälla är: Nätti (1995), Fagan och O'Reilly (1998), Lallement m.fl. (2000), Scarra m.fl. (2004), Messenger (2004). Här är t.ex. resultaten från norska studier som Fevang m.fl. (2004), Hardoy & Schøne (2004) och NOU 2004:29 särskilt intressanta eftersom de pekar på flödet av kvinnor som tidigare arbetat frivillig deltid in i tillstånd av

deltidsarbetslöshet när de en dag ändrar sitt önskemål om arbetstid och vill utöka antalet arbetade timmar. (Jfr även Bollé 1997)

Vi vet redan att den deltidarbetslöshet som drabbar kvinnor, drabbar fler kvinnor jämfört med antalet män som drabbas av den deltidarbetslöshet som drabbar män. Genom att fokusera flöden på arbetsmarknaden kan vi komplettera bilden med att det finns en risk för att problemet med just den deltidarbetslöshet man är drabbad av är större för kvinnor än för män: Det är skillnad mellan att ha ett deltidarbete som arbetsgivaren tillfälligt gjort om från ett heltidarbete å ena sidan och att först arbetar heltid, sedan blir arbetslös och få ett deltidarbete å andra sidan. Den senare varianten kan också bestå i att man går direkt från ett heltidarbete som upphör till ett deltidarbete (även det kan vara tillfälligt). Problemet för a-kassan och för all del även för definitionerna i statistik och forskning är utan tvekan de senare varianterna, som också stämmer mer med kvinnors erfarenheter än med mäns. Att det är just dessa varianter som vållar problem är kopplat till att det är när arbetsuppgifter är uthålligt organiserade i deltidform som problemen för dem som vill ha längre arbetstider blir allt annat än tillfälliga. I dessa fall är det nämligen individerna (läs: kvinnorna) som kommer och går och deltidarbetena som består. I den första varianten, när individerna (läs: männen) hela tiden är kvar i sina arbeten/yrken och det är deltiden som är tillfällig, får såväl definitioner som a-kassa ett avgjort mindre problem att hantera.

Det är vår bestämda uppfattning att dessa övergripande frågor kan ha stort stöd av att kopplas till länderjämförelser vad gäller deltidarbetslöshet, både som fenomen och som statistisk händelse (med olika definitioner). Med en sådan grund kan man sedan gå vidare och diskutera länders deltidarbetslöshet i relation till sådant som normalarbetstid, hur omsorgen om barn och gamla är organiserad, hur man talar om work-life balance och hur arbetslöshetsförsäkringarna är uppbyggda och tillämpas.

Bilaga 1

Med hjälp av Marie-Louise Chardet, Eures Adviser vid AMS internationella enhet, skickades en förfrågan ut till motsvarande enheter i övriga EU-länder, samt även några andra europeiska länder utanför EU.

Dear Colleagues,

The Institute for Working Life is a national centre of knowledge for issues concerning working life. A researcher at the Institute was recommended by the Swedish Labour Market Board to contact EURES for the following information for each member state in the European Union. I hope you will help EURES Sweden with the requested information and send it to me as soon as possible or April 27th at the latest. Part time unemployment and unemployment benefits: In your country, is it possible to obtain unemployment benefits in case of part time unemployment? YES? - Please give a short description of conditions and other relevant information. In case the researcher would like some complementary information, could you please give the name and e-mail of an English speaking EURES colleague or relevant contact person? No? - Please just inform us.

Svar via e-post till Marie-Louise Chardet kom in från följande länder:

Danmark: Robert Andersen, EURES adviser, Arbejdsformidlingen, Norregade 44, DK – 7400 Herning, ra@eures.dk.

Finland: Marja Ketola, Coordinator EURES Cross-border Tornedalen, Haparanda, marja.ketola@mol.fi.

Frankrike: Sylvie Chabosson-Vera, schabosson@unedic.fr, hänvisning till följande webadress:
<http://www.assedic.fr/unijuridis/index.php?adresse=/ntc/Présentation%20de%20c%20h%C3%B4mage/ntc266.xml&chemin=/ntc/ntc266.xml>.

Lettland: Sandra Racinska, EURES coordinator, State Employment Agency, Riga, sandra.racinska@nva.lv.

Litauen: Vaida Kamandulienė, EURES patarėja, Vilniaus, vaida.kamanduliene@ldb.lt.

Luxemburg: Svar från en svensk EA kollega, David Cluer, som besökte Luxemburg, david.cluer@lanw.amv.se.

Malta: Raphael Scerri, raphaels@etc.og.mt.

Nederländerna: Marly Westerburgen, Euresadviseur, Haarlem, marly.westerburg@cwinet.nl, för ytterligare information hänvisas till marinus.nolet@cwinet.nl.

Norge: Terje Wagelid, Deputy Director, Income Support, The Directorate of Labour, Norway, för mer information hänvisas till Vibeke Aamodt, Adviser, Income Support, The Directorate of Labour, vaa@dir.aetat.no.

Polen: Marcin Pindych, Labour Market Department, Warszawa, Instytucja_Lacznikowa@mpips.gov.pl.

Schweiz: Judith Wild, Wissenschaftliche Mitarbeiterin, Ressort Grundlagen und Analysen, Statssekretariat für Wirtschaft, Bern, judith.wild@seco.admin.ch.

Slovakien: Boris Katuscak, boris.katuscak@upsvar.sk.

Slovenien: Valerija Okorn, Employment Service of Slovenia, valerija.okorn@ess.gov.si, för ytterligare information hänvisas till metka.barbo@ess.gov.si.

Spanien: Carmen Gómez, EURES Adviser, eures.carmen.gomez@inem.es. Hänvisning till webadress: <http://www.mtas.es/GuiaIngles20004>.

Storbritannien: Tracy Howard, JSA Benefit Management Team, Jobseeker Support Division, Level 2 West, Rockingham House, 123 West Street, Sheffield S1 4ER, för ytterligare information hänvisas till Lynda.stainer@jobcentreplus.gsi.gov.uk. Medskickad informationsbroschyr: *Financial help if you work or are looking for work*. Jobcentre Plus, oktober 2004.

Tjeckien: Vera Kolmerová, EURES manager, Czech Republic, Vera.Kolmerova@mpsv.cz, för ytterligare information hänvisas till: bozena.leskova@up.mpsv.cz.

Tyskland: Elisabeth Weber, EURES adviser, Central Placement Office, Bonn, eva-elisabeth.weber@arbeitsagentur.de.

Österrike: Mag. Doris Witek-Weindorfer, EURES, AMS-Österreich, A – 1200 Wien. Doris.witek-weindorfer@001.ams.or.at.

Referenser

- Abrahamsen, B. (2001) "Kvinnerns arbeidstid og arbeidsvilkår: Har deltidsarbeidende dårligere arbeidsforhold enn heltidsarbeidende?" i *Søkelys på arbeidsmarkedet* 2001, årgang 18, 151-159.
- Abrahamsen, B. (2002) *Heltid eller deltid? Kvinnerns arbeidstid i kvinnedominerte og mannsdominerte yrker*. Oslo: Institutt for Samfunnsforskning, Rapport 2002:6.
- Anxo, D., Storrie, D. (2003) "Working-time transitions in Sweden" i Jacqueline O'Reilly (ed.) *Regulating working-time transitions in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Bassanini, A. m.fl. (2000) *Knowledge, technology and economic growth: recent evidence from OECD countries*. Paper presented at 150th Anniversary Conference of the National Bank of Belgium Brussel 2000 OECD Economics department.
- Becker, G. (1981, ny opplaga 1991) *A treatise on the family*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Berg, P. m.fl. (2004) "Contesting Time: International Comparisons of Employee Control of Working Time", i *Industrial and Labor Relations Review*, Vol. 57, No. 3, April 2004.
- Bielenski, m.fl. (2002) *Working time preferences in sixteen European countries*. European Foundation for the Improvement of living and working conditions, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- Bishop, K. (2004) "Working time patterns in the UK, France, Denmark and Sweden Analysis of usual hours reported in four European countries with different institutional arrangements", i *Labour market trends* 112, no 3.
- Boisard, P. m.fl. (2003) *Time and work: duration of work*. European Foundation for the Improvement of living and working conditions, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.
- Bollé, P. (1997) "Part-time work: Solution or trap?" i *International Labour Review Perspectives* Vol. 136 No. 4.
- Buddelmeyer, H., Mourre G. (2004) The determinants of part-time work in EU countries: empirical investigations with macro-panel data. European Economy European Commission Economic papers nr 213 Bryssel http://europa.eu.int/comm/economy_finance
- Burgess, J. m.fl. (2002) "The Australian Labour Market in 2002", i *The Journal of Industrial Relations* Vol 45 No 2 June 2003 125-150.
- Båvner, P. (2001) Half full or half empty? Part-time work and well-being among Swedish women. Stockholm: Swedish Institute for social research 49.
- Caputo, R.K., Cianni, M. (2001) "Correlates of Voluntary vs. Involuntary Part-time Employment among US Women", i *Gender, Work and Organization*, Vol.8 No. 3 July 2001, s.311-325.
- CEIES (2004) Gender statistics occupational segregation: extent, causes and consequences. Eurostat News European Communities Luxemburg 2004.

- Coward, Rosalind (1992) *Our Treacherous Hearts – Why Women Let Men Get their Way* London: Faber and Faber.
- Dale, A., Holdsworth, C. (1998) “Why don’t minority ethnic women in Britain work part-time?” i Jacqueline O’Reilly and Colette Fagan (eds) *Part-time prospects. An international comparison of part-time work in Europe, North America and the Pacific Rim*. London and New York: Routledge.
- Dooley, D., Prause, J. (2004) *The Social Costs of Underemployment. Inadequate Employment as Disguised Unemployment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ds 1999:44 Den ljusnande framtid är vård, Om vård och omsorg - en arbetsmarknad i utveckling. Näringsdepartementet: Kommissionen för rekryteringen till vård och omsorg (Vårdkommissionen).
- EIRO Observer (2003) *Working time developments in 2002*. European industrial relations observatory Update 3’03 <http://www.eiro.eurofound.ie/pdf/eo03-3.pdf>.
- Eklund, R. (2004) “Sweden: part-time work – welfare or unfair?” i *Employment Policy and the Regulation of Part-Time Work in the European Union: A Comparative Analysis*. New York: Cambridge University Press.
- Ellingsæter, A L (2004) “Familie, arbeidsmarked og politik” i *Søkelys på arbeidsmarkedet* 2/2004, årgang 21, 197-203.
- Employment Policy and the Regulation of Part-Time Work in the European Union: A Comparative Analysis* (2004), Silvana Sciarra, Paul Davies och Mark Freedland (eds.) New York: Cambridge University Press.
- Europa i förändring: bättre arbete, bättre liv. Fyraårigt arbetsprogram 2005-2008*. Europeiska fonden för förbättring av levnads- och arbetsvillkor. (2004) Luxemburg: Byrån för Europeiska gemenskapernas officiella publikationer.
- European Foundation for the Improvement of living and working conditions (2004) *Annual review of working conditions in the EU: 2003-2004*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Foundation for the Improvement of living and working conditions (2003a) *Part time work in Europe*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Foundation for the Improvement of living and working conditions (2003b) *Working-time preferences and work-life balance in the EU: some policy considerations for enhancing the quality of life*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Foundation for the Improvement of living and working conditions (2002) *Employment status and working conditions*, Anneke Goudswaard och Frank Andries (författare). Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Foundation for the Improvement of living and working conditions (2001) *Employment and working time in Europe*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Industrial Relations Observatory (2003) CESifo DICE Report 3/2003 Update 3’03 www.eiro.eurofound.ie/pdf/eo03-3.pdf

- Europeiska kommissionen Generaldirektorat V – sysselsättning arbetsmarknad och socialpolitik (2000) *Gender use of time: three European studies*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Eurostat Concepts and Definitions database 2005-07-05
http://forum.europa.eu.int/irc/dsis/employment/info/data/eu_lfs/LFS_CONCEPT_S_and_DEFINITIONS
- Eurostat News Release (2005) 49/2005 12 april Employment rates lower and part-time rates higher for women with children <http://europa.eu.int/comm/eurostat/>
- Fagan, C., O'Reilly J. (1998) "Conceptualising part-time work: the value of an integrated comparative perspective", i Jacqueline O'Reilly and Colette Fagan (eds) *Part-time prospects. An international comparison of part-time work in Europe, North America and the Pacific Rim*. London and New York: Routledge.
- Fagan, C., Warren, T., McAllister, I. (2001) *Gender, employment and working time preferences in Europe*. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Fagan, C. (2003) *Working-time preferences and work-life balance in the EU: some policy considerations for enhancing the quality of life EF*. European Foundation for the Improvement of living and working conditions
- Fevang, E. m.fl.. (2004) *Undersysselsatte i Norge: Hvem, hvorfor og hvor lenge?* Stiftelsen Frischsenteret for samfunnsøkonomisk forskning: Rapport 7/2004.
- Folbre, N. (2004) "A theory of the misallocation of time", i Nancy Folbre and Michael E. Bittman (eds.) *Family time - the social organization of care*. London: Routledge.
- Forssell, J. (2002) *Hushållsproduktion och föräldraledighet. Att städa, tvätta och laga mat – med och utan barn*. Linköping: Linköpings universitet tema Teknik och social förändring (Avhandling).
- Forssell, J. (2003) *Deltidsarbetslöshet - en forskningsöversikt utifrån aktuell forskning och statliga utredningar*. Arbetslivsrapport 2003:20, Working Paper från HELA-projektet 2003:2. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Frisen, J. (1997) "The Dynamic Demand for Part-time and Full-Time Labour", i *Economica* (1997) 64, 495-507.
- Gardiner, J. (1997) *Gender, care and economics*. Basingstoke: Macmillian.
- Glazer, N. (1993) *Women's paid and unpaid labour: the work transfer in health care and retailing*. Philadelphia: Temple University Press.
- Golden, L., Figart, D.M. (2000) *Working time: international trends, theory and policy perspectives*. London: Routledge.
- Gonäs, L. (2004) "Gender Segregation and The European Employment Strategy: Levels and Divisions", i *European Journal of Industrial Relations*, Volume 10 Number 2.
- Greenwood, A. M. (1999) "Gender issues in labour statistics", i *International Labour Review*, Vol. 138 (1999), No. 3, s.273-286.
- Gråbacke, C. (2002) *Möten med marknaden. Tre svenska fackförbunds agerande under perioden 1945-1976*. Göteborg: Meddelanden från ekonomisk-historiska institutionen.

- Grönlund, A. (2002) "Flexibla tider, flexibla roller? Om arbetstidens förläggning och fördelningen av hushållsarbetet" i *Arbetsmarknad och Arbetsliv* årgång 8 nr 3 hösten 2002
- Gustafsson, R.Å., Szebehely, M. (2005) *Arbetsvillkor och styrning i äldreomsorgens hierarki – en enkätstudie bland personal och politiker* Stockholms Universitet Institutionen för socialt arbete, Socialhögskolan, Rapport i socialt arbete nr 114 - 2005
- Hakim, C. (2000) *Work-lifestyle choices in the 21st century: preference theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Hardoy, I., Schøne, P. (2004) *Mindre betaling for færre timer? En analyse av sammenhengen mellom uønsket deltid og timelønn*. Oslo: Institutt for Samfunnsforskning, Rapport 2004:16.
- Hedenmo, M. (1999) *Deltidsarbeite*. Handels rapporter. En skrift från Handelsanställdas förbunds utredningsenhet.
- Hirdman, Y. (1998) *Med kluven tunga. LO och genusordningen*. Stockholm: Tiden.
- ILO *Resolution concerning the measurement of underemployment and inadequate employment situations*, adopted by the Sixteenth International Conference of Labour Statisticians (October 1998)
<http://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/download/res/underemp.pdf>.
- ILO (2005) *Key indicators of the labour market/ Part time work*
<http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/kilm/kilm05.htm>
- Jaumotte, F. (2003) *Female labour force participation: past trends and main determinants in OECD countries*. Economics department working papers no376 OECD ECO/WKP(2003)30 www.oecd.org/eco
- Jonsson, I. (2004) *Deltidsarbete inom svensk detaljhandel: En genuskritisk studie av arbetstidsmönster*. Uppsala: Uppsala Papers in Economic History, Research Report NO 51. (Även publicerad i Stockholm: Arbetslivsinstitutet, Arbetslivsrapport 2004:11, Working Paper från HELA-projektet 2004:3)
- Judd, K., Pope, S. M. (1994) "The new job squeeze: women pushed into part time work", i *Ms*, 4(1994):6, s.86-90.
- Kjeldstad, R. & Nymoen, E. H. (2004) *Kvinner og men i deltidarbeid. Fordeling og forklaringer*, Oslo: Statistics Norway, Rapporter 2004/29.
- Kommittédirektiv 2004:50 *Stärkt rätt till heltidsanställning*. Näringsdepartementet.
- Kommittédirektiv 2004:156 *Rätt till tjänstledighet för att gå ned i arbetstid*. Näringsdepartementet.
- Kommittédirektiv 2005:52 *Delegation för åtgärder mot felaktiga utbetalningar från trygghetssystemen*. Finansdepartementet.
- Labour & Industry*, Vol. 15, No 3, April 2005.
- Lallement, M., O'Reilly, J. and Cebrian, I. (2000) *Working time changes: social integration through transitional labour markets*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Larsen, Flemming (2005) *Active Labour market policy in Denmark as an example of Transitional Labour market and flexicurity arrangements – what can be learnt?* Tlm.net Managing social risks through transitional labour markets Working paper May 2005 Aalborg University.

- Leitner, A., Wroblewski, A. (2005) *What can conservative welfare states learn from the Nordic experience? Transitions between family work and employment from a comparative perspective*. Institute for Advanced Studies Vienna tlm.net working paper SISWO/Social Policy Research Amsterdam
- Lemaitre, G. m.fl. (1997) *International comparisons of part-time work*. OECD Economic studies No 29 1997/II www.oecd.org/eco
- Lilja, R., Hämäläinen, U. (2001). *Working time preferences at different phases of life*. European Foundation for the Improvement of living and working conditions. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Löfström, Å. (2005) ”Könsrollerna består” i *Välfärd* nr 1 2005.
- MacInnes, J. (2005) ”Work-Life Balance and the Demand for Reduction in Working Hours. Evidence from the British Social Attitudes Survey 2002”, i *British Journal of Industrial Relations* 43:2 June 2005, s.273-295.
- Mermet, E., Lehndorff, S. (2001) *New forms of employment and working time in the service economy (NESY): country case studies conducted in five service sectors*. Brussels.
- Messenger, J. C. (2004) *WorkingTime and Workers Preferences in Industrialized Countries: Finding the Balance*. London:Routledge.
- Nergaard, K. (2004) *Atypisk arbeid. Midlertidige ansettelser og deltidsarbeid i Norge*. Oslo: Fafo-rapport 430.
- NOU 2004:29 *Kan flere jobbe mer? – deltid og undersyssetting i norsk arbeidsliv*. Oslo.
- Nyberg, A. (2003) *Deltidsarbeite och deltidslöshet – en uppföljning av DELTA utredningen (SOU 1999:27)*. Arbetslivsrapport 2003:19, Working Paper från HELA-projektet 2003:1. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Nyberg, A., Haataja, A. (forthcoming) “Redesign of the dual earner - dual carer model in Nordic countries?”, i A L Ellingsæter og A Leira (eds) *Politicising parenthood*. Bristol: Policy Press.
- Nyberg, A., Haataja, A. (2005), LIS Working paper 414 “Did the Dual-Earner Model Become Stronger or Weaker in Finland and Sweden in the 1990s?” Waxwell School of Citizenship and Public Affairs, Syracuse, University Syracuse, New York 13244-1020 August 2005
- Nätti, J. (1995) “Flexible work – A risk or an opportunity for women? A Nordic Perspective.” i Mihaly Simai (ed.) *Global employment: an international investigation into the future of work*. Vol 1 United Nations University World Institute for Development Economic Research, London: Zed Books.
- OECD Employment Outlook 2003*. OECD.
- OECD Labour market statistic database
<http://www1.oecd.org/scripts/cde/members/lfsdataauthenticate.asp> 2005-10-20.
- OECD Glossary of statistical terms, Time related underemployment
<http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=3542>
- Ott, N. (1995) “Fertility and Division of Work in the family” i Edith Kuiper & Jolande Sap (eds.) *Out of the margin, Feminist perspectives on Economics*. London: Routledge.

- Ottosson, J., Lundequist, K. (2005) *Deltidsarbetslöshet i Sverige – en kartläggning*. Arbetslivsrapport nr 2005:25, Working Paper från HELA-projektet 2005:5. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Pacholock, S., Gauthier, A. H. (2004) “A tale of dual-earner families in four countries” i Nancy Folbre, Michael E Bittman (eds.) *Family time - the social organization of care*. London: Routledge.
- Part-time prospects. An international comparison of part-time work in Europe, North America and the Pacific Rim*. (1998) Jacqueline O'Reilly and Colette Fagan (eds) London and New York: Routledge.
- Paoli, P., Merllié, D. (2000) *Third European survey on working conditions*. European Foundation for the Improvement of living and working conditions. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Peltola, P. (2000) Working time in Europe: towards a European working time policy: conference report, international conference 11-12 October 1999. Helsingfors: Ministry of Labour.
- Pfau-Effinger, B. (2004) *Development of culture, welfare states and women's work in Europe*. Aldershot: Ashgate.
- Pettersson, M. (1981) *Deltidsarbetet i Sverige. Deltidsökningens orsaker, deltidsanställdas levnadsförhållanden*. Stockholm: Arbetslivscentrum.
- Pettersson, H. (2005) *A-kassa på deltid – ett ständigt problem inom arbetslöshetsförsäkringen*. Arbetslivsrapport nr 2005:19, Working Paper från HELA-projektet 2005:3. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Pillinger, J. (2000) *Working time in Europe: a European working time policy in the public services*. Bryssel: ETUI.
- Portugal, P., Addison, J. T. (2004) Disincentive effects of unemployment benefits on the paths out of unemployment. CESifo Forum 1/2004 <http://www.cesifo.de/CESifoPortal/2005-10-27>
- Prop. 2004/05:1 BILAGA 4 *Fördelningen av ekonomiska resurser mellan kvinnor och män*. www.regeringen.se/sb/d/4313/a/29744.
- Quality Part-Time Work. Working Better for Everyone*. (2005) A report from the Quality Part-Time Work Project, Victoria: Department of Innovation, Industry and Regional Development, april 2005.
- Rapp, G. (2004) *Tidsstrategier – en jämförelse mellan några butikskedjor inom fackhandel ur ett arbetsgivarperspektiv*. Arbetslivsrapport 2004:18, Working Paper från HELA-projektet 2004:5, Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Rasmussen, E., Lind, J., Visser, J. (2004) “Divergence in Part-time Work in New Zealand, the Netherlands and Denmark”, i *British Journal of Industrial Relations* 42:4 December 2004.
- Rubery, J., Smith, M., Fagan, C. (1998) “National Working-Time Regimes and Equal Opportunities”, i *Feminist Economics* 4(1).
- Rubery, J., Ward, K., Grimshaw, D. (2005) “The Changing Employment Relationship and Implications for Quality Part-time Work”, i *Labour & Industry*, Vol. 15, No 3, April 2005.

- Scarra, S. m.fl. (2004) *Employment Policy and the Regulation of Part-time Work in the European Union – A Comparative analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skåltveit Olsen, T. (2000) "Deltidsansatte sykepleiere – ingen stor arbeidskraftreserve" i *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 2000 årgang 17, 149-158.
- Smith, M., Fagan, C., Rubery, J. (1998) "Where and why is part-time work growing in Europe?" i *Part-time prospects. An international comparison of part-time work in Europe, North America and the Pacific Rim*, Jacqueline O'Reilly and Colette Fagan (eds). London and New York: Routledge.
- Socialstyrelsen (2004) *Framtidens anhängomsorg. Kommer de anhängiga att vilja, kunna, orka ställa upp för de äldre i framtiden?* Stockholm: Fritzes.
- SOU 1999:27 *DELTA-Utredningen om deltidarbete, tillfälliga jobb och arbetslöshetsersättning*. Stockholm Fritzes
- SOU 2004:43 *Den könsuppdelade arbetsmarknaden*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2005:66 *Jämställdhetspolitiska utredningen*. Forskarrapporter till Jämställdhetspolitiska utredningen. Stockholm Fritzes.
- Stanfors, M. (2003) *Education, Labor Force Participation and Changing Fertility Patterns. A Study of Women and Socioeconomic Change in Twentieth Century Sweden*. Lund: Lund Studies in Economic History 22.
- Stark, A., Regné, Å. (2001). *I vems händer? Om arbete, genus, och omsorg i tre EU-länder*. Linköpings universitet: Tema Genus Rapport nr 1:2001.
- Steen Jensen, R. (2000) "Utviklingen i kvinners deltidarbete i Norden", i *Søkelys på arbeidsmarkedet* 2000, årgång 17, 139-147.
- Storrie, D. (2004) "Ökningen av tidsbegränsade anställningar i Sverige" i *Søkelys på arbeidsmarkedet* 1/2004, årgång 21 161-171.
- Stratton, L.S. (1996) "Are 'Involuntary' Part-Time Workers Indeed Involuntary?", i *Industrial and Labor Relations Review*, Vol. 49, No. 3 (Apr. 1996), 522-536.
- Sundström, M. (1999) *Part-time Work in Sweden – An Institutional Perspective*. Stockholm: Demography Unit Stockholm University
- Söderlund, J. (1968) *Deltidarbete inom detaljhandeln: utredning rörande deltidanställdas arbetsförhållanden utförd på uppdrag av Handels arbetsgivareorganisation, Kooperationens förhandlingsorganisation och Handelsanställdas förbund*. Stockholm: Rapport från Personaladministrativa rådet.
- Taddei, D. (1998) *Reduction in working time: a literature review*. European Foundation for the Improvement of living and working conditions. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Tijdens, K. G. (2003) "Gender Roles and Labour Use Strategies: Women's Part-time Work in the European Union", i *Feminist Economics* vol 8 number 1
- Tornes, K. (1993) "The timing of women's commodification: how part-time solutions became part-time traps", i Tomas P. Boje och Sven E. Olsson Hort (eds.) *Scandinavia in a New Europe*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Walette, M. (2003) *Temporary Jobs in Sweden Incidence, Exit and On the Job Training*. Lund: Economic studies number 120.

- Warren, T. (2004) "Working Part-Time: Achieving a Successful 'Work-Life' Balance", i *British Journal of Sociology*, 55 (1) March 2004.
- Watson, I. m.fl. (2003) *Fragmented Futures: New Challenges in Working Life*. Annandale NSW: Federation Press.
- Wenger, J.B., McHugh, R., Segal, N. (2002). "Part-Time Work and Unemployment Insurance", i *Indicators*, vol. 1, no4, Fall 2002, s.99-111.
- Visser, J., Hemerijck, A. (1997) "*A Dutch Miracle*": *Job Growth, Welfare Reform and Corporatism in the Netherlands*. Amsterdam: Amsterdam University Press.